4406

2400

891.71
S-80

1178

12003

2011

1360

987
39

Կոմս Լեւ Ն. ԹՕԼՍԹՕ

Изъ Земской Фельдшерской Суб. Бюджетной
ХЛЫЗ-СОРА.
Кн. А. Мясницкой
Земской Школы

ԿՈՄՍ ԼԷՕՆ Ն. ԹՕԼՍԹՕ

ՊԱՏԵՐԱԶՄ
ԵՒ
ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ)

ՉՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

"ԿԻԹԻՄՊԻՐԿ,,
ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ
ՓԻՓ 10

Կ. ՊՈԼԻՍ
Տպագր. ԿԻԹԻՄՊԻՐԿ
1911

1363

ՊԱՏԵՐԱԶՄ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

Ա.

Ծերունի Պօլքօնաքի իշխանին առաջնութիւնն ու նկարագիրը տկարացաւ իր զաւկին մեկնումէն վերջ։ Ալ աւելի ջղային եղաւ, և իր բարկութեան բոլոր կայծերը անդադար կ՚իյնային խիստ յաճախ Մարի իշխանուհիին վրայ։

Դեռատի աղջիկը երկու կիրք և երկու ուրախութիւն ունէր, իր եղբօրորդին՝ փոքրիկ Նիքօլան և կրօնքը։ Ուստի, խօսակցութեան նիւթը՝ ինչ ալ ըլլար, ծերունի իշխանը միջոց կը գտնէր ակնարկութիւն ընելու տարիքոտ աղջիկներու աւելորդապաշտութիւններուն և տղաքը երես հանելու անոնց մօտութեան։

Բայց Մարի իշխանուհին պէտք չունէր ո և է ճիգ ընելու իր հօր ծանր հեգնութիւններուն ներելու համար։

Անարէյ իշխան իր քրոջը խօսած չէր իր ամուսնական ծրագրին վրայ։ Աղջիկը տեսած էր միայն որ իր մեկնումէն առաջ Անարէյ երկար ատեն հօրը հետ առանձին մնացած էր, և թէ իրարմէ դժգոհ էին։ Իր եղբօր մեկնումէն քիչ առաջ, Մարի իշխանուհին սա նամակը

դրկեց, իր Ժիւլի բարեկամուհին զոր կը ցանկար կարգել իր եղբօր, և որ այդ միջոցին Թուրքիոյ մէջ ճակատամարտի դաշտին վրայ ապաննուած իր եղբօր տուքը կը կրէր։

«Ցաւը յայտնապէս մեր ամէնուս ճակատագիրն է, սիրելի և դորովագութ Ժիւլի։ Ձեր զգացած կորուստը այնքան անտանելի է որ չեմ կրնար տարբեր կերպով բացատրել զայն բայց եթէ իբրեւ մանուկ մէկ չնորհքը Տիրոջ, որ կ'ուզէ փորձել ձեզ սիրելով ձեզ և ձեր պատուական մայրը։ Ա՜հ, սիրեցեալ բարեկամուհիս, կրօնքը միայն կրնայ, չեմ ըսեր մխիթարել մեզ, այլ յուսահատութենէն զերծ պահել, կրօնքը միայն կրնայ մեզի բացատրել ինչ որ մարդ չի կրնար հասկնալ առանց անոր օգնութեան։ Ինչո՞ւ համար բարի և կրթուած էակներ, որոնք ոչ միայն ուրիշին չարիք չեն ըներ, այլ ուրիշներուն երջանկութեանը համար անհրաժեշտ են, ինչո՞ւ անոնք Աստուծոյ քով կը կանչուին, մինչ ուրիշներ, չար, անօգուտ և ձեռասակար, կամ որոնք բնաւ են իրենց անձին և ուրիշներուն, կը ձգուին այս երկրին վրայ։ Ինչպէս որ դուք կը հարցնէք թէ ինչո՞ւ ձեր եղբայրը խլուեցաւ ձեզմէ, այնպէս ալ ես հարցուցի թէ ինչո՞ւ համար այն հրեշտակը, մեր Լիզան, որ իր տուքին մէջ բարի խորհուրդներ ունէր, որ իր հոգիին մէջ բարի խորհուրդներ միայն ունէր, յաւիտենականացաւ մեզմէ։ Ի՛ ուրեմն, բարեկամուհի՛ս, հինգ տարիներ անցան, և իմ տակաւ իմացականութիւնս կը սկսի ըմբռնել թէ ինչո՞ւ համար պէտք էր որ որ մնռնէր անիկա, և ինչպէս այս մահը Սրարիչին անհուն բարութեան արտայայտութիւնը միայն եղաւ, որուն բոլոր գործերը, եթէ նոյն իսկ չհասկնանք զանոնք, իր արարածներուն համար անոր անսահման բարութեան արտայայտութիւնն են միայն։ Թերեւս, կ'ըսեմ յաճախ ինքնիրենս, չափազանց անմիջ, հրեշտակի նման անմիջ էր որ չկրցաւ կատարել մօր մը բոլոր պար-

տականութիւնները, և հիմակ ո՛չ միայն թողուց մեզ, և մանաւանդ Անտրէյ իչխանին, ամենամաքուր յիշատակ մը, այլ անտարակոյս երկինքին մէջ ընդունեց վարձատրութիւն մը, որուն ես չեմ համարձակիր յուսալ։

«Բայց, առանց անոր վրայ խօսելու, այս կանխահաս և անաւոր մահը չատ բարերար աղեցութիւն մը ունեցաւ, հակառակ մեր արտօսութեան, իմ և իմ եղբօր վրայ։ Այն միջոցին, առաջին չարժումին, այս խորհուրդներս չկրան միտքս, ապրեալով պիտի վանէի զանոնք, բայց հիմա ամէն բան պայծառ կ'ըլլայ մեզի համար։

«Այս ամէնը ձեզի կը գրեմ, բարեկամուհիս, համոզելու համար ձեզ իմ կեանքիս կանոնը եղող սա հրեշտակային ճշմարտութեան վրայ. «Ձեր գլուխէն մազ մը անգամ չկրնար առանց Իր կամքին։»

«Կը հարցնէք թէ յաւիտենական ձմեռ Մոսկուա պիտի անցընեմ։ Հակառակ ձեզ ուսնելու բուռն փափաքիս, չեմ կարծեր և չեմ ալ ուզեր։ Պիտի զարմանաք իմանալով որ ասոր պատճառը Պօնապարթն է։

«Հօրս առողջութիւնը յայտ անդիման կը ապարանայ։ Բնաւ հակառակախօսութեան չի դիմանար։ Չի կրնար հանդուրժել սա մտածումին թէ Եւրոպայի միւս վեհապետներուն, և մանաւանդ մեր կայսր՝ Մեծն Կատարինէի հաւասարը ըլլայ։

«Ինչպէս գիտէք, քաղաքականութիւնը դիս չատ անտարբեր կը թողու, բայց ճարտարապետին հետ հօրս խօսակցութիւններէն կրնամ տեղեակ ըլլալ բոլոր անցած դարձածներուն և մանաւանդ Պօնապարթի ընծայուած պատիւներուն։ Կարծեմ, միմիայն Լիսիկօրիի մէջ է որ զայն չեն ճանչնար իբրեւ մեծ մարդ մը ոչ ալ իբր Ֆրանսացիներուն կայսր։ Մոսկուայի մէջ այս մասին ենթարկուելիք վիճաբանութիւններէն խոյս տալու համար որ վստահ եմ թէ հայրս այս ճամբորդութեան

վրայ չի խօսիր: Մեր ապրելակերպը միշտ միեւնոյնն է, ի բաց առեալ սա՛ կէտը թէ Անտրէյ եղբայրս բացակայ է: Սաստիկ զարմացած եմ իմանալով որ ձեր ինձի հաղորդածին պէս սուտ զրոյցներ կը չրջին ի մասին փոքրիկ Բոսթովի հետ եղբօրս ծրագրուած ամուսնութեան: Չեմ կարծեր որ Անտրէյ կրկին ամուսնանայ, երբեք և մանաւանդ անոր հետ: Թէեւ քիչ անգամներ կը խօսի իր լուսահոգի ամուսնին վրայ, այս կորուստը ա՛յն ասիճան արմատացած է իր սրտին մէջ որ չի կրնար երբեք հաւանիլ փոխանակելու զայն և խորթ մայր մը տալու մեր փոքրիկ հրեշտակին: Յետոյ, այդ պզտիկ աղջիկը չէ ա՛յն կիներէն որոնք կարենան հաճոյ ըլլալ Անտրէյին: Չեմ կարծեր որ կարենայ անիկա զայն կին ընտրել իրեն, և աս կ'ըսեմ համարձակօրէն, ես ալ չեմ փափաքիր: Բայց չատ եղաւ, ահա երկրորդ թերթս ալ կը վերջանայ, ողջ եղիր, սիրելի՛ս, Աստուած պահէ՛ ձեզ իր սուրբ ու կարող պաշտպանութեան տակ: Սիրելի բարեկամուհիդ՝ Օր Պուռիան կ'ողջագուրէ քեզ:

Մ Ա Ր Ի:»

ԾԱ

Ամրան միջոցին, Մարի իշխանուհին նամակ մը ստացաւ Անտրէյ իշխանէն, Ջուլյերիայէն թուականիր և որ իրեն կը հաղորդէր անակնկալ և տարօրինակ լուր մը: Անտրէյ իշխան կը ծանուցանէր Նաթաչա Բոսթովի հետ իր նշանառութը: Նամակը խանդավառ սէր մը կը չնչէր իր խօսեցեալին համար, և արտագին գորով մը իր

քրոջ համար: Կը գրէր թէ քնաւ սիրած չէր այնպէս՝ ինչպէս կը սիրէր այս պահուս, և թէ առաջին անգամ ըլլալով կը հասկնայ կեանքին իմաստը: Կը խնդրէր իր քրոջմէն որ ներէ իրեն՝ այս լուրը ցարդ իրմէ գաղտնի պահելուն համար, կը վախնար թէ իր քոյրը գուցէ աւելի կանուխ պիտի ուզէր ձեռք բերել իրենց հօրը հաւանութիւնը, ինչ որ պիտի զայրացնէր զայն, և ինք Մարի պիտի ընդունէր անոր զայրոյթին բոլոր խնդութիւնները:

«Բոլորովին անկախ եմ, ինչպէս միշտ եղած եմ, բայց հակառակիլ իր կամքին, իր բարկութիւնը գըրգռել, երբ չատ քիչ ժամանակ կը մնայ մեզի անոր հետ ապրելու համար, երջանկութեանս կէսը նուազած պիտի ըլլար ասով ինծի համար: Այս մասին իրեն կը գրեմ, և կ'աղաչեմ քեզ, լաւագոյն առիթը գտնելով, նամակս անոր յանձնէք և իմացնէք ինծի թէ յոյս կա՞յ որ պիտի հաւանի որոշեալ պայմանաժամէն երեք ամիս կարճեցնելու:»

Երկար վարանումներէ, տարակոյսներէ և աղօթքներէ վերջ, Մարի իշխանուհին նամակը հօրը յանձնեց: Յաջորդ օրը ծերունի իշխանը ըսաւ անոր հանդարտօրէն.

— Եղբօրդ գրէ որ մինչեւ մահս տպասէ, երկար պիտի չըլլայ:

Իշխանուհին ուզեց պատասխան մը տալ, բայց ան ձայնը բարձրացուց.

— Կարգուէ՛, կարգուէ՛, սիրելի՛ս... կարգուէ... վայլուն կենակցութիւն... խելացի մարդոց, հը՛մ... հարուստ մարդոց... հը՛մ: Փոքրիկ Նիքօլան խորթ մայր մը պիտի ունենայ, որով պիտի կրնայ պարծիլ... Գրէ՛ անոր որ մինչեւ իսկ կրնայ վաղը կարգուիլ, ես ալ պիտի կարգուիմ Պուռիանի հետ որպէսզի ինք ալ խորթ մայր մը ունենայ, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛: Եւ յետոյ, ըսէ՛

անոր տունին մէջ այլեւս կին չեմ ուզեր, թերեւս դուն ալ կ'ուզես երթալ անոնց հետ ապրիլ, երթա՛ բարով, գնա՛, երթա՛ բարով . . . :

Բարկութեան այս պոռթկումէն վերջ Պօլքոնսքի իշխան այլեւս ակնարկութիւն չըրաւ այս ծրագրին, այլ իր զսպուած սրտմտութիւնը ծայր կուտար իր աղջկան հետ իր յարաբերութիւններուն մէջ: Հին հեգնութիւններուն կը միանային նոր մեկնութիւններ խորթ մայրերուն և Պուռիանի իր ընկերք պարապումին վրայ:

— Ինչո՞ւ պիտի չկարգուիմ եղեր անոր հետ: Գեղեցիկ իշխանուհի մը պիտի ըլլայ: Եւ ո՛րքան մեծ կ'ըլլար Մարի իշխանուհին զարմանքը և ապշութիւնը, երբ կը դիտեր որ իր հայրը կը սկսէր հետաքրքրութիւնները անջատել իրեն և պատուական օրիորդին միջեւ:

Մարի իշխանուհին եղբօրը դրկեց թէ իրենց հարը ինչ գէշ ընդունելութիւն ըրած էր իր նամակին, այդ կ'աշխատէր մխիթարել զայն յաջողկու յոյսով:

ԾՐ.

Նիքոլա Բոսթով, 1807էն վերջ, կը շարունակէր ծառայել Բալիօկրատեան զօրագունդին մէջ, ուր կը հրամայէր արդէն Տէնիսովի գումարտակին: Բոսթով ընտիր զօրական մը դարձած էր, քիչ մը կոչտ, զոր անպատչահ ու անքաղաքավար պիտի դանէին իր Մոսկուայի բարեկամները, բայց իր վէնակիցները, իր մեծաւորները և իր սոլդաթակոյտները կը սիրէին ու կը յարգէին:

Վերջին ժամանակները, 1809ին առնները, իր մօր նամակներուն մէջ աւելի յաճախադէպ ակնարկութիւններ գտաւ իրենց գործերուն գէշ վիճակին, և իր ընտանիքին մէջ անոր վերադառնալը անհրաժեշտ մը իր ծերունի ծնողքին մխիթարութեան համար: Այս նամակները կարդալով, Նիքոլա վախցաւ թէ կ'ուզէին զինքը խլել այս միջավայրէն, ուր հանդարտ կ'ապրէր, սովորական կեանքին փոխարինէին դուրս երջանիկ: Կը զգար թէ ուշ կամ կանուխ պիտի պարտաւորուէր մերձիլ ընտանեկան կեանքին մէջ և աչքերը պիտի բացուէին չփոթ գործերու, հաշիւներու, կռիւներու, մեքենայութիւններու, կապակցութիւններու, Սօնիայի սիրոյն և ըրած խոստումներուն մէջեւ: Ուստի պաղ նամակներով կը պատասխանէր իր մօրը, ֆրանսական դասական լեզուով մը, որ կը սկսէր «Սիրելի մայր»ով և կը վերջանար «Ձեր հնազանդ որդի»ով, առանց երբեք իր վերադարձին վրայ խօսելու:

1810ին, անոր հաղորդեցին Նաթաչայի և Պօլքոնսքիի նշանախօսութիւնը, և ծերունի իշխանին կամքով ամուսնութեան կրած մէկ տարուան յապաղումը: Այս լուրը սիրեցաւ և ցաւցաւ Նիքոլան: Նախ կը պայրանար կրնանգնելուն համար Նաթաչան՝ որ իր քոյրերուն ամէնէն սիրականն էր երեւի, յետոյ իր հիւսարի սեսակէտով կը ցաւէր Մոսկուա չդանուելուն վրայ, Անդրէյ իշխանին ապացուցանելու համար թէ Պօլքոնսքիներուն հետ խնամութիւն մը մեծ պատիւ մը չէր, և թէ կրնար կարգուիլ առանց իր տարօրինակ հօրը հաւանութեան սպասելու: Նոյն իսկ պահ մը մտածեց արձակուրդ մը խնդրել, երթալ տեսնելու համար նշանած

Նաթաչան, բայց ռազմախորձները կը մօտենային, և Սօնիայի ու ընտանեկան գործերուն մտածումը հրաժարել տուին իրեն այս ծրագիրէն։ Այսուհանդերձ, գարնան իր մօրմէն նամակ մը առացաւ, կոմսէն գաղտնի գրուած և ղրկուած, և որուն մէջ իր տունը վերադառնալ։ Կոմսուհին կը պաղատէր վերադառնալ և ձեռք առնել ընտանեկան գործերը, եթէ ոչ՝ իրենց բոլոր կալուածները ամուրդով պիտի ծախուէին, որովհետեւ ամէն մարդ կը խաբէր կոմսը։ Այս նամակը իր ազդեցութիւնը ըրաւ։ Նիքօլա ունէր մէկ ամսուան այն զգացումը, որ գիտէ երկու ծայրին մէջտեղը գտնել։

Ո՛չ միայն զօրագունդին, այլ կիսաբաժնին իր հիւսար ընկերները հրաժեշտի հայկերոյթ մը սարքեցին իրեն, մարդ գլուխ տասնըհինգ րուպլի հանգանակելով, երկու զինուորական երաժշտախումբերով և երկու զինուորական երգչախումբերով։

Նիքօլա թրեբաք պարեց հազարապետին հետ, ապահները գրկեցին Բոսթովը, յաղթանակով տարին, երբորդ գումարտակին զինուորները ևս իրենց ուսերուն վրայ կրեցին զայն, հուրրա՛ աղաղակելով։ Վերջապէս բակխիրի մէջ դնելով, մինչեւ առաջին կայարանը առաջնորդեցին։

Մինչեւ կէս ճամբան, Բոսթովի մտածումները ետ գային իր գումարտակին վրայ, և ճամբուն կէսը անցնելէ վերջ, սկսաւ մտահոգութեամբ հարցնել ինքնիրեն թէ ի՞նչպէս պիտի գտնէր իր ընտանիքը։ Տեսութեան ցնծութիւններէն վերջ, Նիքօլա սկսաւ վարժուիլ իր չրջավայրին։ Հայրը, մայրը միևնոյնն էին, միայն թէ քիչ մը ծերացած։

Սօնիա արդէն իր քսաներորդ տարիին մէջ կը մըտնէր, չէր աղուոռնար, և աւելին ալ չէր խոստանար։ Նիքօլայի գալէն ի վեր համակ երջանկութիւն և սէր կարած էր, և այս ապահով, անսասանելի համակրու-

թիւնը բարերար ազդեցութիւն մը ի գործ կը դնէր Նիքօլայի վրայ։ Բեթիա և Նաթաչա ալ աւելի յանկարծակիի ըներած էին Նիքօլան։ Բեթիա տասներեք տարեկան խոչոր աղջիկ մը եղած էր, աղուոր, զուարթ և հանճարեղօրէն չարաճճի։

Նիքօլա երկար տեսն Նաթաչային նայեցաւ, առանց խնդալը կարենալ զսպելու։

— Դուն այլ ևս միևնոյնը չես, կ'ըսէր անոր։

— Տգեղցա՞ր եմ։

— Ընդհակառակն, բայց ի՛նչ կեցուածք, իշխանուհի՛ մը։

Նաթաչա պատմեց անոր Անտրէյ իշխանին հետ իր վէպը, և ցոյց տուաւ անոր վերջին նամակը։

— Ասոր վրայ ուրա՞խ ես, Նիքօլա։

— Շատ գոհ եմ։ Ընաիր մարդ մըն է։ Շատ կը սիրե՞ս զայն։

— Ի՞նչպէս ըսեմ քեզի, պատասխանեց Նաթաչա։ Գիտեմ որ անկէց լաւագոյն մարդ չկայ և երջանիկ կը զգամ ինքզինքս։ Նիքօլա Նաթաչային չծածկեց իր դժգոհութիւնը ամուսնութեան յապաղումին մասին։

Օրիորդը զայրացաւ, և պարզեց բոլոր այն անպատեհութիւնները, որոնք պիտի ծագէին, եթէ առանց անոր հօրը կամքին ընտանիքին մէջ մտնէր։

— Դուն այս բան՛ըէն չես հասկնար, ոչինչ չես հասկնար, բաւ իր եղբօր։

Նիքօլա լռեց և իր քրոջ համակարծիք եղաւ։

Նիքօլա դիտել տուաւ թէ նշանած չի նմանիր, քանի որ իր սիրածէն անջատ կ'ապրի։ Բայց Նաթաչայի վոյիմը չէր, հանդարտ և ուրախ էր առաջուան պէս։ Նիքօլա ասոր վրայ կը զարմանար, և չէր կարծեր որ Նաթաչայի ճակատագիրը վերջացած է, մանաւանդ որ զայն բնաւ Անտրէյ իշխանին հետ տեսած չէր։

Օր մը երբ Նաթաչայի ամուսնութեան վրայ իր մօրը

հետ կը խօսէր, չատ զարմացաւ և գոհ եղաւ տեսնելով որ մայրն ալ սրտին խորէն կը տարակուսէր այս նշանախօսութեան ելքին վրայ:

— Կը գրէ թէ, ըսաւ Անարէյ իշխանին նամակը ցոյց տալով, տեղեակութեան մէկ գաղտնի ղպացումով դոր մայր մը միշտ կը ղրկայ իր աղջկան ամուսնական երջանկութեան նկատմամբ, կը գրէ թէ Դեկտեմբեր ամիսէն առաջ պիտի չվերադառնայ: Ինչ բան սպասօք կ'արդիլէ զայն: Աւազջութիւնը: Տկարակազմ է: Նաթաչա զուարթ է, աղջկութեան իր վերջին օրերն են, բայց գիտեմ թէ մ'րչափ կը տառապի ամէն անգամ որ անծրմէ նամակ մը ընդունի... Եւ սակայն, եթէ Աաառած կամենայ, վերջաւորութիւնը բարի պիտի ըլլայ: Ընտիր մարդ է:

ԾԳ.

Իր գործին յաջորդ առաջին չաբաթներուն, Նիքոլա լուրջ և նոյն իսկ քիչ մը ձանձրացած երեւցաւ: Սաստիկ կը նեղուէր պարտաւորուած ըլլալուն համար զբաղիլ գիւղատնտեսութեան այն չիմարական գործերով, որոնց համար իր մայրը կանչած էր զինքը: Այս ապերախտ տաժանքէն աւելի չուտ օձիքը ազատելու համար, երբորդ օրը, առանց մէկու մը իր դիտաւորութիւնը իմացնելու, պուտած յօնքերով ու գժգոհ երեսյթով մտաւ Միխինքայի քով և պահանջեց որ իրեն յանձնէ բոլոր ան հաշիւները: Բայց ի՞նչ էին այդ բոլոր հաշիւները: Նի-

քոլա աւելի քիչ գիտէր այդ մասին քան Միխինքա, որ բոլորովին զուննտեցաւ և ապշեցաւ: Հաշիւներուն կարգադրութիւնը երկար չտեւեց: Ներքնատեսեակին մէջ գտնուող պաշտօնեաները անարեկութեամբ և քիչ մըն ալ գոհունակութեամբ լսեցին երիտասարդ կոմսին ձայնը, որ կը թրթռար և կ'ուզէր հեռացնել, սաստիկ հայհոյանքներ և կշտամբանքներ արձակելով:

— Աւազակ, ապերախտ արարած, չունի մը պէս պիտի սատկեցնեմ քեզ, դո՛ղ:

Յետոյ այդ մարդիկը տեսան թէ ինչպէս երիտասարդ կոմսը, կոս կարմիր կարած, աչքերը արցունքով ողողուած, Միխինքան դուրս կը հրէր օձիքէն բռնելով զայն, և հետէն ոտքով ու ծունկով հարուածներ կը տեղացնէր, պոռալով.

— Կորսուէ՛, ա՛լ անգամ մը հոս չտեսնուիս:

Յետոյ Նիքոլա չնչասպառ անհետակը մտաւ:

Կոմսուհին իր աղախիններէն անցած դարձածը լսելով, մէկ կողմէն գործերուն սառնասիրտ լաւ ընթացքին վրայ կ'ապահովուէր, միւս կողմէն մտածեց թէ այս տեսարանը ինչ ազդեցութիւն պիտի ընէր իր զաւկին վրայ:

Քանիցս ոտքերուն ծայրին վրայ կոխելով Նիքոլային սենեակին մօտեցաւ, մտիկ ընելով թէ ինչպէս իրարու հետէ կառաղօրէն ծխամորճ կը քաշէր: Երկրորդ առաուն ծերունի կոմսը առանձին կանչեց իր որդին, և երկչոտ ժպիտով մը բաւ անոր.

— Գիտե՞ս, սիրելի՛ս, իրաւունք չունէիր բարկանալու. Միխինքա ամէն բան պատմեց ինծի:

«Ես արդէն գիտէի թէ, խորհեցաւ Նիքոլա, բան մը պիտի չհասկնայի այս խնդիր գործերէն»:

— Դուն զայրացար որովհետեւ չէր նշանակած 700 րուպլին, բայց անիկա արձանագրուած էր հետը, և դուն չես նայիր միւս էջը:

— Հայրի՛կ, սրիկայեն մէկն է, գող, ապահով եմ, բայց եթէ չես ուզեր, անոր բան մը պիտի չընեմ։

— Ո՛չ, սիրելի՛ս, կ՚աղաչեմ, գործերով զբաղէ՛. ես ա՛լ ծերացայ...

Կոմսը, խռոված էր. կը զգար թէ գէշ կերպով անտեսած էր իր կնոջ կալուածները և յանցաւոր էր իր զաւակներուն առջեւ, բայց չէր գիտեր թէ ի՛նչպէս դարմանէր։

— Ո՛չ, հայրի՛կ, ներեցէք ինծի, եթէ անհաճոյ երեւցայ քեզի բանով մը. ես ձեզմէ քիչ կը հասկնամ ասանկ գործերէ. «Գրա՛ղը տանի այդ մուժիկները, այդ ֆրամը, այդ արձանագրութիւնները», խորհեցաւ Նիքոլա։ Եւ այդ օրէն սկսեալ այլ եւս ընտանեկան գործերու չխառնուեցաւ։

Մխայն անգամ մը, կոմսուհին իրեն խորհուրդ հարցուց Աննա Միխայլովնայի մէկ տոմսին նկատմամբ, որով երկու հազար րուպլի վոխառութիւն մը կ՚երաշխաւորէր։

— Դուք ինձմէ խորհո՞ւրդ կը հարցնէք, ըսաւ Նիքոլա։ Է՛ ուրեմն, ես չեմ սիրեր Աննա Միխայլովնան, Պօրիան ալ չեմ սիրեր, բայց ասոնք մեր բարեկամները եղած են, և ա՛նա այսպէս. և կոր կոր րրաւ մուրհակը։

Այս արարքը ուրախութեան արցունք թափել տուաւ իր մօրը։

Այս տեսարանէն վերջ Նիքոլա այլ եւս մտադիր չեղաւ ան գործերով, այլ նոր նպատակ մը բերաւ որսորդութեան կազմակերպութեան մէջ, որ միշտ սիրական զբօսանքը եղած էր Րոսթով ընտանիքին։

ԾԴ.

Կոմս Իլիա Անտրէէվիչ ազնուականութեան մարէշալի պատուական պաշտօնէն հրաժարած էր, անոր պատճառած ահագին ծախքերուն պատճառաւ, այսուհանդերձ իր գործերուն վիճակը չէր բարւոքեր։

Յաճախ Նաթաչա և Նիքոլա անհանգիստ և խորհրդաւոր ժողովներ կը դիտէին իրենց հօր ու մօր միջեւ, և կը լսէին խօսքեր՝ իրենց ամէնէն ճոխ տուներուն և Մոսկուայի չրջակայքը գանուած իրենց ժառանգութեան մէկ մասին վաճառման ծրագիրներու վրայ։

Բոլթով կոմս, այլ եւս ազնուականութեան մարէշալ չըլլալով, պարտաւոր չէր մեծ ընդունելութիւններ սարքելու, և Օթրատնուէի մէջ կեանքը կ՚անցնէր աւելի խաղաղօրէն քան նախընթաց ասրիները։ Սակայն ազնուականի իրենց ապրելակերպը և յարակից չէնքերը բազմութեամբ կը վխտային, և քանի հոգիէ աւելի մարդիկ ամէն օր կանոնաւորապէս կը մանուկներէին սեղանին։ Այս հայակիզներուն մեծագոյն մասը իրենց ընտանիքէն անբաժան նկատուած էին ու և է պատուական սիրաղօսով, և իրենց տան ամբողջացուցիչ մասն։ Այսպէս երաժիշտ Տիներէ և իր կինը, պարի պատասուն Եօկել և իր ընտանիքը, Պէլով անուն տարիքոտ աղջիկը, որ անդիշատակ ժամանակէ ի վեր անոնց տունը կը բնակէր։ Բեթիսչէ

դասախարհները, աղջիկներուն վարժուհիները, և խնկ մը մարդիկ, որոնք կոմսին տունը բնակելէն առվի չհասկցան կը գտնէին:

Ընդունելութիւնները առաջուան բազմամարդ ներազ չհամախաղէր և ներազ բազմաձախս էին, բայց տարերակերպը միևնոյնն էր, և կոմսն ու կոմսուհին չէին կրնար տարբեր ձեւ մը յղանալ: Միշտ պատրաստ միևնոյն հանդերձանքը, Նիքօլայի գալուն վրայ առվի չափած, միշտ յիսուն ձի և տասնըվեց կառապան աթոռներուն մէջ, միշտ ճոխ ներկեր տօնի օրերուն և մեծ ճաշեր՝ որոնց կը մասնակցէր ամբողջ պիւրոգական չրջանակը, վերջապէս միշտ թղթախաղի ղատարծութիւններ, որոնց մէջտեղն կոմսը չարունակ իր թուղթերը բաց կը խաղար, և հարեւաններով բուռլի կը չահեցնէր իր խաղընկերներուն, որոնք իրենց հասոյթներուն ամէնէն ապահով մասը կը նկատէին Բոսթովհանց տան թաթրինները: Կոմսը՝ անագին թակարդի մը մէջ բռնուած՝ մէն մի քայլի կը զղրդեր կ'իյնար, չհանելով իր տյիտաքուքը չտեսնել, բայց ա՛լ առվի միտելով, և զգալով թէ չէր կրնար պատել ա՛չ այդ ծուղակին հիւսքերը, և ոչ ալ համբերութեան և վարպետութեան չնորհիւ անկէց ճողոպրելու յաջողիլ:

Կոմսուհին իր սիրազել սիրտով, կը նախազդար թէ իր զաւակները պիտի վճանային, այս մասին չէր տատանիր կոմսը, որովհետև կը հաւատար թէ ան ուրիշ մէկը չի կրնար ըլլալ այլ եւս, չի կրնար փոխուիլ, և միջոցը կը փնտռէր իրերու վիճակը դարմանելու:

Իր կնոջական տեսակէտով, մէկ միջոց միայն կար.
— հարուստ ամուսնութիւն մը կնքել տալ Նիքօլային: Ծրագրուած հարսնցուն Ժիւլի Քարակինն էր, զոր կոմսուհին իր պզտիկութենէն կը ճանչնար, և որ իր եղբօրը մահուան հետեւանքով հարուստ ժառանգորդուհի մը եղած էր: Կոմսուհին գրեց Տիկին Քարակինի, Մոսկուա,

առաջարկելու համար իր զաւկին հետ անոր աղջկան ամուսնութիւնը և ընդունեց քաջալերական պատասխան մը: Տիկին Քարակին կը պատասխաներ թէ ինք ալ զոհութեամբ կը տեսներ այդ ծրագիրը, այլ թէ ամէն բան իր աղջկան զգացումներէն կախում ունէր, և Նիքօլան կը հրաւիրեր Մոսկուա գալ:

Քանիցս, արտասուալից աչքերով, կոմսուհին իր զաւկին կ'ըսեր թէ հիմակ որ իր երկու աղջիկները ամուսնացած էին, իր ամէնէն սրտագին բաղձանքն էր Նիքօլան ամուսնացած տեսնել: Կը վստահացնէր թէ այս գոհունակութենէն վերջ պիտի կրնար անհոգ կերպով մեռնիլ:

Ուրիշ անգամներ, պատահաբար, Ժիւլիին գովեստը կ'ընէր և Նիքօլան կը յորդորէր տնական օրերը Մոսկուա երթալ անցընել: Նիքօլա կը զուշակեր թէ ինչ քանի կը ձգտէին իր մօր դիտողութիւնները, և այս տեսակցութիւններէն մէկուն մէջ տիպից զայն բացէ ի բաց խօսիլ իրեն:

Կոմսուհին խոստովանեցաւ թէ իրենց դիրքը բարւոքելու միակ յոյսն էր Ժիւլի Քարակինի հետ Նիքօլայի ամուսնութիւնը:

— Ուրեմն եթէ աղքատ աղջիկ մը սիրէի, պիտի պահանջէիք որ զգացումս և պատիւս զոհէի հարստութիւն չահելու համար, բաւ:

— Ո՛չ, միտքս չհասկցար, բաւ մայրը չդիտնալով թէ ինչպէս արդարացնէր ինքզինքը: Ես քու երջանկութիւնդ կ'ուզեմ, յարեց, բայց զգալով որ անկեղծ չէր և իր բացատրութիւններուն մէջ կը կմկմար, սկսաւ լալ:

— Մայրի՛կ, մի՛ լար, բայց ըսէք միայն ինծի թէ կը փափաքիք, և ես պիտի զոհեմ ամէն ինչ, նոյն իսկ զգացումս:

Բայց կոմսուհին այդ կերպով չէր որ կը հասկնար գործը, չէր ուզեր ընդունիլ իր զաւկին զոհողութիւնը, ինք կ'ուզեր ինքզինքը անոր համար զոհել:

— Ո՛չ, դուն միտքս չհասկցար, ըսաւ արցունքները սրբելով. չհասկցար դիս, այլ եւս չխօսինք այս մասին:

Նիքօլա Մոսկուա չդնաց: Կոմսուհին այլ եւս չվերադարձաւ խօսակցութիւնը, այլ սխրութեամբ և մերթ բարկութեամբ դիտեց որ իր զաւկին ու Սօնիայի յարաբերութիւնները կը նեղնային:

Իր դժգոհութեան յանգանքը իրեն վերադրելով հանդերձ, չէր կրնար ծուռ աչքով չնայիլ Սօնիային, և յաճախ անոր հետ խօսած առեն «դուք» և «սիրելի» կ'ըսէր: Բայց կոմսուհին ամենէն աւելի ծանր եկող պարագան սա՛ էր թէ, այս անօժիտ աղջիկը, որ իր ազգականուհին էր, չնախարհիկ համակրութիւն մը և երախտագիտութիւն մը ունի, և անսահման անձնանուիրութեամբ կը սիրէ Նիքօլան: Ասոր համար ինչո՞ւ չյանցաւոր նկատել զայն:

Անարէյ իշխան իր չորրորդ նամակը ղրկեց Հռոմէն, ծանուցանելով թէ երկար առենէ ի վեր արդէն Ռուսիոյ ճամբան բռնած պիտի ըլլար, եթէ առաջ երկիրներու մէջ իր վէրքը կրկին բացուած չըլլար, որով պարտաւորուած է իր վերադարձը յետաձգել չաչերդ առաուան սկիզբը:

Նաթաչա միշտ կը սիրէր իր նշանածը, միշտ ամուր էր իր սիրոյն մէջ և նաև կարող մտանոկելու կեանքի բոլոր վայելքներուն: Սակայն բաժանման չորրորդ ամսուն վերջը, ենթակայ եղաւ սխրութեան նոպաներու՝ որոնց չէր կրնար չաղթել: Ինքնիրեն կը մեղքնար իր վրայ, և կը ցաւէր որ այսպէս պարապ կ'անցնի այդ ժամանակը, ուր ինքզինքը կարող կը զգար սիրելու և սիրուելու: Կեանքը ուրախ չէր Բոլխովսկոյ առեն:

ԾԵ.

Ծննդեան տօները վրայ հասան և իրիկուն մը Բեթիա լուր բերաւ թէ դիմակաւորներ եկած էին: Նաթիա յուր քոյրը, որ այդ պահուն կ'երգէր, կեցաւ մէկէն ի մէկ:

— Անպիտան, պոռաց իր քրոջ: Ոտքի ելլելով, դարձեալ ինկաւ աթոռի մը վրայ և սկսաւ հեծկլտալ առանց ինքզինքը զսպել կարենալու:

— Բան մը չկայ, մայրի՛կ, կ'ըսէր ժպտելով իր արցունքներուն մէջէն. Բեթիան վախցուց զիս, բայց արցունքները միշտ կը հոսէին, և հեկեկանքը կը սեղմէր կոկորդը:

Դիմակաւորները անեցիներն էին, որոնք արջու, Տաճկի, պանդոկապետի և ուրիշ սարսափելի կամ ծիծաղաշարժ կերպարանքներու մտնելով, իրենց հետ պաղ ու զուարճութիւն բերելով, նախ երկչոտութեամբ մը կեցան նախասենեակին մէջ, յետոյ իրարու հետ ծածկուելով զիրար սրահը հրեցին, սկսելով երգեր, պարեր, և Ծնունդի ոտնի խաղեր: Կոմսուհին ճանչցած էր ծըպտեալները, և իրենց հազուստ կապուտաչին վրայ խընդալէ վերջ անցաւ գնաց ուրիշ անկեակ մը: Կոմս Իլիա Անտրէեվիչ, ճաւաղայթող դէմքով, սրահին մէջտեղը նստած՝ աչքերուվը ուրախութիւն կը յայտնէր բոլոր եղածներուն համար: Երիտասարդները անհետ եղան: Ժամ մը վերջը պատրաստուեցաւ նոր խումբ մը և հասկցուեցաւ որ ձրտեաններուն մէջ ձերուկ կինը, որ

կոպոլներ բռնած էր, Նիքոլան է եղեր, սահիկ կին մը Քեթիան, Տիկէր հագիա մը, Սօնիա՝ Զէրքէս մը, այրած խցանի մէջտցաւ սեւցած պեխերով ու յօնքերով, Նաթաչա հիւսար մը:

Նիքոլա առաջարկեց բոլոր այս ծպտեալները կառքով մը այցելութեան տանիլ դրացի Տիկին Մէլիւքովի:

— Շա՛տ լաւ գաղափար, գոչեց ծերունի կոմսը երիտասարդական աւիւնով մը. «Ես ալ կ՚ուզեմ ծպտիլ և ձեզի հետ գալ», բայց կոմսուհին չձգեց ոտքերուն հիւանդութեան պատճառաւ, և առաջարկեցաւ իր տեղը ղրկել Տիկին Շօսը, որ տանը երիտասարդներուն մենատիրուհի կը ծառայէր:

Սօնիա, ընդհանրապէս երկչոտ ու զգուշաւոր, սկըսաւ մտնատորապէս պատրաստիլ որ Տիկին Շօս իրենց ընկերանայ:

Սօնիայի ծպտուքը ամէնէն աւելի յաջողուածն էր, իր պեխերն ու յօնքերը սքանչելի կերպով յարմարած էին անոր: Ամէն ոք կը մեծարէր ու կը չնորհաւորէր պինքը, և գրգռուքի ու աչխուժի անսովոր վիճակի մը մէջ կը գտնուէր: Ներքին ձայն մը իրեն կ՚ըսէր թէ այդ օրը կամ երբեք իր ճակատագիրը պիտի վճռուէր, և իր արաւան հագուստին ներքեւ ուրիշ էակ մը եղած էր: Տիկին Շօս հաւանեցաւ աղջիկներուն ընկերանալ, և իսկոյն չորս կառքեր, զանգակներով և զանկերով, լծուեցան, բակերուն պողպատները, ճանչկով ու չկով սառած ձիւնին վրայ, եկան զանոնք առնելու սանդխակին առջեւ:

Նաթաչա առաջինը եղաւ խնդուքի չէչոը հնչեցնող, և այս զուարթութիւնը փոխանցուեցաւ բոլոր միւսներուն, և բարձրագոյն կէտին հասաւ, երբ բոլոր դիմակաւորները ճամբայ ելլելով, դիրար կանչելով, պոռալէն խնդալէն տեղերնին բռնեցին բակերուն մէջ:

Կառքերէն երկուքը սովորական էին, երրորդը ծեր բունի կոմսինն էր, Օրիօնան հարազատ նժոյգով մը լծուած: Զորրորդը կը վերաբերէր Նիքոլայի, որ մէջտեղը ոտքի վրայ կը կենար, երկար ձիերուն սանձը ձեռքը, և պատաւի իր ծպտուքին վրայ հիւսարի վերարկու մը ձգած:

Լուսնկան այնքան լուսաւոր էր որ կը տեսնէր ձիերուն կազմածքին արոյրին փայլիլը և ձիերուն աչքերուն չռալը, որոնք անհանգստօրէն կը դիտէին աղմկայոյզ ճամբորդները: Նիքոլա իր բակերուն մէջ առաւ Նաթաչան, Սօնիան, Տիկին Շօսը և ուրիշ երկու աղջիկներ ալ:

— Յառա՛ջ, Զաքա՛ր, գոչեց Նիքոլա իր հօրը կառապանին, ճամբան անորմէ առաջ անցնելու առիթ ուներնալու համար:

Նիքոլա Սօնիայի նայեցաւ և ծռեցաւ աւելի լաւ տեսնելու համար զայն: Իրեն համար բոլորովին նոր դէմք մը, չատ սիրուն, չատ թարմ, սեւ պեխերով ու յօնքերով տոր կը նայէր, սամոյրին մէջ փաթթուած, և լուսնի լուսով խիստ մօտ և սակայն չատ հեռու կը թուէր:

«Երբեմն ա՛ս է Սօնիան», խորհեցաւ:

Մ՚է աւելի ներա վրայ ծռեցաւ և ժպտեցաւ:

— Բանի մը փափաք ունի՞ք, Նիքոլա՛:

— Ո՛չ, ոչինչ, ըսաւ Նիքոլա, ձիերուն կողմը դառնալով:

Երբ մտան բակերնեն ոլորուած և չմուշկներու հետքերէն ակօսուած մեծ ճամբուն վրայ, ձիերը իրենք իրենցմէ սանձերնին քաչեցին և վազաց-ցուցին ընթացքնին: Զախակողմի ձին, գլուխը կոշմնակի, կը ցատկըրտէր, մէջտեղինը ականջները կը թոթվէր՝ կարծես ինքնիրեն հարցնելու համար. «Ժամանա՞կն է կամ պէ՞տք է սպասել»: Առջեւօք, արդէն բաւական հեռուն, ձերմակ ձիւնին վրայ կը տեսնուէր Զաքարին սեւ բալխի-

րը՝ որ իր ծանր դանգակը կը հնչեցնէր, որուն ձայնը չատ հեռուէն կուգար։

— Է՛ ուրեմն, պզտիկնե՛րս, գոչեց Նիքօլա, սանձը մէկ կողմէն քաշելով և միւս կողմէն խարազանը երերցընելով, և աւելի սաստկացած օդին տպաւորութիւնէն, և տեսնելով ձիերը, որ աւելի կը վերցնէին իրենց գաւակը, բալխիրին մէջինները հակցան թէ բովանդակ արագութեամբ կ՝երթային։ Մէջտեղի ձին աղեղին տակ կը խայտար ճղճաչափ, և ոչ միայն իր քալուածքը չէր դանդաղեցներ, այլ կարծես կը խոստանար ա՛լ աւելի խոյանալ, եթէ ուզուէր։ Նիքօլա գոյգես երազի մը մէջ էր։ Շուտով հասաւ առաջին կառքին։ Զաքար ձեռքները երկնցնելով և չրթունքը կափկափելով քառասմբակ արշաւեցուց իր ձիերը։

— Ուղիղ կեցի՛ր, գոչեց։

Երկու բալխիրները քով քովի պացան և ձիերը հազիւհազ երկար երկար կը դրնդէին իրենց կօրերը։ Նիքօլա Զաքարը անցնելու վրայ էր, բայց կառապանը, առանց իր բազուկներուն դիրքը փոխելու, սանձը վեր առաւ մէկ ձեռքով։

Ըսաւ. «չհասա՛ր, պարո՛ն»։

Այն առեն Նիքօլա իր երեք ձիերը խոյացուց քառատրոփ և Զաքարէն անցաւ։ Ձիերուն ամբարները ձիւնէ փոշիով ողողեցին ճամբորդները։ Ամէն կողմէ կը լսուէր բալխիրին ճռնչիւնը ձիւնին վրայ և կիներուն սահմռկող փոքր ճիչերը...

Տիկին Մէլիւքով, հուժկու, կորովի, ակնոցաւոր կին մը, որուն նստած էր, իր աղջիկներէն չրջապատուած, զուս կը չանար զբաղեցնել։ Մոմէ պուպրիկներ չինելու և անոնց դիմագծերուն վրայ զուչակութիւններ ընելու վրայ էր, երբ նախասենեակին մէջ քալուածքի ու ձայնի ժխոր մը լսուեցաւ։

Հիւսարները, պատուի կերպարանք մտած կինները,

վհուկները, հոպիանները, արջերը հազալով և ձիւնաբուքէն ծածկուած դէմքերնին սրբելով, սրահ մտան ուր անեցիք վուխայլին մոմերը վառել։ Տիկէր հոպիտը պարը սկսաւ Նիքօլա պատուէրին հետ։ Մպոեաները պոռացող տղաքներէ չրջապատուած, կը ծածկէին իրենց դէմքերը, ձայներնին կը փոխէին, տանտիրուհին կ՝ողջունէին և անեակին մէջ կը չարուէին։ Նախաչա, որ Մէլիւքով ընտանիքին աղջիկներուն սիրականն էր, պահ մը անհետացաւ եղաւ անոնց հետ, բայց վերադարձաւ տասը վայրկեան վերջ իր բարեկամուհիներուն հետ, որ անոնք ալ ծպտուած էին։

Ռուսական պարերէն ու երգերէն վերջ, Տիկին Մէլիւքով մեծ չրջանակի մը մէջ հաւաքեց բոլոր ազնուականները, և ամէնքն ալ սկսան մանչակի, չղթայի և բուպլիկ խաղերուն։ Բայց տարաձները չուտով ճմրթիկուեցան և փոթթուեցան, պեխերն ու յօնքերը գոյներնին նետեցին թաց դէմքերուն վրայ. Տիկին Մէլիւքով սկսաւ ճանչնալ ծպտեալները, մանաւանդ հիացաւ աղջիկներուն դիմայեղումներուն վրայ, և այս անակնկալին համար չնորհակալ եղաւ ամէնուն ալ։ Իր հիւրերը հրաւիրեց սեղան նստիլ և թեթեւ նախաճաշ մը հրամցուց։ Յետոյ աղջիկները խօսք մէկ ըրին երթալ բաղնիքի սրահը՝ իրենց թեկնածուին դէմքը տեսնելու, ռուսական աւելորդապաչա սովորութեան համեմատ։

— Ո՛չ, սոսկում կը պատճառէ տատիկա, բաւ պառաւ աղջիկ մը, որ Տիկին Մէլիւքովի տունը կը բնակէր, պետի չերթաք։

— Ես պետի երթա՛մ, ըսաւ Սօնիա։

— Ո՛չ, ո՛չ, մտիք ըրէք բարեկամուհիներէս մէկուն գլխին եկածը. իրեն հետ ազատող մը, երկու սպաս առնելով գնաց նստաւ իր վնասացուն սպասելու համար։ Յանկարծ լսուց զանկերու, զանգակի ձայներ, բալխիրը կը հասնէր։ Սպայ մը սրահ մտաւ, և քովը նստաւ իր սպասին աղջիկ։

— Ա՜հ, գոչեց Նաթմաչա, աչքերը սարսափելն մարթելով։

— Այո՛, սպայ մըն էր, ճիշդ սպայ մը, որ խօսք ուզեց իրեն, բայց աղջիկը պարտաւոր էր վար դնել զայն մինչեւ աքաղաղին երգելը, վախցաւ, դէմքը ծածկեց, այն աւուն սպան բանեց զայն, բայց բարեկամուհիները վրայ հասնելով, անվնասելի եղաւ։

— Բայց ինչ ընելու է իր սպագայ փեսացուն կառատան մէջ տեսնելու համար, հարցուց Սօնիա։

— Կառատուն կ'երթան, մոխիկ կ'ընեն։ Եթէ տասպարի ձայն լսուի, դէշ գուշակութիւն է, բայց եթէ ցորեն ծեծուելու ձայն լսուի, լաւ նշան է։

— Մայրի՛կ, պատմէ՛, դուն կառատան մէջ ինչ լսած ես։

— Բայց ես արդէն մոռցած եմ այդ ազգայական բաները, բաւ Տիկին Մէլիւքով, մնայ որ դուք պիտի չուզէք երթալ հոն...

— Ե՛ս պիտի երթամ. կը նկէ՞ք որ երթամ, բաւ Սօնիա։

— Եթէ չես վախնար, գնա՛։

Ամբողջ երեկոյթին, Նիքօլա Սօնիայի քովէն չէր բաժնուած։ Բոլորովին նոր աչքերով կը տեսնէր զայն։ Աչքերէն կ'երեւար թէ այդ օրը, առաջին անգամ ըլլալով, իր ածխագոյն պեխերուն չնորհիւ կը տեսնէր զայն այնպէս՝ ինչպէս որ է իրապէս։

Սօնիա աջդաբեւ այդ իրիկունը ազատ, զուարթ և աշխոյժ էր, մինչեւ հիմա չեղածին հակառակ։

Ես բանէ մը չեմ վախնար, բաւ Սօնիա։ Անմիջապէս երթա՛մ։

Իրեն ցոյց տուին կառատունին ճամբան, ըսին թէ ինչպէս պէտք էր կենալ և մնալ անշարժ։ Մուշտակը գլխուն վրայ ձգեց և ակնարկ մըն ալ թափեց Նիքօլային վրայ։

— Ինչ գոնար է այս օրիորդը, բաւ Նիքօլա ինքնիրեն, ինչպէս աւելի կանուխ չեմ նշմարեր զայն։

Սօնիա դարձեալ ծառաներուն սանդուխէն. Նիքօլա ամպարանքով դարձեալ հիւրերուն սանդուխէն, պատրաստակելով թէ խիստ տաք է։ Եւ արդարեւ օդը սենեակին մէջ հեղձամղձուկ եղած էր։

— Տկարամի՛տ, տկարամի՛տ, ա՛լ ինչի՞ կը սպասեմ միտքս գրածը կատարելու համար, խորհեցաւ Նիքօլա։

Զիւնին մէջ գծուած փոքրիկ արահետէն սանը չըրջանը ըրաւ, Սօնիայի անցած տեղին վրայ գտնուելու համար։

— Շիտա՛կ, չիտա՛կ, օրիո՛րդ, մէյն թէ չըլլայ որ ետ դառնաս։

Սօնիա կը քալէր մուշտակին մէջ փաթթուած, և երիտասարդին երկու քայլ անդին կը գտնուէր երբ նըշմարեց զայն։ Երիտասարդն ալ իրեն բոլորովին տարբեր երեւցաւ, ամէն օրուան տեսած Նիքօլայէն բոլորովին տարբեր, և որմէ քիչ մը կը վախնար։

Նիքօլա կանացի չըշազգեստով էր, մազերը խառն ի խուռն, և երջանիկ արտայայտութիւն մը ունէր, ուրուն նմանը ցարդ Սօնիա տեսած չէր Նիքօլայի դէմքին վրայ։

«Բոլորովին տարբեր և տակաւին նոյն», խորհեցաւ Նիքօլա, օրիորդին լուսինին լուսաւորուած դէմքը դիտելով, և բազուկները տահեցուց Սօնիայի գլուխը չըշապատող մուշտակին տակ, տեղմեց զայն իրեն դէմ, և համբուրեց այրած խյան հոտող պեխերով տատերամած չրթունքներուն վրայէն։ Սօնիա պատասխանեց համբոյրով մը անոր բերնին մէջտեղէն, և մանրիկ ձեռքերը դուրս հանելով անոր այտերը բռնեց։

— Սօնիա՛...

— Սիրելի՛ Նիքօլա։

Ամէնը այս էր. դէպի կառատուն վազեցին, և վերադարձան իւրաքանչիւրը ինչպէս գուրս եկած էին։

ԾԶ.

Մեկնումի պահուն, Նաթաչա, որ միշտ ամէն բան կը տեսնէր, այնպէս մը կարգադրեց որ Տիկին Շօսը իրեն հետ մէկ բալիկրի մէջ աւնէր, Նիքօլան և Սօնիան ծառաներուն հետ թողլով։

Նիքօլա այլևս միտքը դրած չէր բալիկրը վազցնել, և անդադար Սօնիան դիտելով այն տարօրինակ լուռնկային ներքև, կը յիշէր համբոյրին զգացողութեան հետ խառնուած խոսքի հոսը, թուքալիր կը չնչէր պաղ օդը, և փախչող գետինը ու վայրող երկինքը դիտելով, ինքզինքը կարծես կախարդական Թագաւորութեան մը մէջ կը զգար։

— Սօնիա՛, աղէկ ես, կը հարցնէր մերթ ընդ մերթ։

— Այո՛, կը պատասխաներ Սօնիա, իսկ դո՞ն։

Ճամբուն մէջտեղ Նիքօլա սանձը կառապանին յանձնեց, և պահ մը Նաթաչային բալիկրին կողմը վազեց։

— Նաթաչա, ըսաւ ցած ձայնով, դիտե՞ս, որչեցի։

— Ըսի՞ր տիկա իրեն, հարցուց Նաթաչա, դէմքը ուրախութենէն լուսաւորուած։

— Ա՜հ, ո՛րքան տարօրինակ ես դո՛ւ պեհերով ու յանքերով... Նաթաչա՛։ Գո՞հ ես։

— Ո՜հ, ո՛րքան երջանիկ եմ։ Ինչի դէմ բարկացած էի։ Ինչի չէի ըսեր, բայց գէշ վարուեցար։ Պիտի ամէնայն երջանիկ ըլլայու, եթէ Սօնիա եղած չըլլար

ինք ալ երջանիկ, և չատ գոհ եմ։ Է՛ ուրեմն, անոր քով գնա՛։

— Ո՜չ, սպասէ՛, ո՛րքան տարօրինակ ես, ըսաւ Նիքօլա միշտ անոր նայելով, և սրտին մէջ գտնելով նոր, դորովալից, հրապուրիչ բան մը, զոր առաջուց տեսած չէր։

— Նաթաչա, երազի մը մէջ ենք։

— Այո՛, պատասխանեց, աղէկ ըրի՛ր։

— Գո՞հ ես, աղէկ ըրի՞ր։

— Ա՜հ, չա՛տ երջանիկ։ Դեռ քանի մը օր առաջ այս պատճառաւ մայրիկիս հետ կռիւ ըրի։ Ինձի ըսաւ թէ վրադ կը հսկէ. ի՞նչպէս կարելի է հսկել Սօնիային վրայ։ Ո՛չ մէկուն չեմ ներեր որ անոր մասին գէշ բան մը ըսէ, որովհետև անոր մասին բարի միայն կարելի է խօսիլ։

— Այդ առեն լա՞ւ ըրի, կրկնեց Նիքօլա իր քրոջ արտայայտութիւնը խաւաղնելով, տեսնելու համար թէ իրաւցնէ ճչմարիտ է՞, յետոյ վազեց իր բալիկրին մնալու։

Մեւնոյն երջանիկ Զէրքէսը, ժպտալից, որ իր սա մայրէ գլխանոցին տակէն կը նայէր, իրեն կը ժպտէր, և այս Զէրքէսը Սօնիան էր, և այս Սօնիան անսաստակայ իր ապագայ երջանիկ և սիրող կինն էր։

Տուն դարձին, իրենց երեկոյթը կռմտուհիին պատմելէ վերջ, աղջիկները իրենց սենեակը քաշուեցան։ Հանուելէ վերջ, երկար առեն կենալով իրենց երջանկութեան վրայ խօսեցան, թէ ինչպէս իրենց ամուսինները պատային բարեկամներ պիտի ըլլային և ինչպէս երջանիկ պիտի ըլլային իրենք ալ։

— Բայց այս ամէնը ե՞րբ իրականութիւն պիտի դառնէ, վախնամ թէ քնաւ. չափազանց երջանկութիւն պիտի ըլլայ, ըսաւ Նիքօլա մօտենալով սեղանին, ուր իր ապառուհին իրիկուընէ իսկ հայելիներ դրած էր, որ-

պէս ալ իր մատղաչ ախթաւէին կէս գիչերին կարենար ըսա աւանդութեան անունց մէջ տեսնել իր ապագայ ամուսնին պատկերը:

— Նաէ՛, Նաթմաչա, թերեւս տեսնես զայն, ըսաւ Սօնիա:

— Պեխերով մէկը կը տեսնեմ, ըսաւ Նաթմաչա, իր դէմքը նչմարելով:

— Մի՛ ծաղրէք, օրիորդ, ըսաւ ապառուհին:

Նաթմաչա, Սօնիային և իր ապառուհիին օգնութեամբ հայելիին դիրքը ճչդելու միջոցը գտաւ. լռեցաւ և այլեւս չխոսակից: Երկար ատեն դիտեց հայելիներուն մէջ բազմացող մոմերը, ապառելով տեսնել կամ Անտրէյ իչխանը կամ գերեզման մը, բայց ոչինչ չտեսաւ, թէեւ պատրաստ էր ամենազոյգն բիծ մը իրրեւ պատկեր մը կամ իրրեւ գերեզման մը առնելու:

— Ուրիչներ կը տեսնեն, ես բան մը չեմ տեսներ: Տեղս անցնի՛ր, Սօնիա:

Սօնիա հայելիին առջեւ նստաւ, կեդրոնը գտաւ և սկսաւ նայիլ:

— Սօֆի Սվեքանդրովնա պիտի տեսնէ, վստահ եմ, ըսաւ Տունիաքա:

— Ես ալ վստահ եմ թէ ան պիտի տեսնէ, արդէն անցեալ տարի տեսաւ, ըսաւ Նաթմաչա:

Երեք վայրկեան լռեցին: Յանկարծ Սօնիա բռնած հայելին մէկ կողմ նետեց, և աչքերուն վրայ դրաւ ձեռքը:

— Տեսա՛ր, հարցուց Նաթմաչա անոր ձեռքը բըռնելով:

«Ինչո՞ւ պիտի չըսեմ թէ տեսայ: Ուրիչներ կը տեսնեն արդէն, խորհեցաւ Սօնիա, ո՛չ ոք պիտի կրնայ հակառակել ինծի»:

— Այո՛, տեսայ, ըսաւ:

— Ի՞նչպէս էր, կանգո՞ն թէ պառկած:

— Յանկարծ տեսայ որ պառկած էր:

«Անտրէ պառկած է, ուրեմն հիւանդ է», ըսաւ Նաթմաչա, անարեկ աչքերով իր բարեկամուհիին երեսը նայելով:

— Ո՛չ, ընդհակառակն, դէմքը վառարթ էր ինծի նայած ատեն:

Եւ այդ պահուն Սօնիա իրաւ հաւատաց թէ տեսած էր զայն:

— Իսկ յետո՞յ, Սօնիա:

— Յետոյ, այլեւս բան մը չկրցայ որոչել, կապոյտ, կարմիր:

— Սօնիա՛, Սօնիա՛, ե՞րբ պիտի վերադառնայ, ե՞րբ կրկին պիտի տեսնեմ զայն: Ո՛րքան կը վախնամ իրեն համար, ինծի համար, ամէնուն համար:

Եւ առանց ընդունելու իր բարեկամուհիին մխիթարութիւնները, Նաթմաչա պառկեցաւ, բայց մոմերուն մարելէն շատ երկար ժամանակ վերջն ալ, աչքերը անշարժ մնացին, առած պատուհաններուն մէջէն լուսինին առ լոյսը դիտելով:

ԾԷ.

Տօներէն քիչ առաջ, Նիքօլա իր մօրը ըսաւ թէ Սօնիան կը սիրէր և թէ հաստատապէս մտադրած էր կարգուիլ անոր հետ: Կոմսուհին, որ երկար առենէ ի վեր դիտած էր վարմունքը Նիքօլային և Սօնիային միջեւ, և այս յայտարարութեան կը սպասէր արդէն, ա-

ռանց բողոքի մտիկ ըրաւ իր զաւկին, և ըսաւ թէ ա-զատ է ուզածին հետ կարգուելու, բայց թէ երբեք ինք ո՛չ իր և ոչ կոմսին հաւանութիւնը պիտի տար Սօնիայի հետ իր ամուսնութեան համար:

Կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով, Նիքոլա զգաց թէ հակառակ իրեն հանդէպ իր մօրը ունեցած սիրոյն՝ տեղի պիտի չտար ան: Աւանդ զաւկին երեսը նայելու, կանչել տուաւ կոմսին, և երբ եկաւ, ուզեց Նիքոլայի ներկայութեանը անոր ըսել պաղարիւնով խըն-դիրը, բայց չյաջողեցաւ, և զայրոյթէն փրփկկելով սեն-եակէն դուրս ելաւ:

Ծերունի կոմսը երկչոտօրէն սկսաւ խնդրել Նիքոլա-յէն որ իր ծրագրէն հրաժարի:

Նիքոլա պատասխանեց թէ չի կրնար դրժել իր խոստումին:

Հայրը հառաչեց, և յայտնապէս խռոված՝ լուռ ու սենեակէն դուրս ելաւ կոմսուհին մօտ երթալու:

Կոմսը չէր կրնար քննախնդիր ըլլալ իր զաւկին՝ Սօնիան հարուստ հարսնցուէ մը նախամտիծար համա-րած ըլլալու համար: Միայն թէ միտքէն կ'ըսէր որ, եթէ ինք իր հարստութիւնը վատնած չըլլար, պիտի չի կրնար Սօնիայէն լաւագոյն կին մը մտրմել Նիքոլայի համար, և թէ ինքը իր չափազանց ունակութիւններով և իր մտաւակաւոր-վարիչ Մխիթարեանց անփութութիւնը պատ-ճառն էին այս բոլոր չարիքին:

Կոմսն ու կոմսուհին այլևս Նիքոլային առջև ո և է ակնարկութիւն չըրին այս ծրագրին, բայց քանի մը օր վերջ, Տիկին Թոմթով կանչել տուաւ Սօնիան, և երկուս-տէք անապատելի անդիմութեամբ մը ապերախտ ամրա-նանց իր ազգականուհին որ իր զաւակը գլխէ հաներ է: Սօնիա, աչքերը կախած, կոմսուհին անգութ խօս-քերը մտիկ կ'ընէր, բայց չէր հասկնար թէ ինչ կը պատահէր իրմէ: Պատրաստ էր ամէն ինչ զոհել իր բա-

րերաքներուն համար, արդէն իր սովորական մոռածու-մը եղած էր ինքզինքը անոնց համար զոհելը, բայց այս պարագային չէր կրնար հասկնալ թէ որո՛ւ համար պէտք էր զոհուէր: Չէր կրնար չսիրել կոմսուհին և անոր ամ-բողջ ընտանիքը, ո՛չ ալ Նիքոլան սիրելէ ինքզինքը զսպել, որովհետև գիտէր թէ երիտասարդին երջանկու-թիւնը իր սէրին կախում ունէր: Տխուր էր, լուռ, և ոչինչ կը պատասխանէր:

Օր մը, Նիքոլային այնպէս թուեցաւ թէ այլ եւս պիտի չկրնար դիմանալ այս կացութեան, և գնաց իր միտքը բացատրել մօրը: Նախ ներողութիւն խնդրեց և թախանձեց որ հաւանի իր ամուսնութեան, և վերջա-պէս սպառնաց ըսելով որ եթէ Սօնիան հալածէին, ա-նոր հետ զաղանի պիտի կարգուէր:

Կոմսուհին մինչև ցարդ իր զաւակին համար ան-ծանօթ պաղարիւնութեամբ մը պատասխանեց թէ ինք չափա-հաս էր, թէ Անդրէյ իշխան առանց իր հօրը հաւանու-թեան կ'ամուսնանար, թէ ինք ալ կրնար անոր պէս ընել, այլ թէ երբեք այդ ննիգաւոռային իրեու հարս պիտի ընդունէր:

Ննիգաւորուհի բառը վառօդին կրակ տուաւ: Նի-քոլա ձայնը բարձրացնելով ըսաւ թէ բնաւ չէր մոռցած որ իր մայրը պիտի բանադրեր զաւակը՝ իր սէրը ծախե-լու, և թէ քանի որ այսպէս էր, վերջին անգամ ըլլա-լով կ'ըսէր իրեն...

Այս ահաւոր բառը դեռ չէր արտասանած, որուն սարսափով կը սպասէր մայրը իր զաւկին արտայայտու-թիւնը սեպհելով, և որ թերևս իրեու անգութ յիշատակ մը պիտի մնար իրենց միջև, երբ անոնք գնային, դու-նատ ու լուրջ, սենեակ մտաւ:

— Անխելք բաներ կ'ըսես, սիրելի Նիքոլա՛, լռէ՛, լռէ՛, գոչեց եղբօրը ձայնը մեղմացնելու համար:

— Սիրելի մայրի՛կ, մայրի՛կ, անանկ բան չկայ,

Նիքօլա՛, դուրս եկիր, քեզի պիտի բացատրեմ ամէն բան։ Մայրի՛կ, մայրի՛կ սիրեցեալ՛...

Այս խօսքերը իմաստ չունէին, բայց բազձացուած արդիւնքը առաջ բերին։

Կոմսուհին, հեկեկանքներով, իր գէմքը ծածկեց իր սրտին վրայ, և Նիքօլա անհամակին դուրս եկաւ մազերը փետելով։

Նախաչա հազար կոր եղաւ հաչտութեան համար, և խօսք առաւ մօրմէն որ այլեւս պիտի չնեղէր Սօնիան, և Նիքօլային ալ գազանի բան մը պիտի չընէր։

Քիչ մը վերջերը, Յունուարի սկիզբը, Նիքօլա իր զօրագունդին վերադարձաւ, իր ծնողքին հետ գժտուած, բայց յետին ծայր սիրով կապուած Սօնիային, ինչպէս կը կարծէր, և միտքը դրած քիչ առնէն հանգստանան կեչուելու խնդրանք ընել և ամուսնանալ իր զարմուհիին հետ։

Նիքօլայի մեկնումէն վերջ կեանքը ամէն ժամանակէ աւելի տխուր եղաւ Բոսթովներու տունը։ Կոմսուհին հիւանդացաւ. Սօնիա կը տառապէր Նիքօլային անջատուելուն և ա՛լ աւելի այն թշնամական չեչոին վրայ, զոր կոմսուհին չէր կրնար զսպել ինքզինքը դարձածելէ, անոր հետ խօսած միջոցին։

Նախաչա, որ սկիզբները դիւրաւ հանդուրժած էր իր նչանածէն բացակայութեան, հետզհետէ աւելի անհամբեր կ՚ըլլար։ Կը տանջուէր այն մտածումէն թէ հիմակ այսպէս պարապ անդը վատնուած ժամանակը պիտի կրնար զայն սիրելու գործածել։ Անդրէյ իչխանին նամակները կը զայրացնէին զինքը։ Ինքզինքը նախատուած կը զգար մտածելով որ մինչ ինք իր ամբողջ կեանքը անոր վրայ կեդրոնացուցած էր, ան կը ճամբորդէր ու նոր տեսարաններ, նոր անձեր կը տեսնէր և այս ամէնը կը զբօսնէր զինքը։ Անոր նամակները ո՛րքան հետաքրքրական ըլլային, ա՛նքան դժգոհ կ՚ըլլար

ինքը։ Իր անոր գրած նամակներն ալ չէին մխիթարեր զինքը, այլ իրեն համար ձանձրացուցիչ ու արուեստական պարտականութիւն մըն էին։ Նամակ գրել ալ չէր գիտեր, գիտեր, կերպը չէր գտներ նամակով բացատրելու հազարերորդ մասը գոնե այն բաներն, զոր վարժուած էր զգալի ընել ձայնովը, ժպիտովը և նայուածքովը։ Կը գրեր չոր ու ցամաք նամակներ, դասականօրէն միակերպ, զորս ինք անգամ լրջօրէն չէր առներ, և որոնց ուղղագրական սխալները պատճէններուն վրայ կը սրբագրէր կոմսուհին։

ԾԸ.

Նախաչայի հետ Անդրէյ իչխանին նչանախօսութենէն վերջ, Բիէր, առանց ո և է յայտնի պատճառի, ինքզինքը անկարող զգայ աւելի երկար ժամանակ չարունակելու իր մեւնոյն ապրելակերպը։ Թէև ամբողջ պարձած հաւատացած էր իր ֆրանմասոն բարեկամին կողմէ իրեն յանձնուած ճչմարտութիւններուն, թէև կը յիշէր ինքզինքը կատարելագործելու համար ակիզբները զգացած գոնունակութիւնը, բայց իր բարեկամին նչանախօսութենէն և զինքը նորընծայող ֆրանմասոնին մահէն վերջ, այդ կեանքը չանկարծ իր բոլոր հրապոյրը կորնցուցեր իրեն համար։ Դադրեցաւ օրագրութիւն բռնելէ, Եղբայրներուն ընկերութենէն խուսափեցաւ, սերբլ վերադարձաւ, սկսաւ նորէն խմել և չաճախել ամուրիներու ընկերութիւնն և վարեց նոյն իսկ այն առիճան յու-

սահատ կեանք մը որ այդ պահուն բարձրաստիճան անձնաւորութեան մը աչքին լոյսը եղող Էլէնա կոմսուհին հարկ դառնոց ծանր դիտողութիւններ ուղղել իրեն։ Բիէր հասկցաւ որ Էլէնա իրաւունք ունէր, և զանիկա գէշ դիրքի մէջ չձգելու համար Մոսկուա մեկնեցաւ։

Իր ընդարձակ ապարանքին մէջ իշխանուհիներու հետ գանուելուն պէս, չորս կողմը ծառաներու այն բազնակով, ինքզինքը իր բնական կացութեան մէջ զգաց, հանդարտ դիրքի մը մէջ, և կրկին զգաց չկրմութեան ու բարեկեցութեան այն զգացումը, զոր մարդ կ'ունենայ հին ու լայն գիշերնոց մը հագնելով։

Մոսկուայի ամբողջ ընկերութիւնը, պառաւներէն սկսեալ, Բիէրը ընդունեցին իբրեւ երկար առենէ ի վեր սպասուած հիւր մը, որուն տեղը միշտ թափուր մնացած էր։ Այս ընկերութեան մէջ Բիէր սկզբնաւորիլ մարդոց լաւագոյնը կը համարուէր, ամէնէն խելացին, ամէնէն ուրախը, ամէնէն աւատական, հին ժամանակներու ռուս առնիվներուն տիպարը։ Ինակը միշտ դառարկ էր, որովհետեւ բաց էր ամէնուն։ Սրուեստագէտներուն նպաստները, դիրքերը, դէշ կերպով գծուած պատկերները, արձանները, հանդէսները, կերուխումները, ֆըրանմասոնները, եկեղեցիները, ոչ ոք մերժումի կը հանդիպէր, կ'առնէր որչափ որ ուզեր, և եթէ չըլլային իր բարեկամներէն երկու հոգի, որոնց ժամանակին չատ վախ զրամ տուած էր, և իրենց պաշտպանութեան տակ չառնէին զայն, իր ամբողջ ունեցածը պիտի վաճանէր։

Աւանց անոր ո՛չ հայկերոյթ կըլլար և ոչ երեկոյթ։ Եթէ այր պարոններ պակսէին, ինք կը պարէր։ Երբ կռնիներ ըլլային, իր անուշ ժպիտովը և ճիշդ յարմար առիթին բուսած կատակովը վէճը կը մեղմացնէր։ Մանկամարդ կիներն ու մատղաշ աղջիկները կը սիրէին զայն, որովհետեւ ամէնուն հետ սիրով կը վարուէր, մանաւանդ ճաչէն վերջ։

Ահ, ո՛րքան պիտի ընդվզէր, եթէ հօրը տարի առաջ արտասահմանէն իր վերադարձին՝ ըսէին իրեն թէ պէտք չունէր իրեն համար ճամբայ մը յարդարելու համար միտք յոգնեցնել, թէ իր արահետը արդէն գծուած էր և թէ ի զուր է իր մտքառումը նոր կեանքի մը համար, թէ ինք ալ պիտի ըլլար հինչ որ եղած են իր դիրքին մէջ բոլոր գանուողները։ Պիտի չհաւատար, պիտի չկրնար հաւատալ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

Զմրան սկիզբը Նիքոլա Պոլքոնսքի իշխան իր աղջկան հետ Մոսկուա եկաւ։ Իր անցեալին, իր խելքին և իր սկզբնատիպ նկարագրին չնորհիւ, նաեւ Ալեքսանդրի թագաւորութեան վրայ Մոսկուացիներուն դգացումներուն մէջ տեղի ունեցած հակազդեցութեան չնորհիւ, և վերջապէս, մանաւանդ, այդ թուականին Մոսկուայի մէջ տիրող հակաֆրանսական և հայրենասիրական հոսանքին չնորհիւ, Նիքոլա Պոլքոնսքի չուտով եղաւ մեծարանքի առարկայ մը և կառավարութեան հանդէպ ընդդիմադիրներու կեդրոնը։

Իշխանը այդ տարին չատ ծերացած էր, ծերական ծիւրտմի յայտնի նշաններ կը սկսէր ներկայացնել։ Մէկէնիմէկ կը քնանար, ամէնէն նորաղէպ իրողութիւնները կը մոռնար և չատ հեռաւոր բաները միայն կը յիշէր։ Տղայամիտ մտափառութեամբ մը կ'ընդունէր Մոսկուայի ընդդիմադիր կուսակցութեան պետի իր դիրքը։

Սակայն երբ ծերունին իրիկունը կուգար թէյ առնել իր կարճ մուշտակովը և խղճամտի կեղծամովը, և ներկայ այցելուներէն մէկուն թնդապրոբինկին զրգռուած, հառաչօտ ու կարուկ պատմուածքներու մէջ կը բռնադատէր իր անցեալ անցկոց յիշատակը, կամ, ա՛լ աւելի, երբ օրուան դէպքերուն վրայ իր կարծիքն ու վճռական դնահատումները կ՚արտասանէր, բոլոր ներկաներուն յարգալից ուշադրութիւնը կը գրգռէր:

Այն հինաւուրց տունը իր անապին միջնորմով, յատկահատուկ նախընթաց կարասիներով, քաւած զգուշաւոր ապահովութիւններով, և հին ժամանակէն մնացած տանուտէրով, խոհարարոյ և ուշիմ, իր անուշիկ աղջիկէն և աղուորիկ ֆրանսուհիէն չբնակուտած, որնք ծունկի կուգային իրեն առջեւ, այդ հինաւուրց տունը վերջերն հաճելի պատկեր մը կը ներկայացնէր այցելուներուն համար: Բայց հիւրերուն միտքէն չէր անցներ թէ այցելութիւններու նուիրուած երկու ժամերէն դուրս, քանի երկու ժամեր կ՚անցնէին, որոնց միջոցին տունը ինք իր դիտուն քան մըն էր կ՚երթար:

Մարի իշխանուհիին համար Մոսկուայի մէջ իր անցուցած կեանքը մանաւորապէս ապրանելի էր: Հոն զուրկ էր իրեն ուրախութիւն պատճառող ամէն բաներէ, իր ուխտաւորներուն խօսակցութենէն և իր սիրելի ասանձնութենէն: Ընկերութեան մէջ չէր երթար, բոլորովին հրաժած էր ամուսնութեան ամէն յոյսէ և կը դիտէր պագութիւնն ու բարկութիւնը՝ որոնցմով իշխանը կ՚ընդունէր ու կը մերժէր իր ձեռքը խնդրելու սիրտ ընող երիտասարդները:

Սակէց զատ, Մոսկուայի մէջ իր բնակութեան առնն Մարի իշխանուհին կրնայուց իր պատրանքները իրեն սիրելի եղող երկու անձերուն վրայ. Օր. Պուռիան անհանդուրժելի դարձաւ անոր և սկսաւ հետզհետէ մնալ անկէ, ինչպէս նաև իր Փիլլի բարեկամուհին, որուն հետ թըղ-

թակցութեան մէջ էր, հիմակ որ զայն մօսէն կը տեսնէր, օտարական մը կը թուէր իրեն:

Փիլլի, իր եղբօր մահուամբ Մոսկուայի ամենահարուստ հարանցուհիներէն մին ըլլալով, աչքարիկ զուարճութիւններու վոթորիկին մէջ բռնուած էր: Շրջապատուած էր երիտասարդներէ, որնք՝ իր կարծածին համեմատ՝ իրը թէ մէկէն ի մէկ կը ճանչնային իր արժանիքները:

Ուրիմն Մարի իշխանուհին կղզիացած կը զգար ինքզինքը Մոսկուայի մէջ, և մէկը չունէր որուն մտերմօրէն վստահէր վերջին ժամանակներս ա՛լ աւելի ծանրացած իր ցաւերը: Անարէգ իշխանին վերադարձի ժամանակը կը մօտենար, և ոչ միայն չյաջողած չէր Մարի պատրաստելու ծերունի իշխանին միտքը, այլ Բոսթոմ կոմսուհիին անուան յիշատակութիւնը անգամ կը կատղեցնէր զինքը, որ արդէն առանց ասոր ալ գրեթէ միշտ զայրացած վիճակի մը մէջ էր:

Վերջին առիւծները իր հօրը վրայ դիտեց նոր պարագայ մը, որ բոլոր մնացածէն աւելի վիշտ պատճառեց իրեն, այսինքն անոր համակրութեան ամօսը Օր. Պուռիանի համար: Պատուակալ օրիորդին հետ կարգուելու սպառնալիքը, որ նախ կատակ մը միայն եղած էր, զինքը վարժեցուց այս գաղափարին: Օր մը Մոսկուայի մէջ Մարի իշխանուհիին առջեւ համբուրեց Օր. Պուռիանի ձեռքը, դէպի իրեն քաշեց զայն և գգուանքներով ողողեց: Մարի իշխանուհին կատ կարմիր կտրեցաւ և սենեակէն դուրս ելաւ:

Քանի մը վայրկեան վերջ, Օր. Պուռիան ժպտելով իշխանուհիին սենեակը մտաւ և իր ախորժելի ձայնով խօսեցաւ անոր: Իշխանուհին արագ արագ սրբեց իր արցունքները, հատատ քայլով մը օրիորդին մօտեցաւ և կցկտուր ու զայրացկոտ ձայնով մը ըսաւ իրեն.

— Տգեղութիւն, ամարդութիւն, զզուանք է ձեւ-

րունկի մը ակարութիւնը չհանգուցելը, դուրս կրչ.ք սենեակէս, պոռաց փղձկելով։

Յաջորդ օրը Ծերունի իչխանը իր աղջկան հետ չխօսեցաւ, բայց սեղանին վրայ հրաման տուաւ ծառանեցուն որ կերակուրը նախ Օր. Պուռիանէն սկսին։

Ճաշէն վերջ երբ խոհարարապետը իր սովորութեան համեմատ սուրճը նախ և առաջ իչխանուհիին հրամցուց, Ծերունի իչխանը ա՛յն աստիճան կատղեցաւ որ իր անթացուպը սպասաւորին գլխուն նետեց և հրաման տուաւ զօրանոց ղրկել զայն։

— Խօսքս մակ չընե՛ր. երկու անգամ հրաման տուի թէ ա՛ն է տունին մէջ առաջինը, ա՛ն է իմ սիրականս, և եթէ համարձակիս անգամ մըն ալ, պոռաց աղջկան երեսն ի վեր, ինքզինքդ մոռնալ անոր առջեւ, ինչպէս ըրիր երէկ, պիտի ցուցնեմ քեզի թէ այս տունին մէջ տէրը ո՛վ է։ Կորի՛ր, երեսդ չտեսնեմ այլեւս։ Նեղուսի խնդրի՛ իրմէ։

Մարի իչխանուհին ներսէն խնդրեց Ֆրանսուհիին, ասկէ ներսէն խնդրեց իչխանէն Մարիին և Ֆիլիբ ծառային համար, որ գացած էր Պուռիանի բարեխօսութիւնը խնդրել։

Այս ծանր պահերուն՝ Մարի իչխանուհին կը զգար զգացում մը, որ մարտիրոսութենէն առաջ եկած հպարտութեան կը նմանէր։

Ե.

1811ին Մոսկուայի մէջ կը գտնուէր Ֆրանսայի բժիշկ մը, Մէթիվիէ, խիստ երկայնահասակ, գեղեցիկ, սիրուն, ինչպէս կ'ըլլան բոլոր Ֆրանսացիները, և ճարտար բժիշկի ալ համբաւ կը վայելէր։ Ամենաբարձր տուներուն մէջ կ'ընդունուէր ա՛չ միայն իբրեւ արհեստի մարդ այլ իբրեւ ականաւոր անձնաւորութիւն։

Ծերունի իչխանը, որ բժշկութիւնը կը ծաղրէր, ընդունեց սակայն իբրեն մօտ Մէթիվիէն՝ Օր. Պուռիանի խորհուրդով և վարժուեցաւ անոր։ Տոքթորը չաթաթը երկու անգամ Պօլքոնսքիի ապարանքը կուգար։

Ս. Նիկողայոսի ուխտին օրը ամբողջ Մոսկուան հաւաքուեցաւ ապարանքին առընթակին վրայ, բայց Ծերունի իչխանը հրաման տուած էր յոյժ սակաւաթիւ անձեր միայն ներս առնել, որոնց ցանկը յանձնուած էր Մարի իչխանուհիին, որ ճաշի ալ վար պիտի դնէր զանոնք։

Մէթիվիէ, որ առաուն եկած էր իր շնորհաւորութիւնները ներկայացնելու, յարմար դատեց «բռնաբարել պահակը» իր բացատրութեան համեմատ, և իչխանին յարկաբաժինը մտաւ։ Ա.նպէս պատահեցաւ որ այդ առաուն Պօլքոնսքի չաս դէչ տրամադրութիւններու մէջ կը գտնուէր։ Մարի իչխանուհին բժիշկը ներս մտցնելէ վերջ՝ նստաւ, գիրք մը ձեռքը, ա՛յն գրան մօտ ուրկէց կրնար իր հօրը մտնտանենակին մէջ անցած դարձածը

իմանալ։ Նախ և առաջ ուշքը դարձին ձայնը միայն լսեց, յետոյ իշխանինը, յետոյ երկուքն ալ միասին խօսելնին. վերջապէս դուռը բացուեցաւ և ներսէն դեղադէմ Մէթիվիէն, դէմքը այլայլած, դէղ, գայրացած, և ծերունի իշխանը դղակով ու գիշերնոցով, դէմքը կատաղութենէն աւրուած, աչքերուն բիբերը կախած։

— Ձեռ հասկնար դուն, կը պոռար իշխանը, ես կը հասկնամ, ֆրանսայի լուսնա, Պոնապարթի գերի, լուսնա, կորիր սակից; դո՛ւրս, կը հրամայեմ քեզի, և դուռը կրկին զոցեց։

Մէթիվիէ, ուսերը թոթուելով, մօտեցաւ Օր. Պուռնիանի որ միւս սենեակէն կը վազէր։

— Իշխանը աղէկ չէ... մազձ... ուղեղային համախտանիշ, բայց անհոգ եղէք, վաղը պիտի գամ դարձեալ։ Մասը չթիւնքներուն վրայ դրաւ և արտաքնօք դուրս ելաւ։

Դրան առեւէն կը լսուէր ծերունիին հողաթափութիւնը ճարճատիւնը սա՛ ազազակներով.

— Լրտեսնե՛ր, մատնիչնե՛ր, ամէն ուրիք դաւաճաննե՛ր։ Իմ սեփական տունիս մէջ իսկ վայրկեան մը հանգիստ չեմ կրնար ունենալ։

Մէթիվիէի մեկնումէն վերջ, ծերունի իշխանը կանչել տուաւ իր աղջիկը, որուն վրայ թափեց իր բարկութեան ամբողջ թափը։ Ամբողջ յանցանքը անոնն էր. անձամբ չէ՞ր ըսած իրեն որ ցանկը չինէ և որո՛նց անունները որ հաւնի՝ զանոնք միայն ներս առնէ։ Ուրիմն ինչո՞ւ ներս մտցուցեր են այդ խայտառակը։ Այլ եւս իր աղջկան հետ վայրկեան մը հանգիստ չէր կրնար ունենալ, նոյնիսկ չէր կրնար այլեւս խաղաղութեամբ մնալով։

— Ո՛չ, աղջի՛կս, պէտք է բաժնուինք, կը հասկընա՞ս, չեմ կրնար այլեւս հանդուրժել այս կեանքին, և անմիջապէս դուրս ելաւ։

Եւ զոգցեր վախնալով որ չըլլայ թէ իշխանուհին մխիթարուի, անոր քովէ դարձաւ, և չկանչով հանդարտ կերպարանք մը առնել, յարեց.

— Մի՛ կարծեր թէ ասիկա բարկութեան վայրկեանի մը մէջ ըսի քեզի, ես հանդարտ եմ, պէտք է բաժնուինք, տեղ մը փնտռէ քեզի համար։ Բայց չկրցաւ իր դերը մինչեւ վերջը կատարել, և ա՛յն կատաղութեամբ որ սիրողները միայն կրնայ դիւահարել, ինքն ալ սաստպատին, կուռիը օդին մէջ երերցնելով, գոչեց.

— Գոնէ եթէ անպիտան մը գտնուէր ասոր հետ կարգուելու համար։

Ուժգնակի քաշեց դուռը, կանչել տուաւ Օր. Պուռնիանը և միայ հանդարտ իր մտանատեղիին մէջ։

Ժամը երկուքին հասան ձայն համար հրաւիրուած վեց հոգին, ատոնք էին նշանաւոր կոմս Բոսթօրչին, իշխան Լօրուքին և իր եղբօրորդին, զօրավար Ջաթրով, ծերունի պինակից մը, իսկ պզտիկներէն Բիէր և Պօրիս Տրուպեցքոյ։ Սրահ հաւաքուած անգանակիցները սանտիրոջ կը սպասէին։

Պօրիս, որ դեռ նոր արձակուրդով Մոսկուա վերադարձած էր, փափաք յայտնած էր Նիքօլա իշխանին ներկայանալու, և կրցաւ ա՛յնքան գրաւել անոր սիրտը որ իշխանը բացատրութիւն մը ըրաւ երիտասարդ ամուրի մը իր տունը ընդունելով։

Իշխանին տունը «աչխարհիկ համախմբավայր» մը չէր, ինչպէս կ՛ըսուի, այլ ա՛յն ատիճան ընտիր ընկերութիւն մը որ հոն ընդունուելէն առեւ պատուաբեր բան չէր կրնար ըլլալ։

Պօրիս այս ատրպերութիւնը ըմբռնած էր երբ քանի մը օր առաջ, իր ներկայութեան, Բոսթօրչին մրմռեց վերին հրամատարին տունը ճաչելը, ըսելով. «Ս. Նիկողայոսի տօնին օրը անպատճառ պէտք երթամ համբուրեմ Նիքօլա Պոլքոնսքիի նշխարները։» Ծերունի իշխա-

նին սրահին մէջ հաւաքուած քանի մը հիւրերը, մինչեւ ճաշին ժամանակ, կը նմանէին տեսակ մը հանդիսաւոր դատարանի մը... Նիքօլա իշխան ներս մտած էր լուռ ու լուրջ։ Մտիկ կ'ընէր, ինչպէս բարձրագոյն դատաւոր մը անգեկագիր մը մտիկ կ'ընէ, ցանցառ միաւանկերով հաստատելով թէ խօսակցութեան կը հետեւէր և իրեն ըսուածը կը նօթագրէր։

Աօսեցան վերջին նոր քաղաքականութեան, Պոնապարթի կողմէ Օլէնպուրկի դքսութեան արշաւանքին, և Նաբօլէոնի Թիլսիթի ուրս կառավարութեան կողմէ Եւրոպայի բոլոր արքունիքներուն ղրկուած վերջին ծանուցագրին վրայ։

— Պոնապարթի ասպատակի մը պէս կը վարուի Եւրոպայի հետ, ըսաւ Բոսթօքչին իշխան, հիմա կարգը Պապին եկած է, Պոնապարթի առանց նեղուելու կ'աշխատի կաթոլիկ եկեղեցին պետը տապալելու և Եւրոպա անտարբեր կը դիտէ ասիկա։ Մխիթար, մեր կայսրը բոզոքեց դքսութեան արշաւանքին դէմ, և ասկէն...

Բոսթօքչին կոմսը լռեց, զգալով թէ հասած էր ա՛յն սահմանին՝ ուրկէց անդին պէտք չէր անցնիլ։

— Օլէնպուրկի դուքսին հողային հատուցումներ առաջարկուեր են, որովհետեւ Պոնապարթի դուքսերուն հետ կը վարուի այնպէս ինչպէս ես մուժիկներուն հետ, զորս կրնամ դիւղէ դիւղ փոխադրել, ըսաւ ծերունի իշխանը։

— Օլէնպուրկի դուքսը իր դժբախտութեան կը տակայ նկարագրի զարմանալի ուժով ու հանդարտութեամբ, ըսաւ Պօրիս, յարգանօք իօսակցութեան խառնուելով։ Բեմերսպուրկի մէջ իր բնակութեան միջոցին Պօրիս պատիւ ունեցած էր դուքսին ներկայացուելու։

Ծերունի իշխանը Պօրիսին նայեցաւ, որպէս թէ դիտողութիւն մը ունենար ընելիք, բայց ես կեցաւ, լսիատասարդ գտնելով զայն։

— Օլէնպուրկի գործերուն դէմ մեր բողոքագիրը կարդացի, ըսաւ կոմս Բօսթօքչին, զարմանալի է որ այդ ծանուցագիրը ա՛յնքան դէշ խմբագրուած ըլլայ։

— Ծանուցագրին ոճէն ի՞նչ կ'ակնկալէ, կո՛մս, ըսաւ Բիէր միամիտ չնչտով մը։

— Սիրելի՛ս, երբ մէկը հինգ հարիւր հազար հոգի կ'ունենայ իր տրամադրութեան տակ, կրնայ լաւ ոճ մը գործածել։

— Սակայն գրչակներ չէ որ մեղի կը պակսին, ըսաւ ծերունի իշխանը։ Ամէն մարդ Բեմերսպուրկի մէջ կը դրէ, և ա՛չ միայն ծանուցագիրներ, այլ նոր օրէնքներ։ Իմ Անդրէս ամբողջ հատոր մը օրէնք չարադրեց Ռուսիոյ համար, և ակամայ քահ քահ մը արձակեց։

— Վերջերս զօրանդէսին առեն պատահածը իմացա՞ք, հարցուց ծերունի զօրավարը։ Ֆրանսական նոր դեսպանութիւնը կրցաւ նշանաւոր հանդիսանալ որոչապէս։

— Այո՛, բան մը իմացայ, դեսպանը ձախաւերութիւն մը գործեր է ի ներկայութեան Ն. Վեհափառութեան։

— Զարը Նաբօլէոնի դեսպանին ուշադրութիւնը հրաւիրեր է հանդիսաւոր զօրանոցքին վրայ ինչպէս նաև նոնաձիգներուն զօրաբաժինին վրայ, և Պոնապարթի պատուիրակը, պատմուածին նայելով, կարեւորութիւն անգամ չէ տուեր, և համարձակեր է ըսել. «Մեր մէջ, Ֆրանսայի մէջ, այս պարագայ բաներուն ուշադրութիւն չենք ըներ»։ Զարը բան մը չէ ըսեր, բայց յաջորդ զօրանդէսին չտեսնելու զարկեր է Ֆրանսական դեսպանին ներկայութիւնը։

— Անոնք ամբարտաւան մարդիկ են, ըսաւ ծերունի իշխանը։ Կը ճանչնա՞ք Մէթիվիէն։ Այսօր տունէն վռնտեցի զանիկա։ Իմ արդելքիս հակառակ ներս եկեր

էին զայն, յարեց, բարկաճայթ ակնարկ մը արձակելով իր աղջկան վրայ:

Պատմեց Ֆրանսացի բժիշկին հետ իր խօսակցութիւնը և զանիկա իրրեւ լրտես համարելու չարժառիթները: Թէև այդ փաստերը անբաւական և նուազ բացորոշ էին, բոլորն ալ ընդունելին զանոնք:

Տապածոյին հետ չամբանիա հրամցուցին:

Հիւրերը ոտք եկան և բաժակ պարպելին ծերունի իչխանին կեանքին: Մարի իչխանուհին ալ անոր մօտենալով, իչխանը ներկայացուց իր խորշոմած ու քերծուած ձյաը. բայց իր արտայայտութիւնը կ'ըսէր թէ առաուան տեսարանը մոռցուած չէր և թէ պիտի չվոխէր իր որոշումը:

Սրահին մէջ, սուրճի պահուն, ծերունի իչխանը ոգեւորուելու կրկին, և յառաջիկայ արշաւանքին վրայ իր գաղափարները պարզեց: Յայտարարեց թէ Ռուսիոյ և Պոնապարթի միջեւ պատերազմը դժբախտ պիտի ըլլայ ցորչափ Ռուսք զինակից ըլլան Գերմաններուն և խառնուելին Եւրոպայի դործերուն, որոնց միացուցած էր զիրենք Թիլսիթի հաչտութիւնը:

— Պէտք չէ կռուողնիք, ըսաւ, ոչ Աւստրիոյ թիկ ոչ դէմ: Մեր քաղաքականութիւնը Արեւելքի մէջ է, և Պոնապարթի դէմ պաշտպանութեան մէկ միջոց ունինք միայն—ամրացնել մեր սահմանապլուխները, քաղաքականութեան մէջ ամուր ըլլալ և այնուհետեւ ան պիտի չհամարձակի ոտքը դնել մեր հողին վրայ:

— Է՛, իչխա՛ն, ըսաւ Բօսթօբչին, ինչպէս կ'ուզէք որ կռուինք Ֆրանսացւոց հետ, կարելի՞ է միթէ կռուիլ իր աչերուն հետ, կրնա՞նք ապստամբիլ մեր աստուածներուն դէմ: Նայեցէ՛ք մեր կրիտասարդներուն, մեր կիներուն: Մեր աստուածները Ֆրանսացիք են, մեր Դրախտը Բարիզն է: Զայնը ուռեցուց յայտնապէս որպէս զի

ամէն ոք լսէնայ զինքը. Ֆրանսական տարաշներ, Ֆրանսական մտածումներ, Ֆրանսական զգացումներ: Դուք վտանգիք Մէթիվիէն որովհետեւ Ֆրանսացի է և դատարկապորտ մը, բայց մեր կիները ծունկի վրայ կը սոզան անոր առջեւ: Երէկ, երեկոյթի մէջ էի, կիներուն հինգէն երեքը կամ չորիկ էին, որոնք Պապէն արտօնութիւն կը խնդրեն կիրակի օրերը պարահանդէսներու պարզ հանդիսասես ըլլալու, այսուհանդերձ ամենքն ալ մերկանդամ կուգան, հանրային բաղնիքներու նպատակներուն պէս: Է՛, իչխան, երբ այսօրուան երիտասարդութիւնը կը տեսնեմ, միաքէս կ'անցնի Մուսէտնէն մէջէն Մեծին Պետրոսի զաւազանը առնել և ուսական ձեւով ամէնուն ալ կողերը կոտրել, այն ատեն Ֆրանսամոլութեան ախտը իրենց գլխէն դուրս պիտի կըլլէ:

Ծերունի իչխանը ժպտելով անոր կը նայէր, և իր հաւանութիւնը կը յայտնէր գլխու երերումներով:

— Է՛ ուրեմն, յոռետեսի՛ն, Ձերդ Վսեմութիւն, նայեցէք որ հիւանդ չըլլաք, ըսաւ Բօսթօբչին իրեն ընծառնի եղած յեղափոխ չարժումներով, և սառնարիրձ երկնցնելով ձեռքը:

— Երթա՛ք բարով, սիրելի՛ս, հին թիթեր, որոնք գլուխ կը հիացնեն միշտ, ըսաւ ծերունի իչխանը բռնելով երկար ատեն Բօսթօբչինի ձեռքը իր երեսը անոր կարկառելով:

Միւս հրաւիրեալներն ալ քաչուեցան:

ԱՒԱ.

Մարի իշխանուհին խօսակցութենէն բան մը իմացած չէր, որովհետեւ իր բոլոր ուշադրութիւնը մէկ կէտի վրայ կը կեդրոնանար. «Արդեօք դիտա՞ծ էին իրեն հանդէպ իր հօրը բոլոր կատաղութիւնը»: Իշխանուհին նոյն իսկ չկրնար իրեն չսայլուած խնամքներուն պօրիսի կողմէ, որ երբորդ անգամ ըլլալով առնն կուգար:

Ամէնէն վերջը Բիէր ոտքի ելաւ, և գլխարկը ձեռքը, Մարի իշխանուհին մինակ ձեռնելով, իր դէմ մարմինը թիկնաթոռի մը մէջ ձգելով, բաւ անոր.

— Ներելի՞ է դեռ վայրկեան մը մնալ:

— Ո՜հ, այո՛, պատասխանեց, մինչ իր նայուածքը կ'ըսէր. «Բան մը չնչմարեցի՞ք»: Բիէր ուրախ զուարթ էր, ինչպէս միշտ, յաւ ճաչէ մը վերջ:

— Իշխանուհի՛, երկար առենէ ի վեր կը ճանչնա՞ք այս երիտասարդը:

— Ո՞ր երիտասարդը:

— Պօրիս Տրուպէցքոյ:

— Ո՛չ, երկար առենէ ի վեր չէ:

— Կը հաւնի՞ք:

— Այո՛, հաճելի է: Ինչո՞ւ այս հարցումը կ'ընէք ինծի, բաւ միշտ նախապաշարուած հօրը հետ իր վէճովը:

— Որովհետեւ սա՛ դիտողութիւնը ըրի որ, երբ երիտասարդ մը արձակուրդով Բեթերսպուրկէն Մոսկուա կուգայ, հարուստ ժառանգորդուհիի մը հետ ամուսնանալու դիտաւորութեամբ է:

— Ըրի՞ք այդ դիտողութիւնը:

— Այո՛, և այս երիտասարդը կ'երթայ ամենուրեք ուր գեղեցիկ օժիտ մը կայ: Կը կարդամ անոր հոգին իրրեւ գիրքի մը մէջ: Հիմա վարանոտ է, երկու միտքով թէ ձեր վրա՞յ յարձակի թէ Օր. Ժիւլի Քարակինի վրայ: Մանր մունր խնամքներ ունի անոր մասին:

— Քարակիններուն կը յաճախէ՞:

— Այո՛, և չարունակ: Եւ գիտէ՞ք, դաշտապահութեան նոր եղանակը ո՞րն է, յարկց Բիէր զուարթ ժպիտով մը:

— Ո՛չ, չեմ դիտեր:

— Մոսկուայի աղջիկներուն աչքը մանելու համար... պէտք է մեքամաղձոտ ըլլալ: Օր. Քարակինի ներկայութիւանը խիստ մելամաղձոտ է:

— Իրա՞ւ, բաւ Մարի իշխանուհին, Բիէրին երեսը նայելով և առանց սակայն իր բնիկ ցաւին վրայ խորհելէ դադրելու: «Ո՛րքան պիտի թեթեւնար դժբախտութիւնս, խորհեցաւ, եթէ կարենայի մէկու մը բանալ վիշտս»:

«Ա՜հ, ո՛րքան կ'ուզէի սիրտս բանալ Բիէրին, չատ բարի, չատ ազնիւ է, խորհուրդ մը պիտի տար ինծի»:

— Կը կարգադրէ՞ք անոր հետ, հարցուց Բիէր:

— Ա՜հ, Աստուած իմ, կո՛ւմս, վայրկեաններ. կան որ պիտի կարգադրի՛ որու հետ ալ որ ըլլայ, բաւ Մարի իշխանուհին, ձայնին մէջ արցունքներով: Ա՜հ, ո՛րքան խիստ է սիրել քու մօտաւորդ և զգալ թէ ատով նեղութիւն միայն կրնաս պատճառել անոր... Բայց հարկ է երթալ, և ո՞ւր պիտի երթամ:

— Ի՞նչ ունիք, ի՞նչ ունիք, իչխանուհի:

— Չեմ գիտեր ինչ ունիմ, մտիկ մի՛ ընէք ինծի, բսանձս մտսիկք:

Բիւերի բոլոր զուարթամիտութիւնը մարեցաւ: Անձկանօք հարցումներ ըրաւ իչխանուհիին, հրաւիրել զայն իր վիշտերը մանրամասնօրէն յայտնել իրեն, բայց ան կը կրկներ թէ բսանձը չէր գիտեր, և իրրեւ միակ ցաւ սա՛ երկիւղը ունէր թէ մի՛ գուցէ իր նզովր ամուսնութիւնը դժուարացնէր հայրն ու որդին:

— Լուր մը ունի՞ք Բոսթով ընտանիքին վրայ, հարցուց իչխանուհին, խօսակցութեան ընթացքը չխզելնուս համար:

— Ինծի ըսին թէ Բոսթով ընտանիքը Մոսկուա պիտի գայ: Անտրէյի վերադարձին կը սպասեմ: Պիտի ուզէի որ զիրար հոս տեսնեն: Դուք երկար տասնէ ի վեր կը ճանչնաք զանոնք, ըսէ՛ք ինծի, ձեւքդ խիղճիդ վրայ, ամբողջ ճշմարտութիւնը, ի՞նչպէս կը գտնէք այդ աղջիկը:

Բիւեր ընազդաբար կը զգար թէ այս հարցումը կը ծածկէր իչխանուհիին չարախոհութիւնը իր ապագայ սեղբ վրայ, և թէ ան գոհ պիտի ըլլար եթէ Բիւեր Անտրէյ իչխանին ընտրութիւնը պախարակէր: Ուստի աւելի զգայածը պատասխանեց քան թէ խորհածը:

— Չեմ գիտեր ի՞նչպէս պատասխանեմ ձեր հարցումին, ըսաւ կարմրելով, տակաւին այս աղջիկը չատ լաւ ճշդած չեմ: Չեմ կրնար վերլուծել զայն, պաչտելի է, բայց ինչո՛ւ համար, ասիկա չեմ գիտեր:

Մարի իչխանուհին հառաչ մը արձակեց և իր դէմքին արտայայտութիւնը կ'ըսէր. «Ա՜յ, այս պատասխանին կը սպասէի և անկէց կը սոսկայի»:

— Խելացի՞ է:

— Չեմ կարծեր, և տակաւին, այո՛: Չի հաճիր խեղկատակել: Տեսէ՛ք, պաչտելի է, բայց այլչսւէ միայն:

Մարի իչխանուհին դարձաւ Թոթովկեց պլուխը:

— Ա՜հ, չատ կը բաղձամ սիրել զինքը, բսէք ասիկա իրեն, եթէ ինձմէ առաջ տեսնէք զինքը: Եւ Բիւերին հաղորդեց իր նոր ապօքը հետ յարաբերութեան մտնելու ծրագիրը, անոր Մոսկուա հասնելուն պէս, և ծերունի իչխանը Նաթաչային վրայ տաքցնելու համար բոլոր ձեռքէն եկածը ընելու դիտաւորութիւնը:

ԼԲ.

Բեթերսպուրկի մէջ հարուստ պատուոյ մը գտնել չյաջողելով, Պօրիս այդ դիտաւորութեամբ Մոսկուա եկած էր, և, ինչպէս ակնկալէր գիտնք, կը վարանէր Մոսկուայի երկու ամէնէն խոշոր օժիտներուն՝ Ժիւլիին և Մարի իչխանուհիին միջև:

Թէեւ այս վերջինը, հակառակ իր ազնուութեան, Ժիւլիէն աւելի հրապուրիչ կ'երեւէր իրեն, բայց նեղութիւն կը զգար անոր դարպասելէն: Իչխանին տուած իր վերջին այցելութեան ատեն, իչխանուհին ծուռ աչքով կը պատասխաներ իր զգացումները անոր բացատրելու համար իր բոլոր փորձերուն, և յայտնի կերպով մտիկ չէր ըներ զայն:

Ժիւլի ընդհակառակն նպաստաւոր կերպով կ'ընդունէր իր դիտաւորութիւնները, թէեւ իր գիտցած ձեւով:

Ժիւլի քսանըեօթը տարեկան էր, այլ եւս աղուոր չէր, բայց ուրիչ ժամանակէ աւելի հիմա ինքզինքը

ըղձալի կը կարծէր: Այս պատարանքը կը տածէր որովհետեւ խիստ հարուստ պատառ մըն էր, և ո՛րքան տարիքը առնէր, էրիկ մարդոց համար նուազ վտանգաւոր կ՚ըլլար, և անոնք ա՛լ աւելի կը համարձակէին օգուտ քաղել իր երեկոյթներէն և ընկերութենէն:

Քարակլինեանց տունը այդ տարին Մոսկուայի մէջ ամենէն ասպնջականն էր: Պարահանդէսներէն և հայկոյթներէն զատ, ամէն օր հիւր կար Քարակլինեանց տունը, մանաւանդ միւսիւներ: Կէս գիշերին կը ճաշէին և մինչեւ առաւօտեան ժամը երեքը կը մնային:

Ժիւլի չէր բացակայեր ո՛չ մէկ պարահանդէսէ և ոչ մէկ երեկոյթէ, ո՛չ մէկ տեսարանէ: Միշա ունէր ամենավերջին նորաձեւութեամբ արդուզարդեր, և հակառակ իր աչքարնիկութեան գինքը չջասպասողները համայնքաւ կ՚ընէր. կը վստահացնէր թէ չէր հաւատար ո՛չ բարեկամութեան, ոչ սիրոյ, ոչ կանանքի ուրախութիւններուն և երկինքի մէջ միայն հանգիստ կը սպասէր:

Այս մելամաղձութիւնը, որ գինքը չէր արգիլեր ընկերութեան մէջ մանելէ, իրենց տունը եկող երիտասարդներուն համար ալ արգելք մը չէր իրենց ժամանակը հաճելի կերպով անցընելու: Կոչնականները նախ և առաջ իրենց յարգանքները կը մատուցանէին Ժիւլիի մելամաղձոտ վիճակին, յետոյ սրկէ նրկէ խօսքերու կ՚անցնէին, պարերու, մանքի խաղերու, բռնացանգ ոտանաւորներու, որոնք նորաձեւութիւն էին այդ տունին մէջ:

Միայն քանի մը երիտասարդներ, որոնց թիւին մէջ Պօրիս, կարծես միաձայնութեամբ կը զբաղէին Ժիւլիի մելամաղձոտ վիճակին դմանին, և անոնց հետ Ժիւլի երկար մտածութիւններ կ՚ունենար այս աշխարհի իրերու ունայնութեան վրայ, և անոնց ցոյց կուտար մելամաղձոտ տաղերով ու վէմերով լեցուն իր albom-ները:

Պօրիս albom-ի մը մէջ երկու ծառ նչանագծեց և

դրեց տակը. «Ո՛վ վայրի ծառեր, ձեր տերտեռեալ ոստերը իմ վրաս կը թօթափեն տուեր և մելամաղձոտութիւն»: Ուրիշ էջի մը վրայ, չէրիմ մը գնեց սա՛ տողանագրով. «Մահը օգնական է և մահը հանգարտ է»: «Ա՜հ, ցաւերու դէմ չկայ ուրիշ դեղատուն»:

— Սքանչելի՛, սքանչելի՛, գոչեց Ժիւլի, մելամաղձոտութեան ժպիտին մէջ տարօրինակ կերպով հրապուրիչ բան մը կայ: Տուներին մէջ լոյսի ճառագայթ մըն է այն, տկարութեան և յուսահատութեան միջեւ նչոյլ մը՝ որ սիրտիդ հնարաւորութիւնը ցոյց կուտայ:

Այս դիտողութեան իրրեւ պատասխան, Պօրիս հետեւեալ տողերը գրեց.

«Խիստ զգայուն հոգիի մը թունալից անո՛ւնդ, թագուհի՛, առանց որուն անհնար է երջանկութիւնը, ո՛վ քնքոյշ մելամաղձոտութիւն: Ա՜հ, եկուր միխիթարել զիս, եկո՛ւր մեղմել իմ թախծոտ մենութեանս լկանքները: Եւ թաքուն անուշութիւն մը խառնէ այս արցունքներուն, որոնց հոսիլը կը զգամ:»

Ժիւլի Պօրիսի համար կ՚ածէր քնարին վրայ ամենէն մելամաղձոտ և ամենէն թախծալից յայգերգները:

Պօրիս բարձրաձայն կը կարդար նորաձեւութիւն եղող զգայացունց վէպը, Հէք Լիզա, և քանիցս ընդհատեց իր ընթերցումը, յուզումէն յաղթուած:

Այդ միջոցին Մխիթարովնա մանրակրկիտ կերպով տեղեկանար Ժիւլիի օժիտին ճշդրիտ թիւին: Կարեկցաբար, և Նախախնամութեան Տնօրինութեանց վստահ, կը հետեւէր մելամաղձօրէն նրբացած զարպատումին, զոր Պօրիս կ՚ընէր փարիսեմ ժառանգորդուհիին:

— Մինչ հիանալի և մելամաղձոտ, մեր սիրեցեա՛լ Ժիւլին, կ՚ըսէր օրիորդին: Պօրիս կը հաւատայ թէ իր հոգին հանդչած կը զգայ, և խեղճ աղան չատ զգայուն է, կ՚ըսէր Օր. Քարակլինի:

— Ա՜հ, սիրելի՛ս, կ՚ըսէր իր զաւկին, ո՛րքան կը

սիրեմ Ժիւլին, չեմ կրնար ըսկզբեն քեզի թէ ո՛րքան կապուած եմ անոր: Մնայ որ կարելի է չսիրել զայն, երկնատաք էակ մըն է ան: Ա՜հ, Պօրի՛ս, Պօրի՛ս:

Եւ վայրկեան մը լռութենէ վերջ կը յարէր:

— Եւ ո՛րքան կը մեղքնամ իր մայրը: Այսօր ինձի նամակներ ու հաշիւներ ցոյց տուաւ, ընդարձակ կալուածներ ունին, և ի՞նչ կ'ուզես որ ընէ միս մինակ կին մը: կը խաբեն զայն:

Պօրիս անհնարելի ժպիտով մը մաղկ կ'ընէր իր մօր: Ինչ մը կը հեգնէր անոր ամենզուկ խորամանկութիւնը, կամ հոսող նենգութիւնը, բայց ուշադրութեամբ մաղկ կ'ընէր, և նոյնիսկ հարցումներ կ'ընէր Ժիւլիի կալուածներուն վրայ:

Երկար տևեն է վեր, Օր. Բարակին ամուսնական խնդրանքի մը կը սպասէր իր մեկամտզնոտ թեկնածուէն, զոր կազմ ու պատրաստ էր ընդունիլ սիրով: Բայց Պօրիս տակաւին այն տեղուանքը չէր. օրիորդը դէպի ամուսնութիւն մղող կրայոյզ ըղձանքին հանդէպ արհամարհանքի զգացում մը, և ճշմարիտ սիրոյ մը հնարաւորութենէն առ յաւէտ հրաժարելու մտածման մասին սարսափի զգացում մը տակաւին կը զգուշացնէր զինքը:

Շուտով կ'աւարտէր իր արձակուրդը: Օրերով կ'անյուսէր Բարակինեանց տունը, և ամէն օր ինքնիրեն կ'ըսէր թէ խնդրանքը վազը պիտի ընէր:

Բայց Ժիւլիին ներկայութեանը, տեսնելով անոր կարմիր այտերը և գրեթէ միշտ փակով ծածկուած ծնօտը, անոր ջրտող աչքերը, մէկէն ի մէկ ամենէն մութ մեղամաղձութենէն ամուսնական երջանկութեան մոլեգին յափշտակութեան փոխանցուելու պատրաստ դէմքին արտայայտութիւնը, Պօրիս չէր կրնար սիրտ ընել վճռական բառը արտասանելու, թէեւ երկար տևեն է վեր երեւակայութեամբը ինքզինքը տէր կը տեսնէր Ժիւլիին ընդարձակ կալուածներուն, և ինքն իսկ մխաքաղը կ'որոշէր անոր եկամուտներուն գործածութեան եղանակները:

Ժիւլի կը դիտէր Պօրիսի վարանումները և երբեմն ա՛յն գաղափարը կ'ունենար թէ ան իրեն չէր հաւնիր, բայց իսկոյն իր իգական արժանապատուութիւնը սփոփանքներ կը թելադրէր իրեն, և ինքնիրեն կ'ըսէր թէ Պօրիս իր սէրէն երկչոտ եղած է:

Սակայն իր մեղամաղձութիւնը կը սկսէր թմռիլ, և երբ Պօրիսի մեկնումը մօտեցաւ, վճռական արշաւանքի ծրագիր մը երևնց:

Այդ թուականին Բարակինեանք յաճախ ընդունելին Վասիլի Իվանովին անդրանիկ զաւկին Անաթօլին այցելութիւնը, և Ժիւլի, հրաժարելով իր մեղամաղձութենէն, չատ զուարթ և չատ դիւրահաղորդ եղաւ նորեկին համար:

— Սիրելի՛ս, ըսաւ Աննա Միխայլովնա իր զաւկին, ատոյգ ապրիլէ դիտեմ թէ Վասիլի Իվանի իր զաւակը Մոսկուա դրկած է զայն Ժիւլիին հետ կարգելու յոյսով: Այնքան ուժգնօրէն կը հետաքրքրուիմ Ժիւլիով որ անկղծօրէն պիտի մեղքնամ զայն: Դուն ի՞նչ կը խորհիս այս մասին, սիրելի՛ս:

Ամբողջ ամիս մը Ժիւլիին մօտ մեղամաղձութեան խիստ ծառայութենէ մը վերջ ձեռնհասնայն եւ դատնաւոր, և միտքովը արդէն ուզածին պէս բաշխած այն ընդարձակ կալուածներուն բոլոր եկամուտները ուրիշ մը, և այն ալ Անաթօլի նման սիրարամիսի մը ձեռքը անցած տեսնելու գաղափարը կը զայրացնէր Պօրիսը: Բարակինեանց տունը գնաց իր խնդրանքը ընելու հաստատ դիտաւորութեամբ:

Ժիւլի դիմաւորեց զայն զուարթ և անոթ կերպարանքով մը և անմոլորելի պատմեց անոր թէ երբ մտադիր էր ճամբայ ելլել:

Պօրիս սկսաւ զայրոյթով խօսիլ կիներուն անհաս-

տամուխեան և արամուխենէ ուրախուխեան անցնելու համար անոնց ունեցած ախրուխեան վրայ, և թէ անոնց հոգեկան վիճակը կախում ունի իրենց դարեպատոյ էրկէ մարդուն հոգեկան վիճակէն։

Ժիւլի նախատուած զգայ ինքզինքը և պատասխանեց թէ իրաւ էր, թէ կինոները զանազանուխեան պէտք ունին, և թէ միօրինակուխիւնը ո՛չ մէկուն կը պատչաճի։

Պօրիս ուզեց խայթել զայն խոսիւ, բայց յիշելով թէ կրնար Մոսկուայէն բաժնուիլ ձեռնունայն, իր խօսքը կէս թողուց, աչքերը կախեց գինքը զրգռող Ժիւլիին երեսը չտեսնելու համար, և բաւ.

— Կռիւ ընելու համար չեկայ ես, ընդհակառակն...

Ակնարկ մը արձակեց Ժիւլիին վրայ տեսնելու թէ կրնա՞ր չարունակել. Ժիւլիին դէմքը բարկացած էր, և իր պազատագին աչքերը անհամբեր, անկուշտ ակնկալուխեամբ մը Պօրիսին կը նայէին։

— Պիտի կրնամ միշտ ա՛յնպէս մը կարգադրել որ կարելի եղածին չափ նուազ տեսնեմ գինքը, խորհեցաւ Պօրիս, պէտք է վերջացնել։

Յանկարծ կարմրելով, աչքերը ներս վրայ վերցուց և բաւ.

— Տեղեա՞կ էք զգայումներուս։

Սակէց տալին ըսելու պէտք չունէր, Ժիւլիին դէմքը երջանկուխեամբ կը ճառագայթէր, ինչպէս նաև մեռածէ զոհունակուխեամբ, բայց պարտաւորեց Պօրիսը յայտարարուխիւններուն թևկերէն անցնել, հաւատալով թէ կը սիրէր գինքը և թէ երբեք ուրիշ կին մը իրեն չափ սիրած չէր։

Ժիւլի դիտէր թէ ի վոխարէն Բանասյի իր կալուածներուն և Նէժինի նավկորոտի անտառներուն համար, իրաւունք ունէր բոլոր այդ յայտարարուխիւնները պահանջելու և ձեռք ալ բերաւ զանոնք։

Այդ օրէն սկսեալ, Պօրիս և Ժիւլի այլ եւս չմտածեցին «վայրի ծառերուն վրայ, որոնք իրենց վերեւ կը թօթափէին խաւար ու մելամաղձուխիւն,» այլ ծրագիրներ կազմեցին, որոշեցին պարտաւորէն տուն տեղ ըլլալ Բեթերսպուրկի մէջ, այցելուխիւններ տալին ու ընդունեցին, և խանդավառուխեամբ անձնատուր եղան փայլուն հարսնիքի պատրաստուխիւններու։

ԳԼՈՒԽ

Կոմս Իլիա Անտրէեվիչ Րոսթով Յունուարի վերջերը Մոսկուա ժամանեց Նաթաշայի և Սոնիայի հետ. իջան Մարիա Տմիթրիէվնայի, որ երկար տարիէ ի վեր հրաւիրած էր զանոնք։

Մարիա Տմիթրիէվնա չէր փոխուած, չխիչխտակ ճչմարտասիրուխիւնները բերնին մէջ չէր ծառեր, ուղղակի պէտք եղածը կ'ըսէր երիտասարդներուն. միայ որ իր ամբողջ կեանքը յանդիմանուխիւն մը եղած էր միւս կիներուն ակարուխեան, կիրքերուն և մոլորուխիւններուն, որոնց նման բան չէր ընդուներ ինքը։

Սառուն կանուխ իր գործերուն կը զբաղէր, կիրակի եկեղեցի կ'երթար, և անկէց ալ բանտերը, ուր զբաղումներ ունէր զոր ո՛չ մէկուն կը վստահէր։ Շաբթուան մէջ աղերսագիրներ կ'ընդունէր և մինչև երեք չորս հոգի ճաշի վար կը պնդէր։ Իրիկունը լրագիրներ և նոր գիրքեր կարդալ կուտար, մինչդեռ ինք կը հիւսէր։ Շատ ցանցառ կերպով կ'երեւէր ընկերուխեանց մէջ, մի միայն չատ երեւելի անձնաւորուխիւններու համար բացառուխիւն կ'ընէր։

— Շատ ուրախ եմ ձեզ տեսնելուս և տանս մէջ ունենալուս, ըսաւ Բոմոնիներուն: Երկար տարիէ ի վեր պիտի գայիր, ըսաւ Նաթաչային, նշանակալից նայուածք մը արձակելով անոր վրայ: Մեզը հոս է, իր զաւկին կը սպասէ, պէտք է որ ծանօթանաս իրեն: Այս մասին դարձեալ կը խօսինք, յարեց, Սօնիային նայելով անանկ մը որ հասկցնել կ'ուզէր թէ այս նիւթին վրայ իրեն առջեւ պիտի չխօսի:

— Հիմակ մանկ ըրէ, յարեց կոմսին, վաղը որո՞նք տեսնել կ'ուզես որ կանչել տամ: Շինչինը, մէկ, ծանց մասին մէկը, լական Աննա Միխայլովնա՞ն, երկու, ան ալ հոս է իր զաւկին հետ: Պօրիս կը կարգուի կոր, յետոյ Պէզուխով, ան ալ հոս է իր զաւկին հետ. ձգեց զայն, բայց կինը եռեւէն վազեց: Պէզուխով Պչ. օր տունս ճաշեց: Գալով այս աղջիկներուն, զանոնք պիտի տանիմ Իվէրսքայիա Աստուածամօր առջեւ և անկէց կարաւիլին քով: Պէտք է նորաձեւութեան հետեւինք: Ինձմէ օրինակ մի՛ առնէք. այսօր սա՛ ձեւով թեզանիք կը գնեն. երէկ իշխանուհի Իւէն Վասիլիէվնա լնծի այցելութեան եկաւ, կարծես իր թեւերը երկու տակառի մէջ խոթած էր: Ամէն օր նոր նորաձեւութիւն կայ: Իսկ ըսէ՛ նայիմ, զորձերդ ինչ ջուրի վրայ են:

— Ամէն բան իրարու վրայ եկաւ, պատասխանեց կոմսը. վրայ ձգոց բաներ, տունիս համար չամչախորդ մը եկաւ, և եթէ արտօնէք, այսօր ամբողջ օրը քեզի պիտի թողում աղջիկները:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, իմ քով անոնք ապահով պիտի ըլլան, խնամակալներու ժողովի մը պէս է հոս: Պէտք եղած տեղերը պիտի տանիմ զիրենք, պիտի չանդիմանեմ երբ հարկ ըլլայ, և պիտի համբուրեմ, յարեց, մատովը չօշափելով իր չոր սիրտին՝ նամաչայի այծը:

Հետեւեալ առտուն, Մարիա Տմիթրիէվնա աղջիկները տարաւ Իվէրսքայիա Աստուածամօր պատկերին

առջեւ, և յետոյ դերձակուհիին քով, որ անոնց համար Մարիա Տմիթրիէվնայէն որ միատով չրջապտեսա կուտար անոր, կարելի եղածին չափ օձիքը անոր ձեռքէն ազատելու համար:

Մարիա Տմիթրիէվնա Նամաչայի գրէթէ ամբողջ օժիտը ապսպրեց:

Տուն դառնալով, ամենքը սենեակէն դուրս հանեց, և Նամաչան միայն քովը պահեց, իր թիկնաթոռին մօտ կանչելով զայն:

— Է՛ ուրեմն, քիչ մը խօսինք հիմա: Բոլոր չնորհաւորութիւններս: Հազուագիւտ մարդ մը գտեր ես: Շատ ուրախ եմ: Դեռ սա՛չափ էր, կը ճանչնայի զինքը... Կը սիրեմ զինքը և իր բոլոր ընտանիքը: Բայց լաւ մտիկ ըրէ՛ լնծի, գիտես որ ծերունի Նիքոլայ կոմսը չուզեր որ իր զաւակը կարգուի... Ան կամապաշտ ծեր մըն է: Անտրէյ իշխան այլ եւս ողջ չէ, անոր հետ նուիրուեցաւ պիտի հրաժարի. բայց կարելի չէ ընտանիքի մը մէջ մտնել առանց ընտանիքին պետին հետ խնամք ունենալու... Պէտք է ամէն ինչ կարգադրուի, դուն խելացի աղջիկ ես, բարի եղիր և խօսքին եկուր, և ամէն ինչ լաւ վախճան պիտի ունենայ:

Նամաչա կը լռէր, ո՛չ թէ վախկոտութենէն, ինչպէս կը կարծէր Մարիա Տմիթրիէվնա, այլ որովհետեւ չէր պատրաստ որ ուրիշներ իր սրտի գործերուն խառնուին, նկատելով թէ այդ գործերը կը վերաբերին մարդկային ամէն նկատումներէ վեր բարձրագոյն ոլորտի մը:

— Ինչպէս կը տեսնես, երկար տարիէ ի վեր կը ճանչնամ զայն, չարունակեց պատասխանը: Կը ճանչնամ նաև Մարէ տալդ և կը սիրեմ զայն: Առակը կ'ըսէ. «Տալէրը դէշ սէրս կ'ըլլան». բայց անիկա ճանճի մը անգամ մեռցնել չի հասցներ: Խնդրեց լնծմէ յարաբերութեան մէջ դնել ձեզ իրարու հետ: Վաղը հօրդ հետ անոր

տունը կ'երթաս, և ազնիւ եղիր, դուն աւելի պզտիկ ես։ Երբ նչանածդ գայ, ճանչցած պիտի ըլլաս արդէն իր քոյրը և հայրը որոնք պիտի սիրեն քեզ, ասիկա աւելի լաւ է, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, պատասխանեց Նաթաչա, նեղուղի չեշտով մը, այո՛, աւելի լաւ կ'ըլլայ։

Ա գ.

Երկրորդ օրը, Մարիա Տմիթրիէվնայի խորհուրդին համաձայն, Բոսթով կոմսն ու Նաթաչա նիրկայացան Պոլքոնսքիի ապարանքը։ Կոմսը ակամայ կ'ընէր այս այցելութիւնը, կը վախնար։ Դեռ կը յիշէր՝ իր վերջին տեսակցութիւնը ծերունի իշխանին հետ, երբ անոր հրաւէրին պատասխանելով՝ սաստիկ յանդիմանութիւն մը կրած էր անկէ, բուն ժամանակին իր նորագիւղ գիմուորները զրկած չըլլալուն համար։

Նաթաչա ամենէն աղուոր չրջազգեստը հագած էր և չատ ալ զուարթ էր։

— Աստուած հետերնիս ըլլայ, ըսաւ ծերունի կոմսը, կէս լուրջ, կէս կատակ նիրքնատեղեակին անցնելով։

Բայց Նաթաչա պիտակ տուաւ թէ հայրը չզայրին կ'ըլլար, և վախն ի վախը հարցուց թէ իշխանն ու իշխանուհին տունը պիտի գանուէ՞ն։

Անոնց գալուստը իմացուելուն պէս իրարանցում մը առաջ եկաւ ապասաւորներուն միջեւ։ Այցելուներուն ճաչը գայող ծանուցանող ծառան սրահին դրան առջեւ

քանուեցաւ ուրիչ ծառայէ մը, որ ցած ձայնով բան մը խօսեցաւ անոր։

Յետոյ ազախինը վազեց, և ամապարանքով բաներ մը ըսաւ՝ իշխանուհիին անունը տալով։

Վերջապէս, ծերուկ ապասաւոր մը, անժպիտ դէմքով, եկաւ ըսաւ իրենց թէ իշխանը չէր կրնար ընդունիլ։ բայց իշխանուհին կը խնդրէր որ հաճին իր սենեակը գալ։ Օր. Պուռիան դիմաւորեց ընդունեց, չատ քաղաքավարութեամբ ընդունեց, և իրենց ընկերացաւ իշխանուհիին սրահը։

Իշխանուհին չուտով վազեց, ջղային դէմքով, սարսափած, այտերը կարմիր բիծերով ծածկուած։ Ի զուր կը ջանար հանդարտ և սիրուն երեւալ։

Առաջին տեսութեամբ իսկ չհասկցաւ Նաթաչայի, որ սրճնամոլիկ, ծանծաղամիտ և սնապարծ երեւցաւ իրեն։ Միտքէն չանցուց թէ իր նոր տարբը տեսած ըլլալէ առաջ՝ արդէն անոր դէմ նախապաշարուած էր ախամայ նախանձութեամբ մը անոր գեղեցկութեան պզտիկ տարիքին, երջանկութեան համար, և վերջապէս իր եղբօր կողմէ անոր մասին տածուած սիրոյն համար։

Ակկէց զատ, իշխանուհին լսած էր որ իր հայրը, երբ անոր ծանուցուեցաւ Բոսթովներուն գալուստը, կը պատասխանէ թէ չէր ուզեր, թէ իշխանուհին կրնար գանոնք իր սենեակին մէջ ընդունիլ, եթէ ուզէր, բայց թէ ինք գանոնք չէր ուզեր իր սենեակին մէջ։

Մարի իշխանուհին ընդունեց գանոնք, բայց միշտ կատակածելով իր հօրը մեկ յանկարծական զայրոյթին։

— Ահա՛, սիրելի իշխանուհի, ըսաւ Բոսթով կոմս, ձեզի կը ներկայացնեմ աղջիկս, յարգալից աղջիկ մը տպալով իշխանուհիին, և հանելը նայելու ձեւեր ընելով, իբր թէ վախնար աւելի վայրկեան ծերունի իշխանին երեւալը սենեակէն։

Որչա՛փ ուրախ եմ որ կրնաք վերջապէս իրարու

ծանօթանալ... Շատ ցաւալի, չա՛տ ցաւալի է որ իշխանը հիւանդ է:

Քանի մը անտարբեր խօսքերէ վերջ՝ ոտքի կաւ:

— Եթէ արժանիք, իշխանուհի՛, ձեղի պիտի յանձնեմ Նաթաչան քառորդ ժամուան մը համար: Մեկը պիտի տեսնեմ ճիշդ հոս մօտերը, յետոյ պիտի գամ առնել զայն:

Կոմս Իլիա Անտրէեվիչ այս դիւանագիտական խոբամանկութեան դիմում ըրաւ զլուխ զլխի ձգելու համար հարս ու տալ, և նաև խոյս տալու համար իշխանին հետ երես առ երես գալու պատահականութենէն, որմէ կը զարհուրէր:

Այդ մասին բան մը չըսաւ իր աղջկան. բայց Նաթաչա հասկցաւ իր հօր մտածութիւնը և ցաւած զգաց ինքզինքը:

Կարմրեցաւ, կարմրած ըլլալուն համար ինքզինքը կչամփռեց, և իշխանուհիին վրայ արձակեց զրգռիչ նայուածք մը, որ կ'ըսէր թէ մեկէ մը չէր վախնար:

Օր. Պուռիան, իշխանուհիին իրեն վրայ արձակած անհանգիստ նայուածքներուն հակառակ, չքաշուեցաւ և խօսակցութեան առանցքը տարաւ Մոսկուայի զուարճութիւններուն և թատրոններուն վրայ:

Նաթաչա հետզհետէ կը զայրանար, իրեն ա՛յնպէս կուզար թէ Մարի իշխանուհին զինքը ընդունելով իրեն չնորհք մը ըրած երեւոյթը ունէր. յետոյ այդ տարիքը առած աղջիկէն չէր սխորժեր, իրեն ազնիւ, չոր և կեղծ երեւցաւ:

Նաթաչա բարոյապէս կծկուեցաւ ինքզինքին վրայ և առաւ անփոյթ չեչա մը, որ ա՛լ աւելի անհանելուց Մարի իշխանուհին:

Հինգ վայրկեան տաղտկալի խօսակցութենէ վերջ, հոդաթափի գահավէժ ու հազչտապ քայլեր լսուեցան. Մարի իշխանուհիին դէմքը տարտամ արտայայտեց, և

ծերունի իշխանը, դիչերնոցով ու գլխուն վրայ ճերմակ գդակով, ներս մտաւ:

— Ա՜հ, օրիո՛րդ, ըսաւ, օրիորդ... կոմսուհի Բոաթով, եթէ չեմ սխալիր... կ'ազատեմ ներեցէք ինծի, չէի գիտեր, օրիորդ: Աստուած վկայ թէ չէի գիտեր որ դուք ձեր այցելութեամբ մեզ պատուած էք: Աղջկանս անհանգիստ մտայ այս տարազով... կ'ազատեմ, ներեցէք ինծի: Աստուած վկայ, կրկնեց, և ա՛յնքան անբնական կերպով, Աստուած բառին վրայ ա՛յնքան ծանրանալով որ Մարի իշխանուհին աչքերը ծռեց, չհամարձակելով նայիլ ա՛չ իր հօրը ոչ Նաթաչային:

Այս վերջինը ոտքի կաւ, նորէն նստաւ, և չէր գիտեր ի՛նչ դէմք ցոյց տար:

Օր. Պուռիան միայն հանգիստ ժպիտ մը ունէր:

— Հազար ներողութիւն, ... Աստուած վկա՛յ, չէի գիտեր, մտքտայ ծերունին, և Նաթաչան ոտքէն գլուխը չափեկ վերջ դարս կաւ:

Այս երեւոյթէն եաքը դարձեալ Օր. Պուռիանը եզաւ որ ինքզինքը չակեց, և սկսաւ իշխանին հիւանդութեան վրայ խօսիլ:

Նաթաչա և Մարի իշխանուհին իրարու երես կը նայէին առանց խօսելու, և ա՛րքան իրարու երես կը նայէին առանց իրենց ըսելիքները բացատրելու, ա՛յնքան ալ դէշ աչքով կը տեսնէին զիրար:

Երբ կոմսը վերադարձաւ, Նաթաչա գրեթէ անքաղաքավարօրէն իր գոհունակութիւնը յայտնելով մեկնեցաւ ճաշասրանքով:

Այդ պահուն, գրեթէ կ'ատէր այդ տարիքը առած չոր իշխանուհին, որ կրցած էր զինքը դնել ա՛յնքան սխալ կացութեան մը մէջ և իրեն հետ կէս ժամ անցընել, առանց Անտրէյ իշխանին վրայ բառ մը ըսելու իրեն:

Մարի իշխանուհին ալ, իր կողմէ, կը նեղուէր սառսիկ, ամուսնութեան ակնարկութիւն չէր կրնար ընել

Օր. Պաւռիանի ներկայութեան, և տրամհետեւ ինք ալ չէր հասկնար թէ ինչո՞ւ այդ մասին խօսիլը ա՛նքան դժուար էր իրեն:

Երբ իր այցելուները ոտքի ելան, արագ արագ Նաթաչայի մօտեցաւ և խոչոր հառաչանքով մը անոր ձեռքերը բռնելով, ըսաւ.

— Սպասեցէ՛ք, պարտաւոր եմ...

Նաթաչա քիչ մը հեղնական երեւոյթով անոր կը նայէր:

— Սիրելի՛ Նաթաչա՛, կ՛ուզեմ որ գիտնաք թէ ուրախ եմ որ եղբայրս երջանկութիւնը գտած է...

Ընդհատեց խօսքը, զգալով թէ ճշմարտութիւնը չէր ըսեր: Նաթաչա այս ընդմիջումին պատճառը գուշակեց:

— Կը խորհիմ, իչխանուհի՛, թէ այս մասին խօսելու ժամանակը չէ, ըսաւ արտաքին մեծ պատկառանքով մը, և կոկորդին մէջ արցունքներով:

«Ինչ ըրի, ինչ ըրի», խորհեցաւ, սենեակէն քաշուելով:

Այն օրը երկար տաւն Նաթաչային սպասեցին ճաշի համար:

Սենեակի մէջ մնալով ուրու մը պէս լացաւ:

Սօնիա իր քով կը կենար և մազերը կը համբուրէր:

— Նաթաչա, կ՛ըսէր, այս մարդիկը ինչ կրնան ընել քեզի: Այս ամէնը կ՛ամչցնի, Նաթաչա՛:

— Ո՛չ, եթէ գիտնայիր թէ ո՛րքան վիրաւորիչ է:

— Ո՛չ, Նաթաչա՛, յանցանքը քուկդ չէ: Տեսնե՛ր, զրկէ՛ զինք:

Նաթաչա գլուխը վերցուց, բարեկամուհին համբուրեց չրխունքներէն, և անոր թաց դէմքը սկսաւ իր կուրծքին դնել:

— Բան մը չեմ կրնար ըսել, բան մը չեմ գիտեր: Ո՛չ մէկը յանցանք ունի, յանցանքը ինծ է, բայց չա՛տ

վիրաւորիչ է ասիկա: Ա՛հ, ինչո՞ւ չվերադառնար անիկա:

Վար իջաւ, աչքերը կասկարմիր կտրած: Բայց Մարիա Տմիթրիէվնա զայն չտեսնել կը ձեւացնէր, և միւս այցելուներուն հետ կատակ կ՛ընէր սեղանին վրայ:

ԿԵ.

Այդ իրիկունը, Մարիա Տմիթրիէվնա իր հիւրերը Օբերա կը տանէր: Նաթաչա պիտի չուզէր երթալ, բայց չէր կրնար, քանի որ Մարիա Տմիթրիէվնա տոմսակներ առած էր յատկապէս իրեն համար:

Կառքին մէջ, հօրը քով նստած, տարտամօրէն դիտելով տանած ապակիներուն մէջէն ցոլացիկ լապտերներուն նչդիը, Նաթաչա ինքզինքը աւելի սիրող և աւելի ախտաւոր կը զգար, և կը մտածար թէ ո՛ւր կ՛երթար և որո՛ւ հետ էր: Անխնայրը կը ճոճչէին ձիւնին մէջ, և Բոսթովի կառքը չարքին մէջ տեղ բռնեց Թատրոնին դահլիճին առջեւ:

Նաթաչա և Սօնիա աչխուժով ցատկեցին իրենց մեջազգեստները ժողվելով: Կոմսն ալ իջաւ, ծառաներու օգնութեամբ, և երեքն ալ մտան գետնի վրայի օթեակներուն նրբանցքը, ուրիչ մարդոց և ծանուցումի վաճառողներու մէջեւ: Օթեականերուն դուռներուն առջեւէն պրպէն նստած կը լսէր:

— Նաթաչա՛, մազե՛րդ, ըսաւ Սօնիա:

Թատրոնին վերակացուն քաղաքավարօրէն և փութ-

կառաւթեամբ օթիորդներուն առջեւէն ինկաւ և օթեակին դուռը բացաւ։

Նուագը աւելի կարուկ հնչեց. օթեակները փայլեցան ընծայլով հոլանի ուսերը և ադամանդները. գեղեցկայարկը լեցուն էր համազգեաններով։ Մօտակայ օթեակին մէջ մնող սիկին մը իզական նախանձի նայուածք մը արձակեց Նաթաչայի վրայ։ Վարագոյրը վերցած չէր. բացումը կը նուագուէր, Նաթաչա չդադրեցաւ կոկելով, օթեակ մտաւ, եւեւէն ալ Սօնիա, Նատաւ և սկսաւ դիմացի օթեակները դիտել։

Ընդհանուր ուշադրութիւն գրաւեցին երկու ազատ աղջիկները՝ որոնց կ'ընկերանար կոմս Բոլխով, որ երկար ատենէ ի վեր անհետած չէր։ Հեռուէն հետեւ լուսած էր Նաթաչայի և Անարէյ իշխանին նշանախօսութիւնը, և ամէն ոք հետաքրքրութեամբ կը դիտէր Ռուսիոյ ամենահպարտ փեսացուներէն մէկուն նախաձիրութեան առարկան։

Նաթաչա դիւղագնացութեան միջոցին ազատցած էր, ամէն մարդ կ'ըսէր ասիկա. այդ իրիկունը՝ յուզուած էր թրթռուն, մանաւանդ աչեղեցիկ էր։ Կեանքի իր լրութեամբը և ազատութեամբը և չուրջը պտնուածներէն իր տարբերող կերպարանքովը աչքի կը զարնէր։ Իր սեւուկիկ աչքերը բազմութիւնը կը դիտէին, առանց ամայն մանաւանդ մէկը փնտռելու, և մերկ թեւը օթեակին թաւիշին վրայ կրթնցուցած, նուրբ ձեռքովը յայտագիրը կը պտիտցնէր, բանալով և գոցելով զայն բացումին նուագներուն համաչափութեամբ։

— Նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք Աննա Միխայլովնայի դէպ-խանուցին, ըսաւ կոմսը։

Ժիւլի և Պօրիս միեւնոյն օթեակին մէջ էն. անմիջապէս կը հասկցուի որ նշանուած են։

Նաթաչա իր հօրը ցոյց տուած ուղղութեան նայեցաւ և Ժիւլին տեսաւ իր մօրը քով, ուրախ զուարճ

դէմքով, և մարգարիտներով իր հատա կարմիր վիզինվրայ, որուն փոչով ծածկուած ըլլալը գիտէր Նաթաչա։ Անոր հետեւը կը տեսնուէր Պօրիսի գեղեցիկ գլուխը, ոլորկ, ժպտուն, և ականջը ժիւլիի բերանին կարկառած։ Երիտասարդ ազան գաղտագողի Բոլխովները կը դիտէր և իր նչանածին կը խօսէր։

— Անչուչա մեր վրայ կը խօսին, խորհեցաւ Նաթաչա։ Կ'ուզեմ իր նշանածին նախանձը ամբողջ։ Ա՜խ, իմ՛ր դիտնայիս թէ ո՛րքան չեմ չահագրգռուիր իրենցմով։ Նշանածներուն ալ հետը կը կենար Աննա Միխայլովնա։

Նաթաչա իր նայուածքները տարաւ դեռնայարկին վրայ։

Մէջտեղը, կռնակը վանդակին դարձուցած, կը կենար Տօլոխով մազերու անագին դուռը փունջով մը, և պարահական տարաղով։ Ուրախ էր, կարծես իր տունը ըլլար, կատարեալապէս գիտնալով թէ ամենքը զինքը կը դիտէին։ Մոսկուայի ակնոցած երիտասարդութեան ծաղիկը կը չրջապատէր զինքը և յայտնապէս անոր վրայ էր ինքը։

Կոմսը, ժպտելով, թեթեւակի հրեց Սօնիայի բազուկը՝ անոր ցոյց տալու համար իր վազեմի պաչտողը։

— Ձանչցա՞ր։ Եւ ա՞րդեօք կուզայ, հարցուց Շենչենին։ Երկար ատենէ ի վեր տեսնուած չէ։

— Կովկաս գացած էր, յետոյ վախաւ, և բաւական նայելով, պարսիկ փոքր իշխանի մը պաշտօնեան եղաւ։ Շահին եղբայրը ապաննից և հիմա Մոսկուայի բոլոր սիկիները կը խնդրնան անոր վրայ։ Ամէն մարդ հիմա պարսիկ Տօլոխովին վրայ կ'երդուընայ։

Այդ պահուն, մօտակայ օթեակին մէջ, բարձրահասակ կին մը մտաւ, խիստ ազուոր, անպին խոպո-

պիքով, վիզն ու ուսերը չատ ձերմակ և լեցուննկէկ։ Երկար ատեն չնստաւ, չրնաց հանել տալով մեռաքէ ծանր չրջազգեստին։

Նաթաչա ակամայօրէն կը հիանար այն ուսերուն, այն պարանոցին, զոր զարդարող մարգարիտներու կրկնակ չարքին և գլխայարդարումին վրայ, երբ տիկինը դարձաւ, և կոմսին նայուածքին հանդիպելով, բարևեց զայն ժպտագին։ Պէզուխով կոմսուհին էր, Բիէրի կինը։

Կոմս Իլիա, որ ամէն մարդ կը ճանչնար, օթեակէն դուրս ծռեցաւ։

— Մերիններէն էք, կոմսուհի՛, ըսաւ։ Միջնարահրին պիտի գամ ձեռքերնիդ համբուրելու։ Ես ալ գործի համար եկայ, աղջիկներս ալ հետս բերի. կ՚ըսեն թէ Սէմիոնովան հրաչալի կը նուագէ։ Կոմս Բիէր Մոսկուա՞ է, ան ալ։

— Այո՛, խօսք առաւ գալու, ըսաւ Էլէնա, և ուշադրութեամբ Նաթաչային նայեցաւ։

Կոմս Իլիա նորէն իր տեղը բռնեց։

— Աղուոր չէ՞, ըսաւ Նաթաչային։

— Հրաչալի՛, ըսաւ Նաթաչա։ Կը հասկնամ թէ սիրուհիներ ունենայ։

Նուագախումբը բացումին վերջին թիւերը ածեց, վարագոյրը վերցաւ, և ամրողջ սրահը ուշադիր եղաւ թատերաբեմին վրայ անցուդարձին։ Նաթաչա ալ սկսաւ դիտել։

Թատերաբեմին վրայ բազմաձայն եղանակ մը կանխող պահիկ մը լուռթեան մէջ այն, գեղանայարկին դուռը ճռնչեց և քալուածքի չշուկ մը լսուեցաւ։ Պէզուխով կոմսուհին ժպտելով նորեկին նայեցաւ։

Նաթաչա Էլէնայի նայուածքներուն ուղղութեան հետեւեցաւ և նշմարեց հիանալիօրէն գեղեցիկ սպոյ մը, որ իրենց օթեակին ուղղութեամբ կը քալէր անթերի

միանգամայն քաշաքաշալար երեւոյթով։ Անթէոլ Քուրակինն էր, զոր արդէն դիտած էր իր առաջին պարահանդէսին։ Այդ իրիկունը կը կրէր թիկնապահի համազգեստ մէկ ուսանոցով միայն։ Իր քալուածքը ծաղրելի պիտի ըլլար՝ եթէ նուազ գեղեցիկ ըլլար ինքը, և իր դէմքն ալ չունենար մանկական ծաղկեալ երեւոյթ մը։ Թէեւ սեւ սարանը կը չարունակուէր, կը յառաջանար առանց չտապկու, և խթանի ու թուրի ճարճատիւնով, ուղղաբերձ կրկնով իր աղուոր բուրումնաւէտ գլուխը։

Նաթաչային նայեցաւ, և քրոջը օթեակին մօտենալով, ձեռնոցին մէջ ձուլուած ձեռքը դրաւ օթեակին ծնօտին վրայ, գլխով բարեւեց Էլէնին, և աւելի ալ ծռելով՝ ականջն ի վար բան մը հարցուց, Նաթաչան ցուցնելով։

— Այո՛, այո՛, սիրուն է, չատ սիրուն, ըսաւ։

Նաթաչա դուչակեց այս խօսքերը աւելի չրթունքներուն չարժումէն քան թէ լսելով։

Անթէոլ առաջին կարգին վրայ անցաւ, նստաւ Տոլոխովի մօտ, անփութօրէն և բարեկամաբար հրեց զայն արմուկովը և կրծնեցաւ վանդակին։

— Ինչ նմանութիւն եղբօր ու քրոջ մէջեւ, ըսաւ կոմսը, և ո՛րքան աղուոր են երկուքն ալ։

Շինչին սկսաւ ձայնով կոմսին պատմել Անթէոլի մէկ հնարքը, զոր Նաթաչա ուղեց լսանալ, որովհետեւ դիտած էր թէ չատ աղուոր էր։

Առաջին արարուածին, Պօրիս Բասթովեանց օթեակը եկաւ, բնականաբար ընդունեց անոնց չնորհաւորութիւնները, և մատղաշ երեւոյթով մը օրիորդներու հաղորդեց իր նշանածին հրաւէրը, որով կը խնդրէր ներկայ ըլլալ իր ամուսնութեան, յետոյ չուռաւ քաշուեցաւ։

Նաթաչա անոր հետ ուրախ զուարթ խօսեցաւ և պզնոտ ժպիտով մը, ամուսնութիւնը չնորհաւորելով նմ՛ին Պօրիսին, զոր առնօք սիրած էր ինք։

Ան միջնաբարին միջոցին, Անաթօլ ոտքի վրայ կեցած էր Տօլօխովի քով, առանց աչքերը բաժնելու Բոլխովսկոյ օթեակէն:

Նաթաչա գիտէր որ իրեն մասին կը խօսէր, և չատ գոհ էր ասկից: Նոյն իսկ ան կերպով մը դարձաւ որ Անաթօլի ցոյց տայ իր կիսադէմքը, ինչ որ իր կարծիքով ամէնէն նպաստաւոր կեցուածքն էր:

Երկրորդ արարուածին սկիզբէն առաջ, գնացողները մէջ նչմարուեցաւ Բիէրի գլուխը: Տխուր կերպարանք մը ունէր, և Նաթաչային դայն վերջին անգամ տեսնելէն ի վեր, աւելի գիրցած էր: Առաջին կարգերուն մէջ անցաւ առանց մէկը պիտիու: Անաթօլ իրեն մօտենալով՝ Բոլխովսկոյ օթեակը ցոյց տուաւ անոր:

Բիէր խոհոյն ոգեւորուեցաւ, ամաչպարանքով դէպ ի օթեակը նկաւ, և երկար ատեն խօսակցեցաւ Նաթաչայի հետ:

Այս ատեակցութեան միջոցին, Նաթաչա էլէնայի օթեակին մէջ լսեց երիկ մարդու ձայն մը և զուչակեց թէ՝ Անաթօլն էր: Եաեն դարձաւ և աչքերնին իրարու հանդիպեցան: Անաթօլ ժպտելով դրեթէ ուղղակի անոր աչքերուն մէջ կը նայէր, այնքան հիացկոտ ու գորովալից նայուածքով մը որ Նաթաչային կարծես տարօրինակ երեւցաւ անոր այնքան մօտը ըլլալը, գիտնալով թէ կը հաւանէր անոր, ու սակայն չէր ճանչնար զայն:

Երկրորդ արարուածէն վերջ, էլէնա ոտքի կաւ, և կոկորդը անօձիք, Բոլխովսկոյ օթեակին կողմը դառնալով, մատով նչան ըրաւ ծերունին կոմսին:

— Բայց ներկայացուցէ՛ք ինձի ձեր աղուոր ազջիկները, ամբողջ քաղաքը անոնց վրայ կը խօսի և ես չեմ ճանչնար զիրենք:

Նաթաչա ոտքի եաւ, յարգանքի ցոյց մը ըրաւ մեծաչուք կոմսուհիին, այս գեղանի սիկնոջ գովեստը այնքան հաճելի եղաւ որ ուրախութենէն չիմնացաւ:

— Կ'ուզեմ Մոսկուայի ըլլալ, ըսաւ էլէնա: Եւ ինչպէս չէք ամչնար ասանկ մարդաբիաներ դիւղին մէջ թաղելէն:

— Սիրելի՛ կոմս, ինծի պիտի արտօնէք որ ձեր աղջիկներով զբաղիմ. ջանանք զուարճացնելու հոգը վրաս կ'առնեմ:

Յետոյ դառնալով Նաթաչային, վիակերպօրէն գնդեցիկ իր ժպիտով ըսաւ անոր.

— Սրդէն Բեթերսպուրկի մէջ ձեր մասին լսած եմ, և երկար ատենէ ի վեր կը փափաքիմ ձեզի ծանօթանալ: Ձեր մասին խօսացայ իմ մանկաւարիկ Տրուպէցքոյին, գիտէ՞ք արդեօք որ այս օրերուս կը կարդուի...: Ձեր մասին խօսացաւ ինծի նաև ամուսինիս բարեկամը, Անտրէյ Պոլքոնսքի իչխանը: Այս անունին վրայ ծանրացաւ, հասկցնել ուզելով թէ Նաթաչայի հետ անոր յարաբերութիւնները անցեալ էր:

Վերջապէս էլէնա իմնդրեց որ օրիորդները մէկուն արտօնուի իրեն հետ գալ իր սենեակը, երեկոյին մնացեալ մասը անցընելու, աւելի լաւ ծանօթանալու համար: Նաթաչա հրաւէրը ընդունեց: Հետեւեալ միջնաբարին, էլէնայի օթեակին դուռը բացուեցաւ, և Անաթօլ ներս մտաւ խռնարհելով և չանալով որ չրջագեաններուն չանցնի ոտքը:

— Թոյլ տուէք որ եղբայրս ձեզի ներկայացնեմ, ըսաւ Նաթաչային, աչքերը արագօրէն մէկէն միւսին վրայ դնելով:

Օրիորդը սիրուն գլուխը դարձուց և ժպտեցաւ:

Անաթօլ նստաւ անոր քով, և ըսաւ թէ երկար ատենէ ի վեր կը փափաքէր իրեն ծանօթանալու պատիւը ունենալ:

Կիներու ընկերութեան մէջ Անաթօլ աւելի խելացի, աւելի պարզ էր քան այրերու ընկերութեան մէջ:

Նաթաչա հաճելի անակնկալ մը ունեցաւ տեսնելով

որ անանկ սոսկում ազդող բան մը չունէր բնաւ այս մարդը, որուն վրայ չատ բաներ պատմուած էին, այլ ընդհակառակն ունէր միամիտ, բարի եւ ուրախ ժպիտ մը:

— Կոմսուհի՛, ըսաւ Անաթոլ յանկարծ, իբր թէ երկար առնէ ի վեր ծանօթ եղած ըլլար անոր, քիչ հաքը պիտի ունենանք տարազաւոր չրջապար մը, ձեր մանակցութեամբ պիտի պատուէք մեզ: Կ՛աղաչեմ, ընդունեցէք, այնպէս չէ՞, պիտի մանակցիք:

Իր աչքերը չէր բաժներ Նաթաչային դէմքէն, վիզէն եւ բազուկներէն: Նաթաչա կը զգար թէ կը հիանար ան իրեն վրայ: Կ՛ուրախանար, բայց միեւնոյն ժամանակ կը նեղուէր:

Երբ անոր երեսը չէր նայեր, կը զգար սակայն թէ ան կը սքանչանար իր ուսերուն վրայ:

Բռնապետական լուսնեան վայրկեանի մը, զոր Անաթոլ կը չահագործէր՝ պինդ կերպով իրեն նայելու, Նաթաչա լուսնին խղկու համար հարցուց անոր թէ Մոսկուան կը սիրէր:

— Սրտէն քաղաքէն քիչ մը կ՛ախորժէի, պատասխանեց Անաթոլ, բայց հիմա բոլորովին կը հաւնիմ անոր: Շրջապարին պիտի մանակցի՞ք, օրիորդ, եկէ՛ք:

Եւ ձեռքը երկնցնելով դէպ ի Նաթաչայի ծոցկիփունջը, ըսաւ անոր, ձայնը ցածցնելով.

— Դուք ամէնէն սիրունը պիտի ըլլաք, եկէ՛ք, սիրելի կոմսուհի՛, եւ իրրեւ գրաւական ձեր խոստումին, այս ծաղիկը ինձի տուէք:

Նաթաչա չհասկցաւ անոր ըսածը, բայց զգաց թէ անպատեհ յեսին միաք մը ունէր:

Ինչ պատասխան տալը չգիտնալով, գլուխը դարձուց իբր թէ լմցած չէր: Բայց իսկոյն ինքնիրեն ըսաւ. «Վիրաւորեցի զայն, պիտի զայրանայ»: Զկրցաւ զսպել ինքզինքը եւ անոր նայեցաւ:

Փոխադարձաբար իրարու ժպտեցան, ուղղակի ինքզինքնին աչքերուն մէջ:

Նաթաչա իր օթեակը դարձաւ իր դռնուած ընկերուհիներէն չաղթահարուած: Անցած դարձածը իրեն բնական կը թուէր, եւ իր նչանածին, Մարի իչխանուհիին, իր դիւղական կեանքին վերաբերող բոլոր նախորդ մտածումները եղծուեցան երկար առնէ ի վեր անցած ժամանակի մը չիշատակներու պէս:

Երբ թատրոնէն դուրս եկան, Անաթոլ իրենց մօտեցաւ, առաջ բերել տուաւ անոնց լանտօն, եւ Նաթաչան կառք դրած առնն, թեւը սեղմեց արմուկէն վեր:

Օրիորդը, կարմրած եւ յուզուած, անոր նայեցաւ, բայց ան, աչքերը փայլուն, պատասխանի տեղ ժպտեցաւ:

Տուն դառնալէն վերջ միայն Նաթաչա կրցաւ ըմբռնել իրեն մէջ անցածը, եւ չանկարծ Անտրէյ իչխանը յիչելով, սարսափահար եղաւ, եւ խռովալից բացագանչեց.

— Ա՛հ:—Արտրնօք Թողուց Թէյի սեղանը եւ սրահէն դուրս եկաւ:

— Ատուաձ իմ, կորսուած եմ, ըսաւ ինքնիրեն: Ի՞նչ կ՛ըլլայ զրկը այս սեղուանքը եկաւ:

Երկար առնն նստած մնաց, կարմրած դէմքը ձեռքերուն մէջ, չնայելով դլխուն եկածը բացատրել ինքնիրեն, բայց առանց յաջողելու: Ամէն ինչ իրեն թուեցաւ մութ, պղտոր եւ սարսռալից:

Ի զուր կ՛ուխտէր հանդարտիլ, որովհետեւ բան մը կ՛ըսէր իրեն թէ իր սիրոյն բոլոր վաղեմի ամբծութիւնը կորսուած էր: Եւ երեւակայութիւնը իրեն մէջ կը վերակոչէր իր խօսակցութիւնը Անաթոլի հետ, կրկին կը տեսնէր անոր դէմքը, չարժուձեւերը եւ քնքուչ ժպիտը՝ որ կը լուսաւորէր զայն երբ իր թեւը սեղմեց:

ԱԵԷ.

Անաթօլ Մոսկուա կը բնակէր որովհետեւ վասիլի իվանի Բեղերապարկէն զայն ճամբած էր, ուր տարին քանի հազարէ աւելի բուպլի կը ծախսէր առանց հաշուելու իր պարտքերը, որոնք հաւասար թիւի մը կը բարձրանային, և որոնց վճարումը աննկիւքարնները իր հօրմէն կը պահանջէին: Վասիլի իվան իր զաւկին յայտարարեց թէ վերջին անգամ ըլլալով իր պարտքերուն կէսը պիտի վճարէ, բայց պայմանաւ որ Մոսկուայի մէջ ընդունի վերին հրամանատարի թիկնապահի պաշտօնը, և հոն գանէ չնորհքով օժիտ ունեցող աղջիկ մը:

Նշանակեց իրեն Մարի իվանովնէն և Փիւրի Քարակինը:

Անաթօլ այս կարգադրութիւնը ընդունեց և Մոսկուա եկաւ իր քեռայրին՝ Պէզուխով կոմսին տունը:

Իւեր սկիզբները ակամայ ընդունեց զայն, յետոյ ընտելացաւ անոր, երբեմն ընկեր ալ եղաւ անոր խրախճանութիւններուն, և գրամ փոխ առաւ: Անաթօլ իւկայն սիկինններուն պաշտելին եղաւ, գլխաւորաբար որովհետեւ երես չէր տար անոնց և անոնցմէ կը նախընտրէր Պոնեմահինները և ֆրանսական թատրոնին դերասանուհիները, զորոց կար թէ Օր. Ժոռժի հետ եփած էր գործը:

Ամէն երբաշնչակ խումբերուն մէջ կը գտնուէր անպատճառ, միւսներէն աւելի կը խմէր և ժամանակ կը գտնէր երեւալու պարահանդէսներուն և երեկոյթներուն: Երբեմն առանց մտնելու դարպասը կ'ընէր քանի մը սիկիններու, բայց կը զգուշանար խոշոր օժիտ ունեցողներէն, որոնց գրեթէ ամէնքը ազնիւ էին, մանաւանդ որ երկու տարի է ի վեր կարգուած էր, պաղանիք մը՝ զոր քանի մը մատրիճներ գիտէին միայն:

Երկու տարի առաջ պարտաւորուած Բոլոնիոյ մէջ կարգուելու աղքատ մարզու մը աղջկան հետ, բայց չատ չանցած լքեց իր կինը, և տարեկան վճարումի մը փոխարէն, անոնէն արձակութիւն ձեռք բերաւ ինքզինքը իրրեւ ամուրի ծանիլու:

Անաթօլ ճիշտ գոհ էր իր դիրքէն, իրմէն և ամէնքէն: Իր ներսիդին համոզուած էր թէ չէր կրնար ուրիշ կեանք մը վարել, և ամէնէլիք բան մը չունէր: Իր գործերուն հետեւանքներուն վրայ խորհրդածելու կարող չէր, համոզուած էր թէ ինչպէս որ բաղը ստեղծուած է ջուրին մէջ ապրելու համար, ինք ալ բարի Աստուծմէն ստեղծուած է երեսուն հազար բուպլի եկամուտով ապրելու, և ընկերութեան մէջ բարձր դիրք մը գրաւելու համար:

Խազամոլ չէր, ամէն պարագայի մէջ գուբսի չհետեւեցաւ հետամուտ չէր: Մնապարծ, ունայնամիտ ալ չէր, հասարակաց կարծիքը անտարբեր էր իրեն համար: Փառասէր բնաւ չէր, իր ապարեզը կամովին կ'աւերէր և պատիներու եռեւէն չէր իյնար:

Ագահ, ժլատ չէր և ձեռքը միշտ բաց էր, բայց ամէն բանէ վեր կը սիրէր զուարճութիւնն ու կիները:

Տօլոխով, որ նորէն վերջերս սկսած էր երեւնալ Մոսկուայի մէջ չքեղ կեանք վարելու և խաղալու համար, Անաթօլի հետ իր հին յարաբերութիւնները վերահաստատեց, և զանոնք իր չահերուն օգտին դարձուց:

Անաթօլ անկեղծօրէն կը սիրէր Տօլոխովը իր քաջութեան և սրատեսութեան համար:

Տօլօխով, որ Անաթօլի անունին և յարաբերութիւններուն պէտք ունէր իր խաղաղասունին յաճախորդները հաւաքելու համար, կը չահագործէր իր բարեկամին բարեկամութիւնը: Մնաց որ ուրիշի մը կամքը կատարելը Տօլօխովի համար անդիմադրելի հաճոյք մը և նոյն իսկ անհրաժեշտութիւն մըն էր:

Նաթաչա բուռն ապաւորութիւն մը գործած էր Անաթօլի վրայ: Թատրոնէն ետք ճաշի առեն, Տօլօխովի առջև նրբաճաշակ մանադէսի մը ձեռնհասութեամբ վերլուծեց Նաթաչայի բոլոր կատարելութիւնները, մանրամասնելով անոր բազուկները, ուսերը, ոտքերն ու մազերը, և յայտարարեց թէ որոշած էր գրաւել զայն:

— Այո՛, գեղեցիկ է, ըսաւ Տօլօխով, բայց մեզի համար չէ:

— Պիտի խնդրեմ քրոջմէս որ ճաշի հրաւիրէ զայն:

— Սպասէ՛ որ կարգուի:

— Դուն դիտես որ ես աղջիկները կը պաշտեմ, ըսաւ Անաթօլ:

— Արդէն անգամ մը օձիքդ ձեռք տուիր աղջկան մը, ըսաւ Տօլօխով, ակնարկութիւն ընելով Անաթօլի ամուսնութեան: — Զգուշացի՛ր:

— Մարդս երկու անգամ չ'ինար տանիկ ծուղակի մը մէջ, ըսաւ Անաթօլ ազայական ծիծաղով մը:

ԱԸ.

Յաջորդ օրը, Նաթաչա առկի ոգևորուած երևցաւ, բայց կորնցուցած էր խոտաղութիւնն ու անդորրութիւնը: Նախաճաշէն վերջ, Մարիա Տմիթրիէվնա իր ուսերուն վրայ ձգել տուաւ իր ակում օրերու չալը, և յայտարարեց որ պիտի երթայ տեսնել Նիքոլա Իլխանը, Նաթաչայի մասին բացատրութիւն մը առնելու համար:

Իր մեկնումէն վերջ, օրիորդը ընդունեց կարուհիին այցելութիւնը. փոխոխութիւն մը եղած ըլլալուն վրայ ուրախացած, Նաթաչա փութայ հագնիլ իր չրջազգեստները: Մինչ կը փորձեր անթերանիք չ'ինուած կրծանոց մը, և գլուխը եռեւօք հակած՝ հայելին մէջ կը նայէր թէ կտնակը ինչպէս կ'ըլլար, սրահին մէջ լսեց իր հօրը խանդավառ ձայնը և ուրիշ կնոջական ձայն մը, որուն վրայ կարմրեցաւ:

Էլէնայի ձայնն էր: Նաթաչա դես չէր հանած իր փորձած կրծանոցը, և ահա Պէզուխով կոմսուհին ներս մտաւ մութ կղրւանի թաւիչէ չրջազգեստով մը և բարձր վզնոցով մը, գգուշ ու բարեացակամ ժպիտով մը ճառագայթուն:

— Ո՜հ, հիանալի՛ս, ըսաւ Նաթաչայի, որ կը կարմրէր, պաչուելի էք: Ո՛չ, սիրելի կոմսո, ինչ խելք է խելքնիդ. Մոսկուա էք և ընկերութեան մէջ չէք

մաներ։ Ո՛չ, ձեզ հանգիստ պիտի չթողում. այս իրի-
կուն առնս պիտի երգէ Օր. Ժօռժ, և գիտցած ըլլաք,
կ՚ուրուխմ ձեզի հետ, եթէ չերթաք ձեր երկու գեղեցիկ-
ները, որոնք Օր. Ժօռժէն աւելի գեղեցիկ են։ Ամուսինս
Թվէը գացած է, ապա թէ ոչ՝ ղինքը պիտի ղրկէի գալ
առնս բերելու համար։ Եկէ՛ք, եկէ՛ք անպատճառ ժամը
իննին»։

Կարուհիին գլխու թեթեւ նշան մը ընելով նստաւ
թիկնաթոռի մը մէջ, վայելչօրէն չքազրելով չրջազգես-
տին ծալքերը։

Ջեր ձանձրանար հիանալէ Նաթաչային գեղեցկու-
թեան վրայ։ Ինչպէ՜ս բոլոր անոր արդուզարդերը, չնո-
հաւորեց զայն, ինք ալ ուրախութիւն յայտնեց Բարի-
զէն վերջերս ընդունած «մեծազական չղարչ»է չրջա-
զգեստին համար, և յորդորեց Նաթաչան անանկ մըն ալ
իրեն չինել տալ։

— Մնաց որ ինչ որ ալ ըլլայ քեզի կը վայլէ,
սքանչելի՛ս։

Գոհունակութեան ժպիտ մը բնաւ չմեկնեցաւ Նա-
թաչայի դէմքին վրայէն այս ամբողջ այցելութեան մի-
ջոցին։

Էլէնա, իր կողմէ, անկեղծօրէն կը պարապէր զուար-
ճացնելու Նաթաչան, թէեւ ժամանակին զչարած էր
անոր՝ Պօրիսը իր ձեռքէն խլելուն համար, հիմակ ան-
ցեալը մոռցած էր, և իր բոլոր հոգիովը կ՚ուզէր իր
եղանակովը օգտակար ըլլալ իրեն։

Երբ կը պատրաստուէր մեկնիլ, իր պաշտպանեալը
մէկ կողմ առաւ։

— Եղբայրս երէկ մեր տունը ճաչեց, ըսաւ, և զի-
բար արտրեցինք. այլ ևս չուտեր, դուք անոր ախոր-
ժակը կրնայցուցիք, սքանչելի՛ս, խենթի պէս կը սիրէ
քեզ, իրա՛ւ, խենթենալու աստիճան։

Նաթաչա կասկարմիր կարեցաւ։

— Ինչպէ՜ս կը կարմրի, ինչպէ՜ս կը կարմրի, սքան-
չելի՛ օրիորդս, ըսաւ Էլէնա։

— Անպատճառ եկէք, եթէ կը սիրէք մեկը, աղ-
ուո՛ր, ասիկա պատճառ մը չէ որ վհատուիք ձեզ,
նոյն իսկ եթէ նշանած էք, վատն եմ թէ ձեր նշանածը
աւելի պիտի նախընտրէ որ մարդու մէջ ելլէք քան թէ
ձանձրոյթէ նեղուիք։

«Ուրեմն նշանած ըլլաս գիտէ՞։ Ուրեմն իմ մասիս
լաւա՞ծ է այն բարի Բիէրին հետ, խորհեցաւ Նաթաչա։

«Ուրեմն անպատեհութիւն մը չկայ հրաւէրը ընդու-
նելուս մէջ։»

Եւ դարձեալ, Էլէնայի ազդեցութեան տակ, յորդո-
րակ և բնական երեւցաւ իրեն ինչ որ նախ անաւոր
կը թուէր։

Մարիա Տմիթրիէվնա ճաչելու եկաւ լուռ, ծանրա-
խոհ, յայտնի էր թէ ծերունի իշխանին մօտ ձախողուած
մը կրած էր։ Դեռ առաջիկ յուզումին տակ չէր կրնար
անցած դարձածը պատմել։

Երբ Էլէնայի այցելութիւնը իմացաւ, ինչպէս նաև
անոր հրաւէրը, ըսաւ.

— Ես չեմ սիրեր Պեզուխով կոմսուհիին ընկերու-
թիւնը, և չեմ ալ խորհուրդ տար, բայց քանի որ խօսք
տուիր, ժամանակ կ՚անցնես, գնա՛։

Շատ հիւրեր կային Պեզուխով կոմսուհիին տունը և
գլխաւորաբար մ՚յոպիսիներ զորս Նաթաչա չէր ճանչ-
նար։

Կոմս Իլիա ամաճութեամբ դիտեց որ այդ ընկերու-
թիւնը կը բաղկանար մանաւանդ թեթև վարմանքով
ծանօթ այրերէ և կիներէ։

Օր. Ժօռժ, երիտասարդութենէն չրջապատուած,
կը կենար սրահին մէկ անկիւնը։

Քանի մը Ծրանաացիներ կային, ի մէջ այլոց Մէ-
թիվիէն, որ առնը յաճախորդներէն մին կը թուէր։

Կոմս Իլիա միաքը դրաւ որ չմոռայ իր աղջիկնեբուն մօտը մնալու և Օր. Ժօռժի տեսիլը լիմնալուն պէս մեկնելու համար։

Անաթօլ Բոսթովեանց կը սպասէր սրահին դուռը, անմիջապէս բարեւեց կոմսին, Նաթաչայի մօտեցաւ և անոր եռեւէն գնաց։

Նաթաչա զայն զարձեալ տեսնելուն պէս՝ թատրոնը եղածին նման սին հաճոյքէ մը բռնուեցաւ, ինչպէս նաև իր և անոր միջև ամէն պատնէշ ինկած տեսնելու երկիւղով։

Անաթօլ աթոռ մը հրամցուց Նաթաչայի, և ուզեց անոր քով նստիլ, բայց այն տեղը կոմսը բռնեց։ Անաթօլ Նաթաչայի եռեւը նստաւ։

Օր. Ժօռժ, իր հասա ակօսաւոր բազուկով, կարմիր չալ մը մէկ ուսին վրայ փռած եկաւ սրահին մէջտեղը կեցաւ պոռոտ դիրքով մը։

Հիացումի չչուկ մը թափ առաւ սրահին մէջ։

Դերասանուհին խոժոռ ակնարկ մը արձակեց ընկերներուն վրայ և սկսաւ ըսել ոտանաւորներ, որոնց նիւթն էր իր զաւկին համար իր ծնրադարձութիւնը։ Մերթ ձայնը կը բարձրացնէր, մերթ կը մրմնջէր՝ հանդիսաւորապէս գլուխը վերցնելով, մերթ դադար կ'առնէր և կը չառագունէր, աչքերը թաւալցնելով ակնակապիճին մէջ։

— Պատկերի, սասուածային, գոչեցին ամենուստ, հիանալի՛, հիանալի՛։

Նաթաչա կը նայէր Օր. Ժօռժի, բայց ոչինչ կ'լսէր, կը տեսնէր, կը հասկնար։

Ինքզինքը զարձեալ կը գտար այն արտասով անբանաւոր աշխարհին մէջ, ուր անկարելի էր չարը բարիէն զանազանել, խմաստունը անմիտէն։ Կը գտար Անաթօլը իր եռեւը և արտասովոր բանի մը կը սպասէր։

— Օ՜հ, օ՜հ, Նաթաչա՛, ըսաւ կոմսը, իր աղջիկը առնել տանելու համար։

Քանի մը հատուածներ ալ արտասանէ վերջ Օր. Ժօռժ մեկնեցաւ։

Կոմսն ալ ուզեց քաշուիլ, բայց էլէնա թախանձեց զայն՝ չհանգարեցնել իր յանպատրաստից կազմուած պատրանդէսը։

Անաթօլ Նաթաչան հրաւիրեց վալս պարել, և անոր մէջքն ու թևը սեղմած տեսնն խոստովանեցաւ թէ կը սիրէր զինքը։

Սկովտական պատկերին մէջտեղն, բան մը չըսաւ անոր, այլ յամառօրէն անոր կը նայէր։

Նաթաչա կը կարծէր թէ այն խոստովանութիւնը կ'ներազէր։

Առաջին պատկերին վերջը զարձեալ սեղմեց Նաթաչայի ձեռքը։ Աղջիկը վեր առաւ իր զարհուրեալ աչքերը, բայց Անաթօլի նայուածքն ու ժպիտը ա՛նքան քնքշալից և վստահելի էին որ չհամարձակեցաւ ուզածը ըսել, աչքերը կախեց.

— Առանկ խօսքեր մի՛ ըսէք, ես ուրիշի մը նշանածն եմ, ու զայն կը սիրեմ։

Անոր երեսը նայեցաւ, բայց Անաթօլ չխռովեցաւ։

— Ի՞նչ փոյթ, ըսաւ։ Քեզի կ'ըսեմ թէ խելայեղօրէն կը սիրեմ քեզ։ Ես ինչ յանցանք ունիմ եթէ դուք ա՛յքան սքանչելապէս գեղեցիկ էք։ Պարելու կարգը ձերն է։

Նաթաչա այս անցածներէն բան մը չէր հասկնար. ասո՞ր հետ կը խօսէր թէ անոր հետ, միշտ իր վրայ կառուցուած կը զգար անոր նայուածքը։ Մխիթը եկաւ որ քիչ առաջ կոմսէն արտօնութիւն խնդրած էր հանդերձարան երթալով չակերտ անդէն խախտած ժապաւէն մը։ Էլէնա խնդրն անոր եռեւէն գնաց, խնդալով խօսելացանոր իր եղբօր սիրոյն վրայ, և համոզելով տարաւ փոքր բազմոցներու անկեակը, և հոն, երբ Նաթաչա իր գէմը գտաւ Անաթօլը, էլէնա անհետացաւ եղաւ, և անոնք մնացին գլուխ գլխի։

Անաթօլ ձեռքէն բռնեց և գորովալի ձայնով մը ըսաւ անոր.

— Ձեմ կրնար ձեր տունը գալ, բայց կրնա՞մ ապրիլ առանց ձեզ տեսնելու։ Կը սիրեմ ձեզ յիմարաբար։

Գոցեց անոր ճամբան և երեսը մօտեցուց օրիորդին երեսին։ Իր աչքերը, հրաժեշտ արուի իր խոշոր աչքերը ա՛ն քան մօտիկ էին Նաթաչայի աչքերուն որ աղջիկը զանոնք միայն կը տեսնէր։

— Նաթաչա՛, մրմնջեց հարցականօրէն, անոր մատները ցաւցնելու աստիճան սեղմելով։

— Նաթաչա՛։

— Բան մը չեմ հասկնար, ըսելիք մը չունիմ, կը պատասխանէր Նաթաչային նայուածքը։ Տաք չրթունքներ չօշափեցին իր չրթունքները և յետոյ աղատ թողուց Նաթաչան։

Քալելու ձայն մը և էլէնայի չրխկոցին չրխունը լսուեցաւ։

Նաթաչա կոմսուհիին կողմը նայեցաւ, յետոյ, չիկնած ու դողդոջ Անաթօլին նայեցաւ և ուղղուեցաւ պէպ ի դուռը։

— Բա՛ռ մը, կ՚աղաչեմ, մէ՛կ բառ միայն, կը կրկնէր Անաթօլ։

Նաթաչա կեցաւ։ Անդիմադրելի պէտքը ունէր անոր ըսելու ա՛յս բառը՝ որ կրնար յաւտարկ պատահածը։

— Նաթաչա՛, մէ՛կ բառ միայն, կրկնեց դարձեալ, այլ եւս ըսելիքը չգիտնալով։

Նաթաչա էլէնայի հետ սրահ վերադարձաւ։ Բոթաթռչնակ սոսկեցն առաջ տուն դարձան։

Նաթաչա ամբողջ գիշերը չքնացաւ. անուշելի խընդիր մը կը չարչարէր զինքը. սիրածը ո՞ն էր, Անաթօ՞լը թէ Անարէյ իշխանը։

Կատարեալապէս կը չիչէր թէ կը սիրէր Անարէյ իշխանը, բայց անհասկնալի կերպով դիտէր՞ալ որ կը սիրէր Անաթօլը, եթէ ոչ՝ ասիկա պիտի չպատահէր։ Եթէ կրցայ ժպիտով մը պատասխանել իր ժպիտին, ըսել է՝ սիրեցի զինքը տեսած առաջին վայրկեանիս, ըսել է՝ բարի, ազնիւ գեղեցիկ է, և թէ չէի կրնար զայն սիրելէ ինքզինքս զսպել։ Բայց ինչ պէտք է ընեմ, քանի որ կը սիրեմ զայն և միեւնոյն ատեն ուրիշ մըն ալ կը սիրեմ, կը հարցնէր ինքնիրեն, այս զարհուրելի հարցումներուն առանց պատասխան մը գտնելու։

ԼԹ.

Յաջորդ օրը, նախաճաշէն վերջ, Մարիա Տմիթրիեվնա իր քով կանչեց Նաթաչան և ըսաւ.

— Է՛ ուրեմն, սիրելիկ՛ըս, հասուն կերպով խորհրդածեցի և ահա իմ խորհուրդս, ըսաւ։ Գիտէք որ երէկ Նիքօլա իչխանին գացի, է՛ ուրեմն, խօսեցայ իրեն։ Բարկացաւ, բայց իմ ձայնս իրենէն բարձր է, ներանց բացի աչքս գոցեցի։

— Իսկ ի՞նքը, հարցուց կոմսը։

— Ի՞նքը, խնդրին մէկին է ան։ Զուգեր խօսք մը-սիկ ընել։ Ուստի ահա իմ խորհուրդս. ծրարնիդ կապեցէք և Օթրատնուէ վերադարձէք։ Հոն սպասեցէ՛ք, նայինք գործը ո՞ր կը յանգի։

— Ա՜հ, ա՛չ, ո՛չ, գոչեց Նաթաչա։

— Այո՛, այո՛, պէտք է Մոսկուայէն մեկնիլ։ Եթէ նչանածդ այս միջոցիս հանդի, անպատճառ պիտի աւերուի հօրը հետ, բայց եթէ անոր հետ մենակ ըլլայ, ամէն բան պիտի կարգադրուի։

Կոմս Իլիա հաւանեցաւ այս առաջարկութեան, անմիջապէս ըմբռնելով անոր պատեհութիւնը։

— Բոլորովին իրաւունք ունիք, ըսաւ, կը ցաւիմ որ այցելեցի ծերունի իշխանին և ասիկա ալ հետս առնոր տունը տալի։

— Ո՛չ, ցաւելիք բան չկայ. քանի որ հոս չէք, յարգանքի այս ցոյցը պարտաւոր չէք ընել անոր։

Եւ Թղթասպասակէն նամակ մը հանելով Նաթաչայի յանձնեց։

— Թեզի գրողը Մարի իշխանուհին է։ Խեղճը մրքան կը տառապի։ Կը վախնայ որ միտքէդ կ'անցընես թէ քեզ չի սիրեր։

— Բայց զիս չի սիրեր, ըսաւ Նաթաչա։

— Պարապ քօսքեր մի՛ ըներ, գոչեց Մարիա Տիմոթէեվնա։

— Գիտեմ թէ զիս չի սիրեր, կրկնեց Նաթաչա, և իր դէմքը արտայայտեց չոր ու յոռի կողմնակալութիւն, որուն վրայ Մարիա Տմիթրիէվնա անոր երեսը նայեցաւ յօնքերը պռսպռսելով։

— Մաիկ ըրէ, պէտք չէ որ այդպէս պատասխանես ինծի, ես ըսածս գիտեմ։ Գնա՛, պատասխանդ գրէ։

Նաթաչա չպատասխանեց և իր սենեակը մտաւ Մարիա իշխանուհիին նամակը կարդալու համար։

Անիկա իրեն կը գրէր թէ անցած գարձածին վրայ յուսահատութեան մէջ էր, և կը խնդրէր որ Նաթաչա հաւատայ թէ չէր կրնար չսիրել իր եղբօր ընտրածը, այն եղբօրը՝ որուն համար ամէն բան պիտի զոհէր։ «Մնաց որ կը գրէր, մի՛ կարծէք թէ հայրս պէչ արամադրուած ըլլայ ձեզի համար։ Ան վեհանձն և բարի է, և միշտ պիտի սիրէ զայն՝ որ իր զաւկին երջանկութիւնը պիտի յօրինէ»։ Վերջապէս Մարի իշխանուհին կ'աղաչէր Նաթաչային իմացնել իրեն թէ ե՞րբ կրնար տեսնել զինքը։

Նաթաչա խոհուն գրեց մեքենաբար, «Սիրելի իշխանուհի՛,» և կեցաւ։

Երեկի դէպքէն առաջ՝ ա՛լ ի՞նչ կրնար գրել։ Պէտք է հրաժարիլ ամէն։ Մոռալի՛ բան։ Եւ այս անասուր մտածումներէն ազատելու համար, գնաց դէպի Սօնիան և սկսաւ անոր հետ աչքէ անցընել առեղնանկարի նմոյշները։ Ճաշէն վերջ դարձեալ անոր քով գնաց Մարի իշխանուհիին նամակը հետը առած։

— Օրիո՛րդ, ըսաւ անոր յանկարծ իր սպասուհին, խորհրդաւոր դէմքով մը ներս մանելով, պարոն մը ըսաւ ինծի որ ձեզի յանձնեմ, բայց Քրիստոսի անունով...

Խօսքը դեռ վերջացուցած չէր, Նաթաչա մեքենականի չաքժռռմով մը փրցուց Անտրէոլ սիրային թուղթին ծրարը, մէկ քանի միայն հատկնալով, այսինքն այս նամակը անկէ կուգար, սիրած մարդէն, այո՛, եթէ ոչ՝ այս նամակը ա՛րդիւնք ուր իր ձեռքը պիտի հասնէր։

Նաթաչա իր ջղոտ մատներով կը բռնէր այն սիրավառ թուղթը՝ զոր Տօլոխով չարաշրած էր Անտրէոլի համար, և կաթնոտ այդ առղերուն մէջ կը գտնէր իր սեփական զգացումներուն արձագանգը։

«Ընկե՛ր իրիկուն, կը գրէր Անտրէոլ, ճակատագիրս վճռուեցաւ, ձեզմէ սիրուիլ կամ մեռնիլ։ Ուրիշ ելք չեմ տեսներ»։ Կը գրէր գարձեալ թէ «գիտէր որ իր ծնողքը իրեն պիտի չտային, թէ ասոր համար գաղանի փափաքը ունէր զոքա իրեն պիտի ըսէր օր մը։ Բայց եթէ ինք կը սիրէ զայն, մէկ բառ միայն ըսելը կը բաւէ. «այո՛», և ոչինչ պիտի արգիլէ զինքը, պիտի առնէ ամէն աշխարհի ծայրը»։

«Այո՛, այո՛, կը սիրեմ զայն», խորհեցաւ Նաթաչա, քառանկիրդ անգամ կարդալով առնոր և մէն մի բառի մէջ խորունկ իմաստ մը փնտռելով։

Այդ իրիկունը Մարիա Տմիթրիէվնա այցելութեան մը գնաց և երկու օրիորդները հրաւիրուց ընկերանալ իրեն, բայց Սօնիա միայն ընդունեց այս առաջարկութիւնը, Նաթաչա դիտաւ ցաւ պատրուակեց և մնաց առանձ։

Երբ Սօնիա ուշ ատեն վերադարձաւ, իր բարեկամուհիին սենեակը մտաւ, և ո՛րքան մեծ եղաւ զարմանքը՝ զայն քնացած տեսնելով բազմոցին վրայ հագուած վիճակի մէջ: Անոր մօտ սեղանին վրայ Անաթօլի բաց նամակը կը գտնուէր: Կը կարդար ու Նաթաչայի կը նայէր, անոր դէմքին մէջ փնտռելով կարդացածին իմաստը, բայց չէր գտներ: Նաթաչայի դէմքը անոյշ էր ու երջանիկ: Սօնիա, սարսափէն ու յուզումէն գունատ ու դողդոջ, ձեռքովը զսպեց սրտին բաբախումները չխղդուելու համար, թիկնաթոռի մը մէջ ինկաւ և սկսաւ լալ:

Աչքերը սրբելով, դարձեալ Նաթաչայի մօտեցաւ և կրկին խորաշունչեց անոր դէմքը:

— Նաթաչա՛, ըսաւ ցած ձայնով:

Նաթաչա արթնցաւ և նշմարեց իր սիրականը:

— Ա՜հ, վերադարձա՞ր:

Համբուրեց իր գարմուհին, բայց անոր դէմքը տակն ու վրայ տեսնելով, ճչմարտութեան վրայ կասկածի գնաց:

— Սօնիա՛, կարդացի՞ր այս տոմսը, ըսաւ:

— Այ՛, պատասխանեց մեղմօրէն:

Նաթաչա երջանկութեան ժպիտ մը ունեցաւ:

— Սօնիա՛, չեմ կրնար այլեւս քեզմէ ծածկել... միայն կը սիրենք, սիրեցա՛ր Սօնիա, լինդի կը դրէ...

Սօնիա չէր կրնար հաւատալ ականջներուն և իր ապշահար աչքերով Նաթաչային կը նայէր.

— Հապա Պոլքոնսքի՞ն, ըսաւ:

— Ա՜հ, Սօնիա, եթէ կարենայիր հասկնալ թէ ո՛րքան երջանիկ եմ... Չես գիտեր թէ ի՛նչ է սէրը:

— Բայց, Նաթաչա՛, միթէ ամէն բան վերջացա՞ւ, մոռցուեցա՞ւ:

Նաթաչա Սօնիայի մեծաբաց աչքերուն կը նայէր, որպէս թէ չհասկնալով անոր հարցումը:

— Անդրէյ իշխանին հետ յարաբերութիւնդ պիտի խզե՞ս:

— Ա՜հ, բան մը չես հասկնար, պարապ խօսքեր կ'ըսես, մաւիկ ըրէ՛, ըսաւ Նաթաչա զայրայկոտ շեշտով մը:

— Ո՛չ, չեմ կրնար հաւատալ, չեմ հասկնար քեզ: Ամբողջ տարի մը Անդրէյ իշխանը սիրեցիր և յանկարծ... Բայց երեք անգամ միայն տեսար զայն, Նաթաչա՛, չեմ հաւատար, կատակ կ'ընես: Երեք օրէն մոռնալ...

— Երեք օ՛ր, կարծես դարէ մը ի վեր կը սիրեմ զայն: Կը թուի թէ կեանք ուրիշ մը չեմ տեսած: Չես հասկնար, չես կրնար հասկնալ ասիկա: Եկո՛ւր, Սօնիա, նստէ՛ հոս, ճիշտ քովիկս:

Նաթաչա համբուրեց իր բարեկամուհին:

— Ըսին ինծի թէ ասանկ բաներ կրնան պատահիլ, և ահա կը զգամ այդ սէրը: Ասանկ բանի հանդիպած չէի ցարդ: Զայն տեսածիս պէս զգացի թէ աչքս է ան, թէ իր գերին եմ, և թէ չեմ կրնար զայն չսիրել: Այ՛, իր գերին... Պիտի ընեմ ինչ որ ըսէ ինծի: Չե՞ս հասկնար: Բայց ի՞նչ կրնամ ընել, ի՞նչ կրնամ ընել, Սօնիա:

Երջանիկ էր դէմքը ու սարսափած:

— Բայց ըրածիդ վրայ մտածէ՛, յարեց Սօնիա: Ես չեմ կրնար թողուլ որ այսպէս ըլլայ: Գաղտնի նամակներ ընդունիլ... Ի՞նչպէս կրցար արտօնել ասիկա, ըսաւ Սօնիա չհանդարտիլ ծածկել իր զղուանքն ու նողկանքը:

— Բայց ըսի քեզի թէ կամքիս տէրը չեմ այլ եւս: Ի՞նչպէս ալ չեն հասկնար: Կը սիրեմ զայն:

— Ուրեմն ամէն բան պիտի արգիլեմ, ամէն բան պիտի պատմեմ, ըսաւ Սօնիա արտասուելով:

— Սօնիա՛, Սօնիա՛, եթէ ուրիշին պատմես այս անցուդարձը, թշնամիս ես: Թշուառութիւնս կ'ուզես, կ'ուզես իրարմէ բաժնել:

Իր բարեկամուհիին երկիւղը տեսնելով, Սօնիա իրեն համար զգացած ամօթէն ու արգահատանքէն լացաւ:

— Բայց մէջկրնիդ ի՞նչ անյաւ դարձաւ, հարցուց։ Ի՞նչ ըսաւ քեզի։ Ինչո՞ւ ինք անձամբ չի գար։

Բայց Նաթմաչա իր հարցումին չպատասխանեց։

— Կ'ազաչեմ, Սօնի՛ա, մէկուն մի՛ ըսեր, մի՛ չարչարեր զիս, չարունակեց թախանձագին։ Ձիչէ որ մարդ իրաւունք չունի խառնուելու ուրիշներուն սիրային գործերուն։

— Բայց ինչո՞ւ այս գաղանիքը։ Ինչո՞ւ ձեռքդ չի խնդրեր։ Անարէյ իշխան քեզ աղատ թողուց, Նաթմաչա, դուն քեզի հարցուցի՞ր արդեօք թէ ի՞նչ կրնան ըլլալ իր գաղանի փաստերը։

Նաթմաչա իր զարմանահար աչքերը Սօնիայի վրայ բացաւ։ Յայտնապէս առաջին անգամն էր որ այս հարցումը կը դրուէր իր առջեւ, և ինչ պատասխան տալը չէր գիտեր։

— Սօնիա՛, պէտք չէ տարակուսիլ ասոր վրայ, կարելի չէ իր մասին տարակուսիլ, գոչեց։

— Քեզ կը սիրէ՞։

— Թէ կը սիրէ՞ զիս, ըսաւ Նաթմաչա, իր բարեկամուհիին ուշիմութեան պակասին համար արգահատանքի ժպիտով մը։ Նամակը կարդացի՞ր, տեսա՞ր։

— Հապա եթէ խաբեբայ ըլլայ։

— Ա՞ն, խաբեբա՛յ։

— Եթէ պարկեշտ ըլլար, կամ գոնէ պէտք էր մինքը բացատրելու, կամ քեզ տեսնելէ դադրիլ։ Բայց եթէ դուն չես ուզեր ընել, ես պիտի ընեմ, պիտի գրեմ, պիտի ըսեմ իր հօրը...

— Բայց չեմ կրնար ապրիլ առանց անոր, գոչեց Նաթմաչա։

— Մխիթ ըն՛ր հայրդ, Նիքօլա՛ն։

— Մէկու մը պէտք չունիմ, միմիայն զայն կը սիրեմ։ Ի՞նչպէս կը համարձակիս ըսել թէ խաբեբայ է։ Չե՞ս գիտեր թէ զայն կը սիրեմ։ Սօնիա, գնա՛ հեռացիր,

չեմ ուզեր կռուիլ քեզի հետ, կը տեսնես ո՛րչափ կը տառապիմ, կ'աղաչեմ քեզի, գնա՛ հեռացիր, գոչեց Նաթմաչա յուսահատ և բարկաձայթ ձայնով մը։

Սօնիա անհնազանդ դուրս կաւ հեկեկալով։

Նաթմաչա իր գրասեղանին մօտեցաւ և առանց բնաւ խորհրդածելու գրեց Մարի իշխանուհիին պատասխանը զոր չէր կրցած գրել ցերեկին։ Թանի մը բառերով ըսաւ իշխանուհիին թէ իրենց թիւրիմացութեան ամէն պատճառ ցրուած էր, թէ օգուտ քաղելով Անտրէյ իշխանին վեհանձնութենէն, որ գինքը բոլորովին ազատ թողած էր, կը խնդրէր իրմէ մոռնալ ամբողջ անցեալը և ներել իրեն, բայց թէ իր եղբօրը կինը չէր կրնար ըլլալ։

Այս պահուս այս ամենը չատ պարզ և բաւեր տառլու մը պէս բնական երեւցաւ իրեն։

Երկու օր վերջ, Նաթմաչա Անաթօլի հանդիպեցաւ Բարակինանց տունը։ Սօնիա դիտեց որ երկարօրէն խօսեցաւ անոր հետ, և ճաշի ամբողջ միջոցին, ամէն ժամանակ աւելի գերագրգռուած էր։ Տուն դարձին, Նաթմաչա ինք առաջին անգամ վերսկսաւ իր բարեկամուհիին ապաստած բացատրութեան։

— Որքան անհրաւ էիր այնքան գէշ գաղափար տունենալուդ անոր մասին, Սօնիա՛, ըսաւ, այն փաղաքուշ ձայնով, զոր պզտիկները կ'առնեն երբ ուզեն որ չոյուին։ Անոր հետ բացատրութիւն մը ունենայ։

— Է՛ ուրեմն, ի՞նչ ըսաւ, Նաթմաչա՛։ Որչափ ուրախ եմ որ ինծի դէմ զայրացած չես։ Ըսէ՛ ինծի ինչ որ քեզի ըսաւ։

Նաթմաչա խորհրդածեց։

— Ա՜հ, Սօնիա՛, եթէ ճանչնայիր զինքը իմ ճանչցածիս պէս, հարցուց ինծի թէ ի՞նչ խոստացած եմ Պոլքօնսքիի...

— Պոլքօնսքիի հետ խզուած չես, ըսաւ Սօնիա տխուր հառաչանքով մը։

— Ո՛վ գիտէ, թերեւս խզուած եմ։ Ինչո՞ւ այդքան գէշ գաղափար ունիս վրաս։

— Բան մը չեմ կրնար, չեմ հասկնար։

— Հաւատա՛ ինծի, Սօնիա, պիտի հասկնաս, պիտի տեսնես թէ ի՛նչ մարդ է։ Դէչ մի՛ մտածեր ո՛չ անոր ու իմ վրայ։

Սօնիա չէր խաբուեր Նաթաչայի սիրազեղ չեչոտութեան։

Իր բարեկամուհիին դէմքը ո՛րքան հրապուրիչ կ'ըլլար, ո՛րքան սմանդուկ, Սօնիա ա՛յնքան աւելի կը խրատանար։

— Նաթաչա՛, ըսաւ, դուն խնդրեցիր ինձմէ որ այս մասին չխօսիմ, բայց այսօր դուն սկսար։ Անոր վրայ վատահութիւն չունիմ։ Ինչո՞ւ համար այս դաշտնիքը։

— Նորէ՛ն, բացագանչեց Նաթաչա։

— Նաթաչա՛, կը դողամ քեզի համար։ Կը վախնամ որ դէպի քու կորուստը կը քալես, ըսաւ Սօնիա հառաչապէս, ինքն իսկ իր ըսածին վրայ սարսափահար։

Նաթաչա զայրացաւ։

— Ի՛նչ ուրնեն, պիտի կորսուիմ, պիտի կորսուիմ և կարելի եղածին չափ չուտ։ Աւելի ձեր գիտնալիք բանը չէ, տառապողը ես եմ։ Թո՛ղ դիս, թո՛ղ դիս, կ'ատեմ քեզ։

— Նաթաչա՛, գոչեց Սօնիա, սարսափահար։

— Կ'ատեմ քեզ, կ'ատեմ քեզ, դուն թշնամիս ես։

Սենեակէն դուրս վազեց։

Այս վայրկեանէն սկսեալ, խուսափեցաւ Սօնիայէն, և այլ եւս անոր հետ չխօսեցաւ։

Բայց Սօնիա անոր վրայ կը հսկէր։

Բոսթովհանց Մոսկուա մեկնելու նախորդ օրը, Սօնիա դիտեց որ Նաթաչա ամբողջ առաւօտն սրահին պատուհանին առջեւ կեցած էր, և նշան մը կ'ընէր վարէն անցնող սպայի մը, զոր Սօնիա Անաթօլը կարծեց։

Սօնիա սկսաւ աւելի մօտէն հսկել Նաթաչայի վրայ։

Դիտեց որ ամբողջ ճաշի միջոցին և իրիկունը, Նա-

թաչա տարօրինակ վիճակի մը մէջ կը գտնուէր։ Ծուռ ու մուռ կը պատասխաններ, պէտք չեղած տեղը կը խընդար, և կարծես ըսածը չէր գիտեր։

Թէյէն վերջ Սօնիա Նաթաչայի դրան մօտ տեսաւ օրիորդին սպասուհին, որ կը սպասէր անոր խօսելու համար մինակ գտնել ընդը։ Սօնիա Թողուց որ ներս մտնէ, ինք դուռնէն մտիկ ընելով հասկցաւ որ նոր նամակ մը յանձնուեցաւ։ Իսկոյն ըմբռնեց թէ Նաթաչա ծրագիր մը ունէր այն իրիկուան համար։

Զարկաւ Նաթաչի դրան, բայց մոռցաւ պատասխանը իրեն։

«Պիտի փախչի անոր հետ», խորհեցաւ Սօնիա։ «Կարող է ամէն բանի։» Կոմսէն հրաժեշտ առած առենը լացաւ։ Ո՛հ, այո՛, այո՛, պիտի փախչի... Բայց ձեռքէս ի՛նչ կուգայ։ Արդեօք Անաթօլի՞ն գրեմ. բայց ան մտիկ պիտի չընէ ինծի։ Արդեօք Բիէրի՞ն գրեմ, ինչպէս Անարէյ իշխան խորհուրդ տուաւ ինծի ընել եթէ հարկ ըլլայ։ Բայց եթէ անոր հետ արդէն խաղա՞ծ է։ Ամէն բան Մարիա Տմիթրիէվնայի ըսե՞մ արդեօք, բայց աւելկա ալ դաւաճանութիւն կը համարէր։ Սակայն, կը խորհէր, առանց մութ նրբանցքէն դուրս ելլելու, այսօր կամ երբեք պէտք է յիշեմ այս ընտանիքին մէջ ընդունած բարիքներս, և Նիքօլայի համար ապացուցանել իմ սէրս։ Եթէ նոյն իսկ երեք գիշեր անցընել պէտք ըլլայ, դուրս պիտի չելլեմ այս նրբանցքէն։ Պիտի չթողում որ ճամբայ ելլէ, պիտի չթողում որ ամօթը մտնէ այս տեսնեակին մէջ։

Ը.

Քանի մը օրէ ի վեր Տօլօխովի կողմէ պատրաստուած էր Նախաչայի առեւանգումի ծրագիրը, և ա՛յն իրիկունը ուր Սօնիա որոշեց Նախաչայի վրայ հսկողութիւն կատարել, այդ ծրագիրը պիտի գործադրուէր:

Նախաչա Անաթօլի խոստացած էր գիշերուան ժամը 10ին սպասաւորներուն յատուկ մեծ առնդուխին դուրսի տախտակամածին վրայ գանուիլ: Անաթօլ բալխիրով հոն իրեն պիտի սպասէր և պիտի աներ զայն Մոսկուայէն վաթսուն վերստ հեռի տեղ մը, ուր կարգաթող քահանայ մը պիտի պսակէր զիրենք: Անկէց Վարչաւիա, և յետոյ արտասահման պիտի երթային: Անաթօլ բոլոր թուղթերը պատրաստած էր, տասը հազար րուպլի փոխառած էր քրոջմէն և տասը հազար րուպլի ալ Տօլօխովի միջնորդութեամբ:

Այդ իրիկունը, Տօլօխովի խաչոր մանուսենեակին մէջ, որ վերէն վար ծածկուած էր պարսկական գորգերով, արջու մորթերով ու զէնքերով, տան տէրը ճամբորդութեան պարսկական տարազով նստած էր իր գրասեղանին առջեւ, որուն վրայ պարզուած էին նօթագրութիւններ և դրամական դուժարներ:

Անաթօլ վկաներուն նստած սենեակէն և Տօլօխովի աշխատութեան սենեակէն անցնելով կ'երթար ուրիշ սենեակ մը, ուր իր ծառան ճամբու պատրաստութիւնները կը վերջացնէր: Տօլօխով գոցեց իր գրասեղանը և հեգնոտ ժպիտով մը ըսաւ իր բարեկամին.

— Խորհուրդս մտիկ ընել կ'ուզե՞ս, հրաժարէ՛ սա արչաւանքէն, քանի որ դեռ ժամանակ կայ:

— Տկարամի՛տ, պատասխանեց անոր Անաթօլ: Եթէ գիտնայիր թէ ինչե՜ր կ'անցնին հոս, և ձեռքը սրտին վրայ դրաւ:

— Կը յորդորեմ որ հրաժարիս: Ձեռնարկիդ վրայ մտածա՞ծ ես:

— Նորէ՞ն սկսար: Գնա՛ կորսուէ՛: Կը վատահացնեմ քեզ որ կատակելու ժամանակ չունիմ:

— Տեսնենք, տեսնենք, ես ըրջօրէն կը խօսիմ, յարեց Տօլօխով, միթէ ամէն բան կարգադրուը ես չէ՞մ: Ո՞վ գաւաթ քահանան: Ո՞վ առաւ անցագիրը: Ո՞վ գաւաթ դրամը: Միչա ես:

— Ես ալ միթէ երախտապարտ չե՞մ քեզի:

Անաթօլ հառաչեց և համբուրեց Տօլօխովը:

— Ինչի օգնեցի, բաւ այս վերջինը, բայց ճըշմարտութիւնը պէտք է ըսեմ քեզի, վատնդաւոր գործի մը կը ձեռնարկես, և վերջապէս անխելք գործի մը... Է՛ւ ուրեմն, կ'առեւանգե՞ս զայն... կը կարծե՞ս թէ այս գործը անուշութեամբ պիտի վերջանայ: Պիտի խմացուի թէ դուն անգամ մը կարգուած ես, և այս գործին համար դատարանի առջեւ կրկի ալ կայ:

— Ա՜հ, պարապ խօսքեր կ'ընես, պարապ խօսքեր: Ամէն բան քեզի հարիւր անգամ բացատրեցի:

Եւ Անաթօլ, փաստերը իրենց ձեռքով գանուող սահմանափակ մտքի տէր մարդոց յատուկ մոլութեամբ, հարիւրերորդ անգամ ըլլալով կրկնեց Տօլօխովին.

— Ըսի քեզի որ եթէ այս ամուսնութիւնը ապօրինի է, ինծի վնաս մը չի գար, եթէ օրինաւոր է, աւելի աղէկ: Արտասահմանի մէջ ոչ ոք պիտի պիանայ, և հանգիստ թողո՛ւր գիս:

— Տեսնե՛նք, հրաժարէ՛ սա խնդութիւնէն: Բազմնկրդ վերջ ի վերջոյ չղճայի պիտի զարնել այս:

— Կորսուէ գնա՛, աղաղակեց Անաթօլ, և ծալապատիկ նստաւ թիկնաթոռի մը մէջ Տօլօխովի քով։

— Բայց նայէ՛ սիրտս ո՛րքան կը բաբախէ։

Տօլօխովի ձեռքը բռնելով կուրծքին վրայ դրաւ։

— Ի՞նչ մանր ոտք, ինչ աչքեր, դիւցուհի՛ մը։

Տօլօխով իր փայլուն գեղեցիկ և յանդուգն աչքերուն մէկ պաղ ժպիտով Անաթօլի նայելով անոր վրայ խնդալու համար, յարեց.

— Ինչ պիտի ընես, եթէ յանկարծ արգելք մը պատահի։

— Ինչ պիտի ընե՞մ, տը՛մ, կրկնեց Անաթօլ անհոգ ապշութեամբ մը կանխահոգութեան այս խորհուրդին առջեւ։ Բայց չեմ դիտեր։ Ինչո՞ւ հիմակուընէ մտով նախապաշարուիմ։

Ժամացոյցին նայեցաւ։

— Ճիշդ ժամն է։

Սենեակը մտնելով ծառաներուն կանչեց.

— Է՛ ուրեմն, լմնցուցի՛ք։

Տօլօխով հրաման տուաւ ճամբայ կոչել առաջ ուտել ու խմել։

— Պա՛, կտոր մը բան կեր, պոռաց Անաթօլին։

— Բան մը չեմ ուզեր ուտել, պատասխանեց, շարունակ ժպտելով։

— Ուրեմն եկուր, ահա՛ Պալական։

Պալակա նշանաւոր կառապան մըն էր, որ վեց տարիէ ի վեր բախիր կը հայթայթէ Անաթօլի և Տօլօխովի։ Քանի քանի անգամներ ազատած է իր թշնամիներուն հետապնդումներէն։ Քանի քանի անգամներ իր այս Մխիթարները քաղաքին մէջ պատցուցած է Պոհեմուհիներու և անպարկեշտ կիներու հետ։

Ուրիշ յաճախորդներու հետ Պալակա սակարկութիւն կ'ընէր, մէկ անգամուան համար քանի րուպլի կ'առնէր, և ինք ալ չէր վարեր, իր մարդոցմէն մին կը ղրկէր։ Բայց ատոնցմէ կանխաւ բան մը չէր առներ, ինք կը վարէր։ Միայն թէ երեք-չորս ամիսը անգամ մը, երբ տան ծառաներէն իմանար թէ Մխիթարները դրամ կը բռնէին, անօթի փորանց կուգար, և գեանէն բարեւելով, օգնութիւն մը կը խնդրէր։ Անաթօլ և Տօլօխով այն ատեն հազար—երկու հազար րուպլի կուտային անոր։

Պալակա կարճլիկ մուժիկ մըն էր կեռ քիթ, երեսու վիղը կարմրուկ, չէկ մազերով, պչրտուն մանր աչուկ, փոքրիկ գանգրահեր չուն մը։

Քանդելօվը տարեկան էր։ Կարճ մուչտակին տակէն կը կրէր չաս բարակ կապոյտ խիւսյ մը, ներսի դին մետաքսապատ։ Խաչակնքեց Տօլօխովի կողմը դառնալով և անոր երկարելով իր սեւ ձեռքը։

— Բարեւ Թէօտոր Իվանովիչի, ըսաւ խոնարհելով։

— Բարի՛ լոյս, բարի լոյս։

— Բարեւ Զերդ Վսեմութեան, ըսաւ Անաթօլին, անոր ալ երկարելով իր ձեռքը։

— Մտիկ ըրէ, Պալակա, ըսաւ անոր Անաթօլ ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով։ Ձիս կը սիրես, այնպէս չէ՞։ Է՛ ուրեմն այսօր կրնաս մեծ ծառայութիւն մը ընել ինծի։ Ո՞ր ձիերը առիր։

— Բայց ձեր ապտպրած ձիերը։

— Մտիկ ըրէ, Պալակա՛, եթէ հարկ ըլլայ ճաթիցյո՛ւր ամբողջ բախիրդ, բաւական է որ երեք ժամէն հասնինք։

— Եթէ ձիերը ճաթեցնեմ, ի՞նչպէս պիտի հասնինք, ըսաւ Պալակա աչքերը թարթելով։

— Հիմա աչդ կը հանեմ, կատակի առեն չէ, ըսաւ Անաթօլ բարկութեամբ։

— Կատակ չեմ ըներ, ես ո՞րը իմ էֆէնտիներուս հետ խօսքիս տէրը չեմ եղած։ Կրցածնուս չափ չուտ պիտի երթանք։

— Աղէկ, բսաւ Անաթօլ, նստէ՛ք։

— Նստէ՛, յարեց Տ-լօխով։

— Աւելի կը սիրեմ ոտքի վրայ մնալ, պատասխանեց Պալակա։

— Նստէ՛, ձեւակերպութիւն մի՛ ընար և խմէ՛, պարաց Անաթօլ, խոշոր գաւաթ մը մատերա լեցնելով։

Պալակային աչքերուն լոյս եկաւ, համեստութեամբ մերժելով հանդերձ գաւաթը պարպեց և չրթունքները մաքրեց կարմիր մետաքսէ թաշկինակովը՝ զոր դրակին մէջ կը պահէր։

— Ե՞րբ ճամբայ պիտի ելլենք, ան՛ր խմ։

— Բայց, հիմակ խմէ։

— Սանդխակին առջեւ կեցած էին երկու քալխերներ։

Պալակա նստաւ առաջինին մէջ, Անաթօլն ու Տօլօխովը տանելու համար, վկաներն ու ծառայ մը երկրորդին մէջ տեղ բռնեցին։

— Պատրա՞ստ էք, հարցուց Պալակա։

Յետոյ ձիչ մը արձակեց, և սանձակալները ձեռքերուն փաթթելով, ձիերը արձակեց բովանդակ արագութեամբ։

Շուտով մտանցան Մարիա Տմիթրիեւնայի տան։

Պալակայի կառապաններէն մին մնաց ձիերուն պահպանելու համար։ Անաթօլ և Տօլօխով մայթին հետեւեցան, և սպասման առջեւ կենալով, Տօլօխով սուլեց։ Սուլիչի ուրիշ հարուած մը պատասխանեց և Նաթաչայի սպասուհին անոր առջեւ վազեց։

— Բակ հրամմեցէք։ Հոս կրնաք տեսնուիլ, Օրխորդը հիմա պիտի գայ։

Տօլօխով սպասման դրան մօտ մնաց, Անաթօլ նպաստաւէին հետեւէն գնաց, և սանդուխէն վեր եկած ատեն, դիմացը կաւ Կաւրիլօ, Մարիա Տմիթրիեւնայի անագին սպասաւորը, հսկայ մը։

— Տիկինը կը խնդրէ ձեզմէ որ իրեն մօտ հրամմէք, ըսաւ իր բարձ ձայնովը, երիտասարդին առջեւ ճամբան դոյզով։

— Բայց ո՞ր տիկինը, հարցուց Անաթօլ։ Դուն ո՞վ ես։

— Ես՛ք, ինծի ըսին որ ձեզ տանիմ։

— Գուրակին, ես դարձիր, պոռաց Տօլօխով, մատնուած ես։

Տօլօխով ալ անդին սպասման դռնապանին հետ կը ծեծկուէր։ Եւ չատ բան քաշեց մինչեւ որ ձեռքէն ազատեցաւ, և Անաթօլի ձեռքէն բռնելով դուրս քաշեց զայն, և երկուքն ալ մէկ չունչով վազեցին բալխիրնեբուն կողմը։

ՀԱ.

Մարիա Տմիթրիեւնա, նրբանցքին մէջ Սօնիայի լալը տեսնելով, պարտաւորուց զայն ամէն բան պատմելու իրեն։

Եւ իսկոյն Նաթաչայի սենեակը մտաւ։

— Անատօթ, անպարկեշտ աղջի՛կ, ըսաւ։ Արդաբացում մտի՛կ չեմ ընար, և ես մղելով Նաթաչան, որ ապշած այլ չոր աչքերով անոր կը նայէր, վակեց զայն սենեակին մէջ, բանալին առաւ դրսէն դրաւ, և հրամանն առաւ ներկայացող մարդիկը ներս առնել բայց չթողուլ որ մեկնին, և սրահը գնաց ապատելով իր այցելուներուն։

Երբ Կաւրիլօ եկաւ ըսաւ թէ հիւրերը փախան,

ատքի կաւ սրահեղած, երկար ատեն չափեց չափչփեց ընկերքին վրայ խորհրդածելով։

Կէս գիշերին, բանալին գրպանէն հանելով դէպի Նաթաչայի սենեակը ուղղուեցաւ։

Սօնիա միշտ կը հսկեկար նրբանցքին մէջ։

— Մարիա Տմիթրիէվնա՛, կ'աղաչեմ դիս անոր հետ թողուցէք, ըսաւ։

Անիկա լսեաւ չպատասխանեց։

— Աս ինչ դէչութիւն է տանս մէջ, խորհեցաւ։ Միմիայն իր հայրը կը մեղքնամ։ Շատ դժուար պիտի ըլլայ, բայց ամէնուն ալ պիտի ըսեմ որ լուռ մնան, և այս լուրը պիտի ծածկեմ։

Յետոյ հաստատ քայլով մը Նաթաչայի մօտ գնաց։

Անիկա փուռած էր բազմոցին վրայ, ինչ դիրքի մէջ որ ձգած էր զայն, գլուխը ձեռքերուն մէջ ծածկուած։

— Աղէկ, չա՞տ աղէկ։ Տանս մէջ սիրուհիներու ժամադրութիւն տալ։ Բայց մտիկ պէտք է ընես ըսածիս։ Զեռքին դպաւ։ Էն վարմոց աղջիկն անգամ քեզի պէս չըներ։ Եթէ հայրդ չմեղքնայի, գիտեմ ինչ պիտի ընէի։ Բայց անոր համար ամէն բան պիտի ծածկեմ։

Նաթաչա չարժուեմ մը անգամ չըրաւ, բայց մարմինը սկսաւ դողալ, ջղագար հնձկռտուքներ կը խեղդէին գինքը։

Մարիա Տմիթրիէվնա աւրուարկ մը արձակեց Սօնիայի կողմը, և բազմոցին վրայ նստաւ Նաթաչային քով։

— Անիկա ձեռքես փախչելուն համար հիմա կրնայ ինքզինքը երջանիկ համարել, բայց ձեռք պիտի ձգեմ։ Կը հասկնա՞ս ըսածս.

Իր խոչոր ձեռքով բռնեց Նաթաչայի կրնկը և իրեն կողմը դարձուց զայն։

Մարիա և Սօնիա յանկարծակիի եկան Նաթաչայի դէմքին այլայլումը տեսնելով։ Աչքերը չոր ու ցամաք կ'այրէին, շրթունքները բաց, այտերը փոսացած։

— Թողէ՛ք զիս, պիտի մեռնիմ, ըսաւ։ Եւ բարկութեան չարժումով մը Մարիա Տմիթրիէվնայի ձեռքերէն ինքզինքը խլելով, իր նախկին դիրքը առաւ դարձեալ։

— Նաթաչա՛, ես քու բարիդ կ'ուզեմ, ըսաւ Մարիա Տմիթրիէվնա։ Է՛ ուրեմն, ձեռք պիտի չդպչիմ քեզի, բայց մտիկ ըրէ, յանցանքիդ բոլոր մեծութիւնն ալ պիտի չըսեմ, դուն արդէն գիտես։ Բայց վաղը արդէն հայրդ պիտի գայ, ի՞նչ ըսեմ անոր։

Նաթաչայի մարմինը դարձեալ ցնցուեցաւ հեծկլտանքներով։

— Է՛ ուրեմն ամէն բան պիտի իմանայ, և իրմէ վերջ եղբայրդ, նչանածդ։

— Ես նչանած չունիմ, խզուեցա՛յ, պոռաց Նաթաչա։

— Հոգ չէ, չարունակեց Մարիա Տմիթրիէվնա, կը կարծե՞ս որ գործը աստնկով պիտի վերջանայ։ Եղբայրդ մենամարտի պիտի հրաւիրէ զայն։ Գո՞հ պիտի ըլլաս։

— Ա՜հ, թողէ՛ք զիս, թողէ՛ք զիս, ինչո՞ւ արդեօք եղաք... ո՛վ աղաչեց ձեզի։

Բազմոցին վրայ վեր կաւ քիչ մը, և զայրագին աչքարկներ նետեց Մարիա Տմիթրիէվնայի վրայի։

— Բայց ի՞նչ կ'ուզէիր, պոռաց կրկին Մարիա Տմիթրիէվնա։ Քեզ բանտարկո՞ծ էին, անոր արգիլո՞ւած էր գալ անանկ քեզ։ Ինչո՞ւ քեզ առեւանգէր Պոհեմուհիի մը նման։ Եւ կը կարծես թէ անիկա ձեռք պիտի չտանջէր։ Անիկա սրիկային մէկն է։ Ահա քեզի ըսելիքս։

— Ձեր ամենքէն աւելի կ'արժէ։ Ա՜հ, եթէ արգիլած չըլլայիք... Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ համար։ Բաներնիդ գացէ՛ք։

Լացաւ ա՛յն յուսահատութեամբ, որով մարդս կուլայ դժբախտութեան մը վրայ, որուն միակ յանցաւորը ինքն է։

Մարիա Տմիթրիեվնա ուզեց տակաւին խօսիլ, բայց Նաթաչա պոռաց.

— Բաներնիդ գաղէ՛ք, կրօսուեցէ՛ք, դուք ամենքդ ալ կ՛ատէք, դուք ալ կը նախատէք:

Մարիա Տմիթրիեվնա չարունակելով բսաւ անոր թէ պէտք է ամէն բան ծածկել կոմսէն, և թէ ո՛չ մէկը պիտի իմանայ երէ Նաթաչա ուզէր ամէն ինչ մոռնալ:

Նաթաչա պատասխան չտուաւ, այլ եւս չէր լար, բայց սարսռաց:

Մարիա Տմիթրիեվնա դլխուն տակը բարձ մը դրաւ, երկու վերմակով ծածկեց զայն և լնք իր ձեռքով թմբիր ծաղիկէ ըմպելի մը բերաւ:

Նաթաչա բոլորաիքը անգամ չէր նայեր:

— Է՛ ուրեմն, թողուՙնք որ քնանայ, բսաւ Մարիա Տմիթրիեվնա անհանգիստ դուրս կլլելով:

Նաթաչա ամբողջ գիշերը աչքը չգոցեց: Ջէր լար և խօսք մը անգամ չուզեց Սօնիայի, որ քանիցս անհոդնեցն եկաւ վրան հսկելու համար:

Երկրորդ օրը կոմսը վերադարձաւ իր կալուածներէն չատ ուրախ:

Մարիա Տմիթրիեվնա դիմաւորեց զայն և բսաւ թէ Նաթաչա հիւանդացած է, բժիշկ կանչեց, բայց թէ հիմա աղէկ է:

Նաթաչա սենեակէն դուրս եկած չէր, պատուհանին մօտ կը մնար, անցնող դարձողները մտադրութեամբ դիտելով:

Անդուլա Ասաթօլէն լուրի կը սպասէր: Կը մտածէր որ պիտի գրէ իրեն:

Երբ կոմսը իր սենեակը մտաւ, վարանքով մը ներս դարձաւ, բայց դէմքը միշտ պաղ ու դժդոհ:

Նոյն իսկ ողջի չհլաւ հօրը առջեւը երթալու համար:

— Հրեչտա՛կս, հիւանդ ես:

— Ա՛յո՛, անհանգիստ եմ, պատասխանեց կարճ լուրթենէ մը վերջ:

Կոմսը, Նաթաչայի կեղծուած անհանգստութիւնը և Մարիա Տմիթրիեվնայի ու Սօնիայի չփոթ կերպարանքը տեսնելով, հասկցաւ թէ իր բացակայութեան միջոցին բան մը պատահած էր: Բայց այնքան դժուարը կուգար մտածել թէ իր աղջիկը կրնար գէշ դիրքի մը մէջ գըտնուած ըլլալ, այն աստիճան փափաքող էր անոր զուարթ անտարբերութեան որ զգուշացաւ հարցնել վնտռելէ, ջանալով համոզուիլ որ բան մը պատահած չէր, և մի միայն մէկ ցաւ ունեցաւ, այսինքն թէ պիտի սիրտը չտաձգել իրենց մեկնումը դէպ ի գիւղ:

ՀԸ.

Երբ Բիէր Մոսկուա վերադարձաւ, նամակ մը գտաւ Մարիա Տմիթրիեվնայէն գրուած, որ կը խնդրէր գալ տեսնել զինքը կարեւոր գործի մը համար Անդրէյ իշխանին և անոր նշանածին նկատմամբ:

Բիէր կը խուսափէր Նաթաչայէն. իրեն այնպէս կուգար թէ ինք այդ աղջկան համար ունէր այնպիսի զգացում մը, զոր ամուսնացած մարդ մը պէտք չէ ունենայ իր բարեկամին նշանածին համար, և սակայն ճակատագիրը միշտ չիման մէջ կը դնէր զիրենք:

«Իսկ՛ւ թէ Անդրէյ իշխան չուտ դար և կարգուէր», կը խորհէր Բիէր, Մարիա Տմիթրիեվնայի տունը գացած պահուն:

Յանկարծ մէկը իր անունը տուաւ.

— Բիէր, չատ՞նց է վերադարձար։

Բոլորտիքը նայեցաւ։

Գորշահայեաց երկու պարսկական ձիերէ լծուած բաղխերի մը մէջ, որ ձիւնը կը փոթորկէր դէպի վեր, Անաթոլ կ՚անցնէր պետամոյ գինուորականներու դասական կեցուածքով, դէմքին վարի մասը կղբէնիէ օձիքի մը մէջ թաղուած, և գլուխը թեթեւօրէն ծռած։

Թարմ, կարմրագոյն, և ճերմակ փետրակով իր գլխարկը, սպրկիկ տեղաւորած, կը ցուցնէր իր գուռզ, բուրումնաւէտ և ձիւնամածուկ գլուխը։

«Ահա՛ խելացին... խորհեցաւ Բիէր, ներկային հաճոյքէն անդին չի տեսներ, բանով մը բնաւ չի խառներ իր անդորրութիւնը։ Միշտ ուրախ, գոհ, հանդարտ է։ Աչխարհի մէջ ամէն բան կուտայի՝ իրեն պէս ըլլալու համար։»

Մարիա Տմիթրիէվնայի սպասաւորը Բիէրին մուշտակը հանելով բաւ անոր թէ Տիկինը կը խնդրէր որ իր սենեակը հրամմէ։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահեցաւ, հարցուց Բիէր, Մարիա Տմիթրիէվնայի սենեակը մտնելով։

— Գեղեցիկ գործ մը... Ահա յիսունրուբիը տարի աչխարհի մէջ եմ, և այս աստիճան ամօթալի բան տեսած չէի։

Եւ Բիէրէն խոստում առնելէ վերջ թէ իրեն ըսկիքը բնաւ մարդու պիտի չհաղորդէ, անցած դարձածը պատմեց անոր։

Բիէր մտիկ կ՚ընէր, ուսերը վեր առած, բերանբացց և առանց հաւատալու իր ականջներուն։

Չէր կրնար հասկնալ, ոչ ալ երեւակայել թէ Անդրէյ իչխանին պաչտած նչանածը, այն սիրելի Նաթաչա Րոսթովը, կրնար Պօլքօնսքիէն նախատեծար համարիլ այն ողորմելի Անաթօլը, և անոր հետ փախչել ուզելու աստիճան սիրել զայն։

Բիէր չէր կրնար մանկութենէն ի վեր ճանչցած Նաթաչային հետևալ պատկերը հաչտեցնել հոգիի պզտիկութեան, անոր վարմունքին անխելքութեան և անսրտութեան տպաւորութեան հետ։ Ցիչեց իր կինը.

«Սէնքն ալ միեւնոյն խմորէն», ըսաւ ինքնիրեն։ Եւ լալու աստիճան կարեկցեցաւ Անդրէյ իչխանին վրայ, որ կը վիրաւորուէր իր հպարտութեան մէջ։ Որքան կը կարեկցէր իր բարեկամին, այնքան արհամարհանք և նողկանք կը զգար Նաթաչայի համար։

— Կ՚ըսէք թէ Անաթօլ անոր հետ կարգուիլ կ՚ուզէր։ Բայց չէր կրնար, որովհետև արդէն կարգուած է։

— Իրա՞ւ, աս ալ պատմէն է գործին, ուրեմն ամենայն ինչ կատարեա՛լ է, աղաղակեց Մարիա Տմիթրիէվնա, սիրե՛ն ազայ... ինչ սրիկայ... Եւ Նաթաչա բաւածդ ալ միչտ անոր կը սպասէ։ Պէտք է՝ ատիկա ըսենք իրեն։ Գոնէ յոյսը պիտի կարէ անորմէ։

Վերջապէս Մարիա Տմիթրիէվնա, վախնալով որ կոմսը կամ Անդրէյ իչխան, պատահածը իմանալէ ետք, Անաթօլը մենամարտի կը հրաւիրեն, խնդրեց Բիէրէն հրամայել իր աներձապին որ անմիջապէս մեկնի Մոսկուայէն, և բնաւ չհամարձակի երեւալ Մարիա Տմիթրիէվնայի առջեւ։

Բիէր խոստացաւ այդ գործը ստանձնել։

— Ցիչէ որ կոմսը բան մը չի գիտեր։ Աչխատէ վարուէ որպէս թէ բան մը չես գիտեր, և ես երթամ ըսեմ Նաթաչայի թէ այլեւս սպասելիք բան չկայ։ Վերջապէս ճարի մնացեր, եթէ կ՚ուզես։

Երբ Բիէր տեսաւ կոմսը, տակնուվրայ գտաւ զայն։ Նոյն աստուն իսկ Նաթաչա անոր խոստովանած էր թէ Պօլքօնսքիի հետ խզուած է։

— Տխուր բան է աչխարհի մէջ պզտիկ աղջիկները կատարելու առանց իրենց մօր, ըսաւ կոմսը Բիէրին։ Իմացա՞ր, խզուեր է առանց մէկու մը խորհուրդ հարցը-

նելու։ Իրաւ է որ այդ ամուսնութեան վրայ չատ սիրով չէր, և վհատցու չի պակսեր Նաթաչայի... Բայց գործը արդէն չատ առաջ գացած էր, և ինչպէս առանկ որոշումի մը տալ առանց հօր, մօր խորհրդակցութեան։ Հիմակ ալ հիւանդ է։

Բիէր խօսակցութիւնը փոխել կ'ուզէր, երբ Սօնիա, այլ յայտնի եղած, ներս մտաւ։

— Նաթաչան աւրուած է, և կը փափաքի ձեզ տեսնել, ըսաւ Պէզուխովի։ Մարիա Տմիթրիէվնա անոր քով է, և ան ալ կը խնդրէ ձեր գալը։

Մարիա Տմիթրիէվնա լմացուցած էր Նաթաչայի թէ Անաթօլ կարգուած է արդէն։

Օրիորդը չէր ուզեր հաւատալ և կը պահանջէր որ Բիէր գայ այդ լուրը հաստատէ։

Երբ սեմին վրայ երեւցաւ, Նաթաչա իր տենդոտ աչքերով խորագննին ակնարկ մը նետեց անոր վրայ։ Ջժպտեցաւ, չբարեւեց իսկ Բիէրին։ Միայն թէ նայեցաւ և իր աչքերը մէկ բան միայն կը հարցնէին. Անաթօլի բարեկա՞մ էր թէ թշնամի։ Բիէր ասկէց զատ ըսա՛ ինքնան դոյութիւն չունէր կարծես։

— Աս ամէն բան դիտէ, ըսաւ Մարիա Տմիթրիէվնա, հիմա ձեզի պիտի ըսէ թէ ես սո՛ւտ կը խօսիմ թէ իրաւ։

Նաթաչա երեսին մէկուն կը նայէր երեսին միւսին, ինչպէս վիրաւորուած նապաստակ մը կը նայի որսորդին և չուներուն։

— Նաթաչա, ըսաւ Բիէր աչքերը ծռելով և անոր մասին կարեկցութեան, իսկ իր կատարելիք դերին համար նողկանքի զգացումով, — պէտք չէ քեզի կարեւորութիւն ունենայ որ ասիկա սո՛ւտ է թէ իրաւ է։

— Ուրեմն իրաւ չէ՞, ընդմիջեց Նաթաչա, կարգուած չէ՞։

— Ո՛չ, իրա՛ւ է։

— Երկա՞ր առնէ ի վեր կարգուած է։ Պատուոյդ վրայ կ'երդնո՞ւս։

Բիէր իր պատուոյն վրայ հաւաստեց անոր։

— Դեռ Մոսկուա՞ կը գտնուի, հարցուց։

— Եկած առնես անոր հանդիպեցայ։

Նաթաչա չէր կրնար խօսիլ այլեւս, չարժուի մը մը ըրաւ ցոյց տալու համար թէ մինակ մնալ կ'ուզէր։

Բիէրը այդ օրը չճաչեց Մարիա Տմիթրիէվնայի տունը, այլ իսկոյն սկսաւ Անաթօլը փնտռել։

Արիւնը սիրտը կը խուժէր այդ մարդուն վրայ մը տածելուն պէս, և դժուարաւ չունչ կ'առնէր։

Անաթօլը չգտաւ Պօհեմոէնիներուն մէջ և քլիւպ գնաց։ Անդամներէն մին, սակէ նըկէ խօսելէ վերջ, հարցուց թէ իմացա՞ծ էր որ Օր. Բոսթով առեւանգուեր է Անաթօլէն, որուն վրայ կը խօսուի քաղաքին մէջ, և թէ իրա՞ւ է ասիկա։

Բիէր քա՛հ քա՛հ խնդաց և ըսաւ թէ առնք անխելք ըսի-բսուններ են, քանի որ լնդը ձիդ այդ պատմութեան առնէն կը դառնայ։

Ամէնուն կը հարցնէր թէ Անաթօլը ո՛ւր կը գըտնուէր։ Մէկը ըսաւ անոր թէ դեռ քլիւպ չէր եկած, և ուրիշ մը թէ ճաշկու պիտի գայ։

Բիէր տարօրինակ կը գտնէր այս բազմութիւնը անտարբեր, հանդարտ տեսնելով, որ բնաւ միտքէն չէր անցըներ թէ ինչ կ'անցնի իր հոգիին մէջ։

Սրահին չրջանը ըրաւ, սպասեց որ բոլոր անդամները հաւաքուին, և չկրնալով աւելի երկար սպասել Անաթօլի, չճաչեց և տուն դարձաւ։

Անաթօլ այդ օրը Տօլոխովի քով կը ճաչէր և անոր հետ խորհուրդ կ'ընէր որոշելու համար թէ երէկի ձախողուածին վրէժը ինչպէս առնեն։

Անհրաժեշտ կը գտնէր տեսնել օրիորդը։

Երեկոյին քրոջը գնաց խնդրելու որ համադրութիւն

մը հայթայթէ իրեն: Երբ Բիէր տուն դարձաւ, ծառան իմացուց իրեն թէ Անաթօլ իշխան կոմսուհիին քով էր:

Էլէնայի սրահը մարդով լեցուն էր:

Բիէր սրահ մտաւ առանց բարեւելու իր կնոջ, զոր իր վերադարձէն ի վեր դեռ տեսած չէր և ուղղակի Անաթօլի կողմը գնաց:

— Ա՛յ, Բիէր, ըսաւ Էլէնա իր էրկանը մօտենալով, չե՞ս պիտեր մեր Անաթօլին ղկնէն ինչ֊ո՛ր եկեր է:

Լռեց, Բիէրի կախած գլուխէն անոր փայլատակող աչքերէն, և հասնող քաղաքքէն հասկնալով զայրոյթի և ուժգնութեան այն անձկալի արտայայտութիւնը, որուն հարուածները ինք զգացած էր Տօլոխովի հետ իր ամուսնութեան մեծամարաէն վերջ:

— Հո՛ն, ուր դուն կայ, ցախութիւն և չարիք կայ, ըսաւ Բիէր կոմսուհիին: Անաթո՛ւ, յարեց, հետս եկէ՛ք, խօսելիք ունիմ:

Անաթօլ քրոջը նայեցաւ և հրաւ կերպով ոտքի հրաւ, Բիէրին հետեւելու պատրաստ:

Պէզուխով կոմս անոր ձեռքէն բռնեց, քաշեց, և սրահէն դուրս եկաւ անոր հետ:

— Եթէ համարձակիք իմ սրահիս մէջ... ըսաւ Էլէնա ցած ձայնով:

Բայց Բիէր առանց պատասխան տալու անոր, անհետացած եղաւ:

Անաթօլ անոր հետեւեցաւ իրեն սովորական աշխոյժ քաղաքքով, բայց իր դէմքը մտահոգութիւն կը նկարէր:

Բիէր իր սենեակին դուռը գոցեց, և առանց Անաթօլի երեսը նայելու, ըսաւ անոր.

— Կոմսուհի Բանթովի խոստացո՞ր էք կարգալ իրեն հետ, փորձե՞ր էք առեւանգել զայն:

— Սիրելի՛ս, պատասխանեց Անաթօլ, ինքզինքս պարտաւոր չեմ կարծեր այդ չնչին եղած հարցաքննութեան մը պատասխանել:

Բիէրի արդէն գոնատ դէմքը կծկեցաւ կատաղութենէն: Անաթօլը բռնեց իր համազգեստին օձիքէն և սկսաւ աջ ու ձախ ցնցել զայն, մինչ ատոնց որ երիտասարդին դէմքը զայրոյթի արտայայտեց:

— Դանի որ կ'ըսեմ քեզի թէ խօսելիք ունիմ, կրկնեց Բիէր:

— Իրա՛ւ, սա քաչուելիք բան չէր, ըսաւ Անաթօլ, ձեռքը ազատելով կոճակին՝ զոր Բիէր չտեսնելու հետ բըռնցուցած էր:

— Թչուառակա՛ն ես դուն, սրիկա՛յ մը: Եւ չեմ գիտեր թէ ինչ բան կ'արգիլէ զիս գլուխդ կոտրելու համոյքէն:

Ձեռք առաւ թուղթի յատուկ խոշոր ծանրոց մը և վերցուց զայն սեղանէն, բայց փութմայ վար դնել զայն:

— Խօսք առէ՛ր անոր հետ կտրտուելու:

— Երեսք միաքէս այդ բանը չեմ անցուցած, մնաց որ խօսք ալ առած չեմ, որովհետեւ...

Բիէր ընդմիջեց զայն:

— Անորմէ նամակներ ունի՛ք, ըսի՛ք, նամակ ունի՛ք:

Անաթօլ Բիէրին նայեցաւ և մէկէն ի մէկ դրպանէն թղթապանակը հանեց:

Բիէր նամակը առաւ և իր ճամրան գոցող սեղան մը մէկ կողմ հրելով, ինկաւ բազմոցին վրայ:

— Ձեռք սիտի չդպցնեմ ձեզի, ըսաւ, մի՛ վախնաք, յարեց, Անաթօլի սարսափելի չարժուձեւը տեսնելով: Սկզբնատրութիւնը նամակներն են, այո՛, առաջին բանը նամակն է, յարեց, իբր թէ ինքնիրեն դառ մը կը կրկնէր: Երկրորդը, յարեց, ոտք կո՛չով և քակելը չտեսնակելով, վազը Մոսկուայէն սիտի մեկնի՛ք:

— Բայց չեմ կրնար:

— Երրորդը, չարունակեց Բիէր առանց անոր մտիկ

ընելու, բնաւ ոևէ մարդու մը բերան պիտի չբանաք ձեր և կոմսուհիին միջեւ անցած դարձածին վրայ: Գիւտեմ որ չեմ կրնար արգիլել ասիկա ձեզի, բայց եթէ գոնէ խղճի կայծ մը ունիք...

Բիէր քանիցս սենեակին չրջանը ըրաւ:

Անաթօլ սեղանին մօտ նստած էր յօնքերը պռստած և չրթունքները խածոտելով:

— Վերջապէս պէտք է հասկնաք թէ ձեր հաճոյքէն դուրս կայ ուրիշներուն երջանկութիւնն ու անդորրութիւնը, թէ ձեր զբօսանքին համար կեանք մը պիտի խորտակէք: Բայց իմիկիա պէս կիներու հետ ժամանակ անցուր, ահա հոս քու իրաւունքիդ մէջ ես, անոնք դիտեն իրենցմէ ապասածդ... Անոնք քու փորձառութեամդ վինուած են... Բայց օրիորդի մը խօսք տալ կարգուելու իրեն հետ, խաբել զայն, առեւանգել զայն... Ինչպէս չես հասկնար թէ ասիկա ծեր մը, տղայ մը ծեծելու աստիճան գարշելի, անարդ գործ մըն է:

Բիէր լուռ և Անաթօլի նայեցաւ հարցական ձեւով, բայց առանց բարկութեան:

— Ո՛չ, չեմ հասկնար ասիկա, և չեմ ուզեր հասկնալ, յարեց Անաթօլ սիրտ առնելով կրկին՝ գոչելի Բիէր կը զսպէր իր կատաղութիւնը: Բայց, յարեց իր առջին ծնոտին թեթեւ դողովը... դուք լինդի ա՛նպիսի խօսքեր ըսիք որ իբրեւ պատուաւոր մարդ չեմ կրնար մէկէ մը լսել:

Բիէր զարմանքով անոր նայեցաւ, չկրնալով հասկնալ թէ ի՛նչ կ՛ուզեր ըսել:

— Թէեւ առանձինն, գլուխ գլխի եղած առեննիս ըսիք լինդի այս բաները, չարունակեց Անաթօլ, ո՛չ, չեմ կրնար...

— Ուրեմն կը փափաքիս որ քեզի գոհացում տամ արդեօք, ըսաւ Բիէր հեգնականօրէն:

— Սմէն պարագայի մէջ կրնաք խօսքերնիդ ետ

դառնալ, եթէ կ՛ուզէք որ հրամանները դ հնազանդիմ:

— Ես կ՛առնեմ, ըսաւ Բիէր, և կ՛աղաչեմ որ նեբէք լինդի, և իր փրցուցած կոճակը նչմարելով, ձեղի դրամ պիտի տամ, եթէ պէտք ունիք:

Անաթօլ ժպտեցաւ:

Այս գողունի ու անարգ ժպիտը, զոր Բիէր արդէն չատ լաւ կը ճանչնար իր կնոջ մէջ նայեցաւ, արծարծեց իր զայրոյթը:

— Ո՛հ, վատթար ցե՛ղ, անհիրա ցե՛ղ, ըսաւ, և անհետացաւ դուրս ելաւ:

Հետեւեալ օրը Անաթօլ Բեթերսպուրգ վերադարձաւ:

ԺԲ.

Բիէր գնաց իսկոյն գտնել Մարիա Տմիթրիէվնան, ըսկսու համար անոր թէ ինչպէս կատարած էր իր պաշտօնը: Ամբողջ առնը տակնուվրայ էր:

Բիէր իմացաւ որ Նաթաչա չատ հիւանդ էր, և իրեւ խիստ դաժանիք, Մարիա Տմիթրիէվնա խոստովանեցաւ իրեն թէ Նաթաչա Անաթօլին կարգուած ըլլալուն լուրը լսած օրուան իրիկունը զառիկով թունաւորած էր ինքզինքը: Բանի մը կաթիլ անկէց կուլ տալէ վերջ, իր ըրած գործէն սարսափահար եղեր է, Սօնիան արթնցուցեր և իր փորձը խոստովաներ է անոր: Կարելի եղեր է ժամանակին դեղթափներ առնել տալ անոր, բայց, թէև վտանգը անցուցած, տակաւին սկար է և կարելի չէ գիւղ փոխադրել զայն: Մօրն ալ լուր արուեր է:

Բիէր կրցաւ տեսնել գրեթէ խելակորոյս կոմսը և արտասուայեղձ Սօնիան, բայց չկրցաւ ներս մտնել Նաթաչայի մօտ:

Բիէր այդ օրը քլիւպին մէջ ճաշած էր, և ամէն կողմ կը լսուէր միմիայն Բաթիով կոմսուհիին առեւանգումի փորձին պատմութիւնը: Որովհետեւ համոզուած էր թէ իր պարտքն էր հոգ տանիլ իր պաշտպանեալին անունը անարատ պահելուն, բոլոր ըսի-ըսաւները կը հերքէր յամառութեամբ, վստահացնելով թէ եղածը ուրիչ բան չէ եթէ ոչ իր աներձապին ամուսնութեան մէկ առաջարկութիւնը՝ որ չէր ընդունուած:

Անդադրում կը սպասէր Անտրէյ իշխանին վերադարձին, և ամէն օր ծերունի իշխանին քով կ'երթար լուր առնելու:

Նիքօլայ իշխան սովորականէն աւելի ուրախ էր և մեծ անհամբերութեամբ իր զաւկին կը սպասէր: Օր. Պուռիան Մարիա իշխանուհիէն յաջողած էր առնել Նաթաչայի նամակը և իշխանին յանձնած էր զայն, որ արդէն չրջած զրոյցներուն ալ սեղեակ էր:

Իր առաջին հոգը եղաւ ցոյց տալ այս նամակը իր զաւկին, անոր վերադառնալուն պէս, և ինք իր կողմէ վերադիրներով կրկնել Նաթաչայի առեւանգումին վրայ բերնէ բերան ծախսուած պատմութիւնները:

Անտրէյ իշխան խնդրեց Բիէրէն որ գայ տեսնէ զինքը:

Բիէր կը կարծեր թէ Անտրէյ իշխանը պիտի տեսնէ, Նաթաչայի պէս մեւնոյն վիճակին մէջ, և առանիկ զարմացաւ երբ սրահ մտնելով մօտակայ սենեակին մէջ լսեց անտարբեր բաներու վրայ ոգեւորութեամբ խօսող Անտրէյ իշխանին ուժով ու վճիտ ձայնը: Մարիա իշխանուհին դիմաւորեց Բիէրը, և հառաչելով, աչքերով ցոյց տուաւ այն դուռը՝ որուն հանդէպ կը գտնուէր իր եղբայրը, անշուշտ իր համակրութիւնը ուղելով արտայայտել անոր դժբախտութեան մասին, բայց Բիէր դիտեց որ իրականին մէջ իշխանուհին գոհ էր պատահածին վրայ, ինչպէս նաեւ այն եղանակին վրայ, որով եղբայրը իմացած էր այդ լուրը:

— Ըսաւ ինծի թէ ասիկա չի զարմացուցեր զինքը, ըսաւ Մարի իշխանուհին: Գիտեմ որ իր հպարտութիւնը չկրցաւ արտայայտել իր զգացումը, սակայն, այսու հանդերձ, անիկա մեր յուսալ համարձակածէն աւելի հանդարտութեամբ առաւ այս գործը:

— Կարելի՞ է որ ամէն բան վերջացած ըլլայ, ըսաւ Բիէր:

Մարի իշխանուհին զարմանքով անոր նայեցաւ, կարծես ըսելու համար՝ այլեւս տարակոյս ներելի՞ է:

Բիէր սենեակ մտաւ, Անտրէյ իշխան, չատ փոխուած, բայց երեւոյթով աւելի կորովի, յօնքերուն մէջ-տեղ նոր խորչոմով մը, քաղաքային հաղուստով, ոտքի կեցած էր հօրը և Մէչէրսքի իշխանին դիմաց, և ուրիչ խնդիրներու վրայ կը վիճաբանէր ազդու չարժուձեւերով: Կը խօսէր Սբէրանսքիի մասին, որուն յանկարծական աքսորի լուրը նոր իմացուած էր, ինչպէս նաեւ յանիրաւի անոր վերադրուած մատնութեան ոճիրը:

— Հիմա, կ'ըսէր Անտրէյ իշխան, ամէն ոք կ'ամբաստանէ Սբէրանսքին, անոնք որ զինքը մինչեւ ամպերը կը բարձրացնէին, և անոնք որ անկարող էին զայն հասկնալու. իսկ ես կ'ըսեմ որ այս տէրութեան մէջ եթէ լուս բան մը եղած է, այդ մարդուն կը պարտին զայն: Լուռց, Բիէրը նչմարելով: Դէմքը կծկուեցաւ և յոռի արտայայտութիւն մը առաւ:

— Ա՜հ, միչտ գիրնալու վրայ ես, ըսաւ Բիէրին, բայց իր ճակտին խորչոմը խորացաւ:

— Այո՛, առողջ եմ, յարեց, իրրեւ պատասխան Բիէրի հարցումին:

— Եթէ մատնութիւնը վաւերական ըլլար, եթէ

ապացոյցները ունենալին Նաբօլէօնի հետ անոր զաղանի յարաբերութիւններուն նկատմամբ, սխտի հրապարակէին զանոնք: Անձնապէս չեմ սիրեր և բնաւ սիրած չեմ Սբէրանցքին, բայց ամէն բանէ վեր արդարութիւնը կը սիրեմ:

Բիէր իր բարեկամին վրայ կը՛լճին կը զանէր վիճաբանելու մարմաջը՝ վչտագին խորհուրդները իր մէջ խեղդելու համար:

Երբ Մէյէրսբէի իչխան մեկնեցաւ, Անտրէյ իչխան Բիէրին ձեռքէն բռնելով իր սենեակը տարաւ զայն:

Առանց բան մը ըսելու, և արագ չարժուձով մը, իր անտուկներէն մէկէն դուրս հանեց ծրար մը նամակ պարունակող տուփ մը: Դէմքը սեւցած էր և չրթունքները սեղմուած:

— Ներեցէք ինձի կըսէ կը ձանձրացնեմ ձեզ...

Բիէր հասկցաւ որ Անտրէյ իչխան Նաթաչայի վրայ խօսիլ կ՛ուզէր, և իր խոչոր դէմքը խակոյն կարեկցութիւն և համակրութիւն արտայայտեց: Կոմսին այս դիրքը զայրացուց Անտրէյ իչխանը, կարուկ, հպարտ ձեւ չոր ձայնով մը ըսաւ.

— Բոսթով կոմսուհին խզուեր է... և իմացայ որ անոր ձեռքը կամ ասոր մօտ բան մը: Իրա՞ւ է:

— Իրաւ է և իրաւ չէ, սկսաւ Բիէր, բայց Անտրէյ իչխան ընդմիջեց զայն:

— Ահա իր նամակները և կենդանագիրը, ասոնք ամէնքը կոմսուհիին ետ տուր:

— Շատ հիւանդ է:

— Դեռ Մոսկուա՞ է: իսկ աներձա՞դդ:

— Ան երկար ատենէ ի վեր մեկնեցաւ: Բոսթով կոմսուհին մինչեւ իսկ հոգեվարքի եղաւ:

— Շատ կը ցաւիմ վրան, ըսաւ Անտրէյ իչխան չար ժպիտով մը, որ զինքը իր հօրը կը նմանցնէր:

— Բայց քու աներձադդ ուրեմն չհաձեցա՞ւ իր ձեռքը տալ Բոսթով կոմսուհիին: Բանիցս քիմքը վեր քաչեց:

— Զկրցաւ ամուսնանալ անոր հետ, որովհետեւ կարդուած է, ըսաւ Բիէր:

Անտրէյ իչխան դարձեալ խնդաց հօրը պէս:

— Բայց ո՞ւր է հիմա աներձադդ, կրնա՞մ իմանալ:

— Բեթերսպուրկ մեկնեցաւ, սիայ որ ձիշդ չեմ դիտեր թէ ո՛ւր է, ըսաւ Բիէր:

— Կարեւորութիւն չունի: Ըսէ՛ Բոսթով կոմսուհիին թէ ինք միչտ ազատ է և ազատ եղած է, թէ երջանկութիւն կը մաղթեմ իրեն:

Բիէր նամակներուն ծրարը առաւ որ...

Անտրէյ իչխան սեւեռուն աչքերով անոր կը նայէր, իբր թէ հարցնելով ինքնիրեն թէ ըսելիք մը չունէ՞ր Բիէր կամ թէ ի՛նչ պիտի ըսէր:

— Մա՛րկ ըրէք, կը ձիշէ՞ք Բեթերսպուրկի մէջ մեր վիճաբանութիւնը:

— Կը ձիշեմ, ըսէ թէ պէտք է միչտ ներել մոդրնալ կնոջ, բայց չըսէ թէ ես կրնամ, ես չեմ կրնար...

— Ի՞նչպէս կրնաք այդպիսի մերձեցում մը ընել, գոչեց Բիէր:

Բայց Անտրէյ իչխան ընդմիջեց աւելի ձիշով մը.

— Ի՛, այո՛, անգամ մըն ալ իր ձեռքը խնդրել, վեհանձն երեւալ, չատ ազնիւ բան մըն է, բայց ես չեմ կրնար այդ պարոնին հետ քեռուն վրայ քալել... Եւ մտիկ ըրէ, Բիէ՛ր, եթէ կ՛ուզես բարեկամս ըլլալ, երբեք մի՛ խօսիր ինձի այդ... աւելի վրայ: Կը բաւէ... Նամակները իրեն պիտի տա՞ս, այնպէս չէ՞:

Բիէր ձերունի իչխանին և իր աղջկան մօտ վերադարձաւ: Իրենց ոգեւորութիւնը տեսնելով, հասկցաւ Բոսդուվնայ հանդէպ անոնց ունեցած բոլոր ատելութիւնն ու արհամարհանքը: Զգաց թէ իրենց առջեւ ինք պէտք չէր արտասանել անունը այն կնոջ որ կրցած էր ուրիչ մը նախամեծար համարել Անտրէյ իչխանէն:

Ճաչի պահուն խօսուեցաւ մեռելոցա պատերազմին վրայ։

Անարէյ իչխան կը խօսէր անդադար, մերթ հօրը, մերթ Մ. Տըսալի հետ, որ իր զաւկին զուիցերիայի դաստիարակին էր, և ամէն ժամանակէ աւելի ոգեւորուած կը թուէր, բայց այնպիսի ոգեւորութեամբ մը, որուն ներքին կողմերը չատ աղէկ գիտէր Բիէր։

Մխեհնոյն իրիկունը Բիէր գնաց Բոլքոնսկիանց տունը իր պաշտօնը կատարելու նպատակաւ։

Նաթաչա անկողինն էր, կոմսը քլիւպը, և Բիէր՝ նամակները Սօնիայի յանձնելէ վերջ մտաւ Մարիա Տմիթրիէվնայի քով, որ կը փափաքէր գիտնալ թէ իչխանը ի՛նչպէս ընդունած էր արդեօք այդ լուրը։ Տասը վայրկեան վերջ Սօնիա սրահ դարձաւ։

— Նաթաչա կը փափաքի անպատճառ տեսնել կոմս Բիէրը, ըսաւ։

— Բայց ձեր սենեակը չակուած չէ, և չեմ կրնար դանիկա ձեր մօտ բերել, ըսաւ Մարիա Տմիթրիէվնա։

— Նաթաչա սրահ իջած է։

Մարիա Տմիթրիէվնա ուսերը թոթուեց։

— Կոմսուհին, Նաթաչայի մայրը, ի՛րր պիտի գայ արդեօք։ Ալ ճարս կտրեց։ Զգուշացի՛ր, Բիէ՛ր, ամէն բան իրեն մի՛ ըսեր. նոյն իսկ սիրտ չեմ ըներ յանդիմանելու զինքը, ա՛յնքան կը մեղքնամ։

Նաթաչա, նիհարցած, դէմքը ժպտուն ու խոհուն, բայց երբեք ամօթահար, կեցած էր սրահին մէջտեղ։ Երբ Բիէրը նչմարեց, քանի մը քայլ առաւ, չգիտնալով թէ արդեօք սպասելո՞ւ էր թէ մօտենալու էր անոր։

Բիէր վազեց անոր կողմը։ Կը կարծէր թէ Նաթաչա ձեռք կը կարկաւէր իրեն, սովորականին պէս. բայց երբ անոր մօտեցաւ, Նաթաչա կեցաւ հետ ի հետ, և իր թեւերը թոյլ կերպով ձգելով ճիշդ ա՛յն դիրքին մէջ՝ զոր ի՛ւանէր սրահին մէջտեղը գալ երգելու համար, բայց բոլորովին տարբեր արտայայտութեամբ մը ըսաւ.

— Բիօթր Սերկէյիչ, իչխան Պոլքոնսքի ձեր բարեկամն է, ըսաւ խօսքը չկկլով, ինծի բաած էր ի հարկին ձեզի դիմել...

Բիէր անոր կը նայէր առանց բան մը ըսելու։ Իր հոգիին մէջ կ՚ուզէր արհամարհել Նաթաչան, բայց յանկարծ ա՛յնպիսի արգահատանք մը զգաց անոր մասին որ սիրտ չբրաւ նոյնիսկ պարզ յանդիմանութիւն մը ուղղել անոր։

— Պոլքոնսքի իչխանը հոս է, չարունակեց. ըսէք անոր թէ իր ներողութիւնը կը խնդրեմ։

Նաթաչայի չնչառութիւնը ա՛լ աւելի հետ ի հետ եղաւ։

— Ա՛յ՛, պիտի ըսեմ, պատասխանեց Բիէր, բայց...

— Ո՛հ, ո՛չ, յարեց Նաթաչա, անչուչա վախնալով Բիէրին մտածումներէն։ Ո՛չ, գիտեմ թէ ամէն ինչ վերջացած է և թէ ուրիչ կերպ չի կրնար ըլլալ։ Միայն թէ կը ցաւիմ իրեն ըրած չարութեանս վրայ... Ըսէք իրեն թէ ներողութիւն կը խնդրեմ... Թո՛ղ ներէ ինծի այս բոլոր եղածները...

Դող մը ցնցեց մատաղ աղջկան բովանդակ մարմինը։ Ինկաւ աթոռի մը վրայ։

Բիէր իր կեանքին մէջ բնաւ արգահատանքի այդ պիսի զգացում մը ունեցած չէր։

— Պիտի ըսեմ իրեն բոլոր ուզածնիդ, բայց պիտի փափաքէի բան մըն ալ իմանալ... Պիտի ուզէի գիտնալ թէ դուք սիրեցի՞ք իրօք ա՛յն... ա՛յն չար մարդը։

— Չար մի՛ կոչէք զայն... բայց չեմ գիտեր, չեմ գիտեր...

Սկսաւ լալ։

Գուէթի, գորովի և կարեկցութեան ա՛լ աւելի մեծ զգացում մը գրաւեց Բիէրի բոլոր հոգին։ Իր ակնոցին տակէն արցունքներու թափիկը զգաց, և յուսաց թէ պիտի չտեսնուին այդ կաթիլները։

— Այլ եւս այս մասին չխօսինք, սիրելի՛ս, ըսաւ Բիէր։

Նաթաչա զգածուեցաւ այս ձայնին չեչաէն, ա՛նքան քնքշալից, ա՛նքան սիրազեղ։

— Չխօսի՛նք այլեւս ասոնց վրայ, սիրելիս, ամէն բան պիտի ըսեմ իրեն... բայց կ՚աղաչեմ ձեզի, եթէ պէտք ունիք նեցուկի մը, խորհուրդի մը... եթէ, պարզ խօսելով, պէտք ունիք ձեր հոգին մէկու մը բանալու... ո՛չ թէ հիմա, այլ աւելի վերջերը, երբ ամէն բան պարզուի ձեզի համար, միանգամընդ քերէ՛ք զիս։

Բիէր համբուրեց Նաթաչային ձեռքը։

— Այդ կերպով մի՛ խօսիք ինծի, արժանի չեմ, ըսաւ Նաթաչա։

Բայց Բիէր անոր ձեռքէն բռնեց, որովհետեւ կը զգար թէ տակաւին ըսելիք մը ունէր անոր։

— Մի՛ ողբաք, տակաւին ամբողջ կեանքը ձեր առջեւն է...

— Իմ առջե՞ւս։ Ո՛չ։ Ամէն ինչ կորսուած է ինծի համար, ըսաւ ամօթով եւ նուաստութեամբ։

— Ամէն ինչ կորսուա՞ծ... Հաւատացէ՛ք որ եթէ ես չըլլայի ինչ որ եմ հիմա, այլ ըլլայի մարդոց ամենէն դեզոգէմը, ամենէն խեղճն ու ամենաթաւը, եթէ ազատ ըլլայի, անմիջապէս ձեր սէրը եւ ձեր սէրը պիտի խնդրէի։

Տառապանքի այն երկար օրերէն վերջ, առաջին անգամ ըլլալով, Նաթաչա զորովանքի ու երախտագիտութեան արցունքներ լացաւ։ Բիէրին երեսն ի վեր նայելով սրահէն դուրս ելաւ։

Բիէր իր հազուստը ճնշող արջանկութեան արցունքները զսպելով, ներքնաձեռնահաս դիմաց, մուշտակը դրաւ ուսերուն վրայ եւ նստաւ իր բալխիրը։

— Ո՞ւրտեղ, հարցուց կառապանը։

— Ո՞ւրտեղ, Բիէր ալ հարցուց ինքնիրեն...

Տիեզերքը իրեն ա՛նքան ողորմելի կը թուէր իր զգացած սիրոյ այս աշխարհին, և Նաթաչայի իր արցունքներուն մէջէն իրեն վրայ արձակած նայուածքին քով, որ չուզեց այլեւս ուրիշ մէկը տեսնել բնաւ։

— Դէպ ի տա՛ն, ըսաւ, մուշտակը բանալով իր կուրծքին վրայ, զուարթ, հակառակ տասը աստիճան ցուրտին։

Աստեղազարդ երկինք մը կը խոնարհէր չեզակի ցեխոտ, նեղ, սեւյարկանի փողոցներուն վրայ։ Երկինքը դիտելով էր միայն որ Բիէր չէր զգար բոլոր այս աղցաւոր կեանքին ձղճիմութիւնը ա՛յն աշխարհին մօտ՝ որ իր հոգիին մէջ կ՚ապրէր։

Բրպատ հրապարակը մտնելով, իր աչքին առջեւ հանդիսացաւ աղօտ այլ համաստեղուած երկնքի խոշոր պատառ մը, և գրեթէ մէջտեղը, ամէն կողմէ արփիներէ չրջապատուած, կը չողար 1812ի ահագին գիսաւորը իր երկար վերամբարձ պոչովը, նո՛յն այն գիսաւորը՝ որ, ենթադրութեանց նայելով, կը գուժէր ամէն տեսակ դժբախտութիւններ և աշխարհի վերջը։

Բիէր, ընդհակառակն, ուրախութեամբ թաց աչքերով կը դիտէր այդ լուսաւոր աստղը, որ ցնորակոծ երազութեամբ անչափելի ծիր մը գծելէ վերջ, յանկարծ անշարժացած էր, հողին մէջ մխուած նետի մը պէս, հո՛ն, սա սեւ երկինքին վրայ, կուռ կորովով բարձրացնելով իր պոչը, և իր ճերմակ լոյսը խաղցնելով կայծակնաչող անթիւ անհամար աստղերու մէջեւ։

Բիէրի ա՛յնպէս կը թուէր թէ այդ աստղը բոլորովին կը ներդաշնակուէր իր վերարծարծ հոգիին հետ, և կրկին կը ծաղկաւէտէր նորափթիթ կեանքի մը համար...։

ՉՈՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

Ա.

Մայիս 29ին Նաբոլէոն ճամբայ կու Տրէզտէն, ուր ներք չաբաթ անցուցած էր, իշխաններէ, դուքսերէ, թագաւորներէ և նոյն իսկ կայսրէ մը բաղկացած արքունիքով շրջապատուած։ Մեկնումէն առաջ նուէրներով յղփացուց իշխանները, թագաւորները և կայսրը՝ որոնցմէ գոհ էր, իսկ յանդիմանեց ա՛յն իշխանները և թագաւորները՝ որ զինքը դժգոհ ձգած էին, Աւստրիոյ կայսրուհին լեցուց մարգարիտներով և ադամանդներով, զորս իբրեւ իրենը կուտար, բայց ուրիշ թագաւորներէ առած էր, և գորովանօք ողջագուրելէ վերջ Մարի-Լուիզ կայսրուհին, «Թողուց զայն, ինչպէս կ'ըսեն պատմիչները, զինքը՝ որ ամէն օր կը նկատէր իբրեւ Նաբոլէոնի ամուսինը, թէեւ իօք ուրիշ կին մը թողած էր Բարիզի մէջ։

Դիւանագէտները տակաւին ինքզինքնին կ'օրօրէին խաղաղութեան յոյսերով։ Նաբոլէոն անձնապէս նամակ մը գրեց Ալեքսանդր կայսեր, զոր կ'անուանէր «Տէ՛ր Արքայ, եղբայր իմ», վստահացնելով զայն թէ ինք պատերազմի չէր փափաքեր, և թէ զինքը կը սիրէր ու կը յարգէր միշտ։ Այսուհանդերձ, բանակին գնաց միացաւ, և մէն մի դադարի առեն հրամաններ տուաւ Արեւելքի կողմը զօրք համախմբելու։ Վեց ձիէ լծուած

իր ննջակառքին մէջ կը ճամբորդէր, մանկաւիկներէ և թիկնապահներէ չրջապատուած։ Անցաւ Բոզէն, Թօրն, Տանցիկ, Ռէօնիկսպէրկ, և բոլոր այդ քաղաքներուն մէջ բեւեռաւոր մարդիկ զինքը ընդունեցին յարգալից խանդավառութեամբ մը։ Յունիս 10ին, գնաց բանակին միացաւ և զիչերը անցուց Վիլքօվիսկի անտառին մէջ, բոլոնիացի կամաւոր մը կառուցած մէջ։ Երկրորդ օրը, բանակը կանգնելով, ուղղուեցաւ դէպ ի Նիէմէն, և աւելի ազատ կերպով զօրքերուն անցքը քննելու համար, բոլոնիական համազգեստ հագաւ։ Գետին միւս կողմը նչմարելով Պապախները և ա՛յն բացատրութիւնները, որոնք տարածուելով կ'առաջնորդէին Սկիւթական հարուած երկրին մայրաքաղաքը՝ զոր գրաւելու գնաց երբեմն Մակեդոնացին Ալեքսանդր, Մէծն Նաբոլէոն՝ ամէն ռազմագիտական կարգադրութիւններու հակառակ՝ ամենքը յանկարծակիի բերելով, հրամայեց յարձակողական սկսիլ, և հետեւեալ օրը իր զօրքերը անցան Նիէմէնէն։

Յունիս 12ին, չաս կանուխէն, Նաբոլէոն դուրս կու ձախ եղերքին վրայ կանգնուած վրանէն, և իր ակնոցին օգնութեամբ սկսաւ հետեւիլ իր զօրքերուն հեղղին, որ անտառէն դուրս կելլելով կը տարածուէր Նիէմէնի վրայ նետուած երեք կամուրջներուն երկայնքը։ Զինուորները գիտէին թէ կայսրը ներկայ է և աչքերուվրէն զայն կը փնտռէին։ Երբ միւս եղերքին վրայ վրանին առջեւ նչմարեցին անոր կիսադէմքը մեծ բեւեռնակով և իր հետեւորդներէն զանազանուող գլխարկովը. դէպի օդը արձակեցին իրենց գլխարկները և ազաղակեցին. «Կեցցէ կայսր»։

«Հաւրբրա՛ կայսեր համար։ Մեղի հետ է, ինքն է որ պիտի վարէ արշաւանքը։ Ահա՛, ահա սա աւբիական բացատրութիւնները»։

Ա.յսպէս կը խօսէին իրարու մէջ բոլոր այս մար-

դիկը, ծեր ու երիտասարդ, ներհակ ընտանութիւնով և զանազան ասոիճաններով։

Ամենքն ալ ուրախութիւն կը յայտնէին տեսնելով սիրուած արչաւանքը, և խանդավառութիւնն ու սէրը մեծ բեհեղկոթով մարդուն համար, որ լուռնէն վար դիրնեք կը դիտէր։

Յունիս 13ին, Նաբօլէոն հասաւ արաբական փոքրիկ ձիու մը վրայ և սրարշաւ անցաւ Նիլոսէնի կամուրջներուն մէկէն, անդադար խլացած խանդավառութեան ճիչերէն, որոնց կը հանդուրժէր որովհետեւ չէր կրնար արդիլել իրեն համար իրենց սէրը արտայայտող դիմուորները։ Այս ազաղակները սրտին վրայ բեւ մըն էին, և կը մոլորեցնէին զայն ռազմավարի մտածութիւններէն, որոնք իր բոլոր ուշադրութիւնը կը գրաւէին բանակին միացած բլալէն ի վեր։

Սրարշաւ վազեց Քօշեայի ուղղութեամբ, առջեւէն կ'երթային ձիաւոր որսորդներ, կայսերապահ գունդը, որոնք անոր ճամբայ բանալուն համար ուրախութենէն կը մարէին։ Երբ հասաւ վենետիկեան վխթուլի եզերքը, բոլոնիական ՌՀանններու զօրագունդի մը առջեւ կեցաւ։

«Կեցցէ Կայսր», աղաղակեցին Բոլոնիացիներն ալ, դիրար հրելով հրմշակելով, աւելի լաւ տեսնելու համար զայն։

Նաբօլէոն գետը քննեց, ձիէն վար իջնելով հասաւ գտնուած գերանի մը վրայ։ Իր մէկ նշանին՝ հեռադիտակ մը բերին, զոր կրծնոցով ուրախութեամբ վազող մանկաւարիկի մը ուսին վրայ, և սկսաւ դիտել միւս եզերքը։ Յետոյ ընկղմեցաւ գերաններուն մէջեւ փռուած քարաէսի մը ուսումնասիրութեան մէջ, առանց գլուխը վեր առնելու քանի մը խօսք ըսաւ, և իր թիկնապահներէն երկուքը վազեցին դէպի բոլոնիական ՌՀանները։

Երբ ՌՀաններուն գնդապետը իմացաւ որ իրեն կը հրամայուէր հունը գտնել և միւս եզերքը անցնիլ, յուզմամբ զգալով թիկնապահին հարցուց թէ կը ներուէ՞ր իրեն լողալով անցնիլ գետէն իր ՌՀաններու հետ։ Թիկնապահը ըսաւ թէ անչուշտ կայսրը պիտի չբարկանար այս ծայրայեղ եռանդին վրայ։ Ցանկարծ գեղադէմ և ծերուկ թաւ պեխերով, զուարթադէմ փայլուն աչքերով, թուրը օդին մէջ բարձրացուց, աղաղակեց. «Կեցցէ՛ Կայսր», և հրաման տալով իր մարդոց որ իրեն հետեւէին, մարակեց ձին և դէպի վխթուլ ուղղուեցաւ։ Բարկութեամբ ճնչեց իր ըմբոստ ձին, գետը մտաւ և սկսաւ քչուիլ հոսանքն ի վար։ Հարիւրաւոր ՌՀաններ իրեն հետեւեցան։ Գետին մէջտեղ և հոսանքին աստակութեան տակ մարդիկ ցրտահար եղան։ ՌՀանները իրարու կը փակչէին ձիէն իյնալով։

Շատ ձիաւորներ խղդուեցան իրենց կենդանիներն հետ։ Ուրիշները կ'աշխատէին լողալ դէպի առաջ և հալարտ էին խղդուելով այս գետին մէջ՝ գերաններուն վրայ նստող և իրենց խակ չնայող մարդուն աչքին տակ։

Երբ հրամաններր հաղորդող թիկնապահը՝ Բոլոնիացիներուն անձնուիրութեան վրայ կայսր ուշադրութիւնը հրաւիրել համարձակեցաւ, մէկ պատեհ վայրկեանէն օգտուա քաղելով, մեծ բըտէնկոթով պզտիկ մարդը ոտքի եղաւ, և Պէռթիէն իրեն քով կանչելով, անոր հետ մէկ տեղ գետեզերքը չափեց, հրամաններ տալով և երբեմն երբեմն տհաճութեամբ դիտելով ՌՀանները, որոնք խղդուելով կը չեզեցնէին իր ուշադրութիւնը իր մտածումներէն։

Երկար ատենէ ի վեր դիտէր որ տիեզերքի ամէն կէտերուն վրայ, սկսեալ՝ Ափրիկէէն մինչեւ Մոսկովիա, տանի դաչտերը, իր ներկայութիւնը մարդիկը կը վառէր զանոնք խենթեցնելու աստիճան։ Ջին ուզելով ընդհանուր բանակատեղին մտաւ։

Իրիկունը, հրամայեց կարելի եղածին չափ շուտ կեղծ թղթադրամներ պատրաստել Ռուսիոյ համար, և լրտեսութեան յանցանքի մէջ բռնուած Սաքսոնացի մը հրացանի բռնել, այս երկու հրամաններուն մէջեւ Նաբօլէոն պատուիրեց Պատուոյ Լեգէոնի անդամ անուանել այն բոլոնիացի գնդապետը՝ որ անհարկի կերպով գետը նետուած էր։

ԺԱ.

Ալեքսանդր կայսր, ամիսէ մը ի վեր, Վիլնա կը գտնուէր, զօրահանդէսներով ու ուրախութիւններով զբաղած։ Բան մը պատրաստուած չէր պատերազմին համար, որուն սակայն ամէն ոք կը սպասէր և որուն համար Բեթերսպուրկէն եկած էր կայսրը։ Դարձուղութեան ընդհանուր յառաջադիմ չկար, և կայսրը ընդհանուր քանակաւորին գանուելէն ի վեր, յառաջագծի մը ընտրութիւնը այլ ևս ևս աւելի դժուարացած էր։ Զարը չդլսապատող բոլոր անձերը ուրիչ բանի վրայ չէին մտածեր եթէ ոչ յաւ ժամանակ անցընել տալ անոր, և խորհուրդը դարձնել մօտալուտ պատերազմին հետ։

Բոլոնիացի աւագորիարէն կամ դրանիկներէն և նոյն ինքն կայսրէն արուած քանի մը պարահանդէսներէ և խրախճանքներէ վերջ, յունիս ամսուն, բոլոնիայի թիկնապահ զօրավարներէն մին խորհուրդը ունեցաւ Ալեքսանդր Ա.ի ի պատիւ ընծայելու ճաշ մը և պարահանդէս մը բոլոր թիկնապահ զօրավարներուն անունով։ Այս խորհուրդը ամէնուն հաւանութեան արժանացաւ, և

կայսրն ալ ընդունեց։ Թիկնապահ զօրավարները հանգանակութիւն մը կազմակերպեցին։ Մանաւանդ հաճելի եղող ակիլն մը ստանձնեց ներկայանալ իրենց տանտիրուհի, և յունիս 13ին, ճիշդ այն օրը որ Նաբօլէոն Նեմէնէն անցնելու հրամանը տուաւ, և իր յառաջապահները Վարշաւեները կոտ քշելով Ռուսիա մտան, Ալեքսանդր իր երեկոյթը անցուց Պէնիկսըն կոմսին տարածնոյը իր թիկնապահ զօրավարներուն պարահանդէսին մէջ։

Հանդէսը վայրուն եղաւ և զուարթ։ Քիչ անգամ այնքան գեղեցիկ կիներ մէկտեղ հաւաքուած կը տեսնուէին։ Պէզուխով կոմսուհին, որ ուրիչ չատ մը պերճասուք ակիլներու հետ, կայսեր հանդէս Վիլնա գացած էր, իր ռուսական ճնշող գեղեցկութեամբ նորէն Լեհուհիները կ'ընկճէր։

Դիտուեցաւ և Ալեքսանդր պարեց անոր հետ։

Պօրիս Տրուպեցքոյ իր կինը Մոսկուա թողած էր, և Վիլնա ևկաւ «ամուրի»։ Թէեւ թիկնապահ զօրավար չէր, բայց մեծ քանակ գումար մը ստորագրելով պարահանդէսին մասնակցեցաւ։

Պօրիս հիմակ խիստ հարուստ էր, պատիւներով լեցուած, այլեւս պաշտպանութիւն չէր փնտռեր, այլ ժամիճանով իր մեծերուն հետ համահաւասար էր։

Կէս գիշերին դեռ կը պարէին։ Ելէնա, որ իրեն արժանաւոր պարոյր մը չգտաւ, ինք անձամբ հրաւիրեց Պօրիսը մազուրքայի մը համար։ Երբորդ զոյգը կը կազմէին։

Պօրիս, պատուիճամբ դիտելով Ելէնայի մերկ ուսերը, որոնք իր մարմինը չզարշէ ոսկենկար չրջազգեստէն դուրս կը ծփային, հին ծանօթներու վրայ կը խօսէր, և միևնոյն ժամանակ, աչքէ չէր վրիպեցներ կայսրը, որ սրահին մէջ կը գտնուէր։

Ալեքսանդր չէր պարեր, դրան սեմին վրայ կեցած՝ ամէնուն ալ հետ խօսքեր կ'ուղղէր, ինչպէս դիտէր ինք գտնել։

Մաղուբքային սկիզբը, Պօրիս դիտեց որ Պալաչէվ Թիւնապահ զօրավարը Զարին մօտենալով՝ անոր չատ մօտը կեցաւ, թէև այդ պահուն վեհապետը խօսքի բռնուած էր տիկնոջ մը հետ։

Ալեքսանդր հարցական նայուածք մը արձակեց իր Թիւնապահին վրայ, և իմացի հասկնալով որ իր անգաղանապահութեան համար հարկեցուցիչ պատճառ մը կար, թեթեւ մը տիկինը բարեւելով մօտեցաւ Պալաչէվի։

Թիւնապահ զօրավարին առաջին բառերուն վրայ՝ Զարին դէմքը զարմանք արտայայտեց։

Պալաչէվի ձեռքը բռնելով անոր հետ սրահին մէջէն անցաւ, անդիտակցաբար լայն ճամբայ մը բռնելով հրաւիրեալներուն միջեւ, որոնք մէկ կողմ կը քաշուէին իր անցքին վրայ։

Մաղուբքայի միջոցին, Պօրիս չարունակ կը հետաքրքրուէր թէ ի՞նչ էր արդեօք Պալաչէվի հաղորդած լուրը, և ի՞նչպէս վարուիլ՝ զայն իմացողներէն առաջինը ըլլալու համար։

Կիներու ընտրութիւն անհրաժեշտ ընող պատկերին մէջ, Պօրիս էլէնայի ըսաւ թէ միտք ունէր հրաւիրել Բօթօժքի կոմսուհին, որ պարահէդն էր, և իսկոյն սահմանակամարին վրայ մանրաքայլ սահելով, դուրս վազեց, և Ալեքսանդրն ու Պալաչէվը նչմարելով կեցաւ, յարդանօք սեղմուելով դրան դէմ և ղլուխը ծռելով։

Կայսրը, ինքզինքը վիրաւորուած զգացող մարդու մը յուզումով, կ՚ըսէր.

— Ինչպէս, Ռուսիա ասպատակիլ առանց պատերազմի յայտարարութեան։ Այն ատեն միայն հաշտութիւն պիտի կնքեմ, երբ այլ ևս իմ հողիս վրայ ղինեալ թշնամի մը չմնայ։

Պօրիսի ա՛նպէս թուեցաւ թէ Ալեքսանդր հաճոյք կը զգար այս խօսքերը արտասանելով։ Զանոնք արտայայտելու ձեւին մէջ գոհ էր, բայց Պօրիսին կոզմէ լսուած ըլլալուն համար դժգոհ էր։

— Թո՛ղ ոչ ոք իմանայ ասիկա, յարեց Զարը, յօնքերը պռտցնելով։

Պօրիս հասկցաւ թէ այս օսքերը իրեն կ՚ուղղուէին, աչքերը գոցեց և թեթեւ մը ծռեց գլուխը։

Ալեքսանդր սրահ վերադարձաւ և կէս ժամ մը անցուց պարահանդէսին մէջ։

Պօրիս ի՛նք առաջինը եղաւ ֆրանսացի զօրքերուն Նիէմէնէն անցնելուն լուրը իմացողներէն, և ասոր չնորհիւ առիթ ունեցաւ չատ մը երեւելի անձնաւորութեանց ցոյց տալու թէ իրենցմէ ծածուկ պահուածը գաղտնիք մը չէր իրեն համար, և աւելի բարձրացաւ անոնց յարգանքին մէջ։

Պարահանդէսէն դարձին՝ Ալեքսանդր կանչել տուաւ դիւանապետ Շիչքովը՝ հրաման մը գրի առնելու զօրքերուն և հրովարտակ մը մարէչալ Սալթիքովի, և պահանջեց որ սա՛ իր բառերը անպատճառ դրուին «Թէ ա՛յն ատեն միայն հաշտութիւն պիտի կնքէ, երբ ռուս հողին վրայ այլ ևս մէկ հատ զինեալ ֆրանսացի չգըտնուի»։

Յաջորդ օրը Նաբօլէոնի համար գրել տուաւ հետեւեալ նամակը.

«Տէ՛ր Սրբայ, եղբա՛յր իմ,

«Երէկ իմացայ որ Ձեր Կայսերական Վեհափառութեան հանդէպ իմ պարտականութիւնները կատարելուս անկեղծութեան հակառակ, ձեր բանակները ռուսական սահմանապուրնէն անցեր են, և ճիշտ այս վայրկեանիս է որ Լօռիսթօն կոմսէն կ՚ընդունիմ ա՛յն ծանուցագիրը, որ կը հաղորդէ ինծի թէ Ձեր Վեհափառութիւնը ձըգտեալ յարաբերութիւններու մէջ կ՚ենթադրէ ինքզինքը ինծի հետ ա՛յն օրէն ի վեր, երբ Փուրաքին իչխան իր յանձնարարագրերը պահանջեց։ Այդ թուղթերը ետ չդարձնելու համար Պասանօ կոմսին մէջ բերած փաս-

տերը չէին կրնար ենթադրել տալ թէ իմ պետականս վարմունքը կրնար պատրուակ ծառայել արշաւանքի մը։ Մնաց որ ան իմ հրահանգներուս համաձայն չարժած չէ ինչպէս ինք յայտարարեց, և անոր վարմունքը իմանալուս պէս, դժգոհութիւնս յայտնելի խոկայն, հրամայելով հանդերձ մնալ իր պաշտօնին վրայ։ Եթէ Ձեր վեհափառութիւնը պատմադիր չէ իր հպատակներուն արիւնը թափել առանց այսօրինակ թիւրիմացութեան մը համար, և եթէ կը հաւանիք ձեր բանակները երկիրն ետ քաշել ռուսական հողէն, անցեալը ալիսի մոռնամ և ալիսի կրնանք համաձայնիլ։ Հակառակ պարագային, ինքզինքս պարտաւորուած ալիսի տեսնեմ ապատակութիւնը ետ մղել, զոր ես չզրգռեցի։ Ձեր վեհափառութիւնը տակաւին հնարաւորութիւն ունի նոր պատերազմի մը թշուառութիւնները խնայելու մարդոցմէ»։

Գ.

Յունիս 13ին, առաւօտ ժամը երկուքին, Ալեքսանդր կանչել տուաւ Պալաչէվին, և Նաբոլէոնի ուղղած իր պատգամաւորը անոր կարդալէ վերջ, հրամեցուց ետ ճամբայ ելլել և անձամբ յանձնել զայն Ցրանասացոց կայսեր։ Պալաչէվ հրաժեշտ առած մինչդեռ Ջարը անդամ մըն ալ կրկնեց անոր թէ ա՛յն աստիճան հաչտութիւն ալիսի կնքէ, երբ այլ եւս պէտեալ ֆրանսայի մը չմնայ, և հրամայեց որ այս խօսքերը բառ առ բառ կրկնէ Նաբոլէոնին։ Զանոնք իր նամակին մէջ չէր գրած, որովհետև իր սովորական նրբամտութեամբ կը հասկնար թէ անպատշաճ էին իր վերջին փորձին մէջ խաղաղութիւնը պահպանելու համար։ Պալաչէվ, առջեւէն ունենալով հոդատար մը և երկու Խազախներ, արշալոյսին հասաւ Պաժքովի գիւղը, ուր կը գտնուէին ֆրանսական յառաջապահները։ Հաղարջի գոյն համազգեստով ենթասպայ մը, թաղիքապատ գդակ մը գլուխը, պոռաց իրեն որ կենայ։ Պալաչէվ մեկէն ի մեկ չպատասխանեց և չարունակեց առաջ երթալ։ Ցրանսական պահակը ծանր հայհոյութիւն մը արձակեց և ձին մղեց Պալաչէվի կուրծքին դէմ, հարցնելով թէ խո՞ւլ էր, թէ իրեն ըսուածը չէր իմանար։

Պալաչէվ իր պաշտօնը և ազգանունը յայտնեց։

Ենթասպան զինուոր մը ղրկեց սպային որ գայ, և առանց այլ եւս ուշադրութիւն ընելու, սկսաւ իր ընկերներուն հետ խօսիլ իր սպասարկութեան բաներուն վրայ։ Մեծ տարօրինակ կը թուէր Պալաչէվի, որ երկար ժամ առաջ Ջարին հետ խօսած էր, և մեծամեծ պատիւներու վարժուած, հոս ռուսական հողի վրայ տեսնել բռնի ուժի այս թշնամական և մանաւանդ կոչտ վարմունքը։

Արեւը կը սկսէր ամպերէն ճողոպրիլ, օդը զով և ցօղաթուրմ էր։ Ճամբուն վրայ, հօտերը գիւղէն դուրս կուգային։ Արտերուն մէջ արտօսրները կը վերանային իրենց գեղգեղները հատկտելով, ջուրին վրայ լողացող վրիւրներու պէս։

Ցրանսական հիւսարներու գնդապետ մը, զոր յայնապէս անկողինէն հանած էին, երկու հիւսարներու ընկերակցութեամբ գիւղէն կուգար, թուխ և լաւ անած երիվարի մը վրայ։ Սպան, գինուորներն ու իրենց ձիերը ուրախ և ցնծուն երեւոյթ մը ունէին։ Արշալոյսին առաջին օրերուն էր, երբ գինուորները տակաւին ղօրանոցէսի կեանք կը վարեն, համազգեստին վրայ և իրենց գնացքին մէջ տեսակ մը չողչողուն բանով, և

իր ուժին վրայ վստահութեամբ մը՝ որ միչտ կը յայտնուի պատերազմի մը սկիզբը:

Ֆրանսայի զինապետը դժուարաւ կը զսպէր յօրանջում մը, այլ քաղաքավար երեւցաւ, և իսկոյն ըմբռնեց Զարլին պատուիրակին կարեւորութիւնը:

Հրաւիրեց զայն նաեւ երթալ ըսելով անոր թէ կայսեր մօտ ընդունելու իր փափաքը անչուշտ պիտի իրագործուի: Անկէց երկու քիլօմէթր անդին կը գտնուէր զօրաբաժնին պետը՝ որ Պալաչէվը պիտի ընդունէր և զայն պիտի առաջնորդէր կայսեր կեդրոնատեղին:

Արեւը ծագած էր արդէն և պայծառ կանանչին վրայ կը չողար զուարթօրէն: Հազիւ մաղլցած էին բլուրէն երբ տեսան խումբ մը ձիաւորներու իրենց առջեւ ելլելը: Առջեւէն կուգար թուխ ձիու մը վրայ բարձրահասակ մարդ մը, ևս մազերը ուսերուն վրայ թնկած, կարմիր վերարկուի մը մէջ փաթթուած և երկայն սրունքները լայն բացած, ֆրանսայի ձիաւորներուն ձեւովը:

Այս վեստուրներով, ոսկիով ու թանկագին քարերով չողչողուն մարդը քաւաւորուի ընթացաւ Պալաչէվի առջեւ:

— Նաբոլիի թագաւո՛րը, ըսաւ զինապետը Պալաչէվին:

Միւռատն էր, որ այն միջոցին Նաբոլիի թագաւոր կը կոչուէր: Թէեւ անկարելի էր հասկնալ թէ ինչո՛ւ համար Նաբոլիի թագաւոր էր, ամենքը զայն այսպէս կ'անուանէին, և ինքն ալ այնքան համոզուած էր որ երբ Նաբոլիէն մեկնելուն նախորդ օրը քանի մը Իտալացիներու բերնէն լսեցաւ «կեցցէ՛ թագաւորը» աղաղակը, իր կնոջ դարձաւ և ախտր ժպտալով մը ըսաւ անոր.

— Խեղճ՛ը, չեն գիտեր թէ վաղը կը մեկնիմ իրենցմէ:

Սակայն երբ ծառայութիւնը վերսկսելու համար ընդունեց, և մանաւանդ երբ իր օգոստափառ աներձագը

ըսաւ իրեն. «Քեզ թագաւոր ըրի, ոչ թէ որպէս զի քու կամքիդ համեմատ թագաւորես, այլ իմ կամքիս համաձայն», ուրախութեամբ վերստանձնեց իր հին ծառայութիւնը, և մտաւ բայց թոյլ ձիու մը պէս, զոր նորէն կը լծեն, Բոլոնիոյ ճամբաներուն վրայ վազել առանց գիտնալու թէ ո՛ւր կ'երթար:

Ռուս զօրավարը նչմարելով, հանդիսաւորապէս դէպի եաեւ նետեց իր երկայնամազ գլուխը և նայուածքով հարցուց զինապետին:

Ասիկա յարգանօք բացատրեց Նորին Վեհափառութեան պաշտօնը Պալաչէվին, որուն անունը դժուարաւ կ'արտասանէր:

— Տը Պալաչէվ, ըսաւ թագաւորը, չատ ուրախ եմ ձեզ ճանչնալուս, զօրավա՛ր:

Թագաւորը բարձր ու արագ խօսիլ սկսելուն պէս մոռցաւ իր բովանդակ արքայական պատկառանքը, և առանց կռահելու, իրեն սեփական ընտանեկան չեչոը կ'առնէր կրկին: Ձեռքը դրաւ Պալաչէվի ձիուն պարանոցին վրայ:

— Ի՛ ուրեմն, զօրավա՛ր, կ'երեւի թէ պատերազմ պիտի ունենանք, ըսաւ, կարծես յաւելով որոչումի մը վրայ, որ իր ձեռքը չէր:

— Վեհապետս Ռուս Կայսրը պատերազմ չի փափաքիր, ինչպէս կրնայ վստահ ըլլալ Ձեր Վեհափառութիւնը:

Միւռատի դէմքը կը վայելէր ապուշ գոհունակութեամբ մը, Պալաչէվի ըսածին ականջ կախած միջոցին:

Արքայական պատկառանքը իր պարտականութիւնները ունի: Հարկ կը դատէր Ալեքսանդրի դեսպանին խօսիլ իբրեւ թագաւոր և իբրեւ զաչնակից:

Ձիէն իջաւ, բռնեց ռուս դեսպանին ձեռքը, և իր ճամբէն քանի մը քայլ անդին տանելով, սկսաւ անոր հետ չափել մարզապետինը: Յայտարարեց թէ Նաբոլէոն

կայսրը վիրաւորանք զգացած էր իր զօրքերը Ռուսիա-յէն ետ քաշելու պատճառէն, և մանաւանդ երբ ամբողջ Եւրոպա դործը լմնցած էր, և Ֆրանսայի արժանապատուութիւնն ալ վիրաւորուած։ Երբ Պալաչէվ պատասխանել ուզեց, Մխիթար ընդմիջեց զայն.

— Այն ատեն կը կարծէ՞ք թէ պատերազմի դրդիչը Ալեքսանդր չէ, հարցուց միամտօրէն ճղճիմ ժպիտով մը։

Պալաչէվ պարզեց այն փաստերը, որոնց համեմատ իր կարծիքով Նաբոլէոն էր պատերազմին դրդիչը։

— Ահ, սիրելիդ իմ զօրավա՛ր, բոլոր հոգիովս կը բաղձամ որ կայսրերը համաձայնին, և կամքիս հակառակ սկսուած պատերազմը կարելի եղածին չափ չուտ վերջանայ, ըսաւ ա՛յնպիսի չէչտով մը, զոր սպասաւորները կ՚առնեն, որոնք կը փափաքին մտերիմ բարեկամ մնալ իրենց տէրերուն կռիւին հակառակ։

Որպիսութիւնը հարցուց Մեծ-Դուքսին, և յիշեց Նաբոլիի մէջ անոր հետ միասին անցուցած հնչեղին վայրկեանները։

Յետոյ յանկարծ, որպէս թէ անմիջապէս կը յիշէր իր արքայական պատկառանքը, չկուսեցաւ, իր թագադրութեան առեն ունեցած կեցուածքը առաւ և աջ ձեռքը երերցնելով, ըսաւ.

— Այլեւս ձեզ վար չեմ դնէր, զօրավա՛ր, յայտնութիւն կը մաղթեմ ձեր պաշտօնին։

Եւ գնաց միացաւ իր հետեւորդներուն, որ հեռուէն անոր կ՚ընկերանային յարգալից, ծփացնելով իր ոսկեճամուկ կարմիր պարեգօտը, և իր փետուրները, և չողացնելով իր թանկագին քարերը։

Պալաչէվ ճամբան չպտունակից, բայց Տավութ զօրաթանակին պահակները նորէն վար դրին զայն, և իբրեւ առաջնորդ իրեն տրուած թիկնապահը գիւղ տարաւ զայն մարէշալ Տավութի մօտ։

Գ.

Տավութ Նաբոլէոնին Սրաքչէեվը էր, առանց վախկոտութեան Սրաքչէեվ մը, բայց ա՛չ նուազ բծախնդիր ու անգութ, և անգթութեամբ միայն իր առանդը բացատրող։

Պետական կազմին մէջ այս տեսակ մարդիկ ա՛նքան բնական են, որքան գայլերը բնութեան մէջ, և միշտ կառավարութեան գլուխը երեւան կուգան, հակառակ իրենց ներկայութեան բովանդակ անտեսանելիութեան։ Այս բնական օրէնքով է որ կընայ բացատրուիլ թէ Սրաքչէեվի պէս մարդ մը, որ հանգիպ կը զգար իր ձեռքով փրկելու նոնոնճիններու պետերը, թէեւ ինքզինքը վտանգի ենթարկելէն ու սաստիկ վախկոտ, թէ սասկ կոչտ, անկիրթ, անքաղաքավար մարդ մը վհռ ու կարեկից հոգիի տէր Ալեքսանդրի մը սիրականը կըլլար է ըլլայ։

Պալաչէվ Տավութն գտաւ պահակնոցի մը կառատան մէջ, տակառի մը վրայ նստած, և հաչխները ճղդղալու զբաղած։

Իր թիկնապահը կեցած էր անոր քով. Դիւբրէն պիտի ըլլար գանել լաւագոյն բնակարան մը, բայց մարէշէլ Տավութ մէկն էր այն մարդոցմէն, որոնք չօժարակամ ինքզինքնին կը դնեն դժուարին պայմաններու մէջ՝ ուրիշներու հանդէպ դժուարահաճ ըլլալու իրաւունք ունենալու համար։ Անոնց աննման հանգիպ է կեանքին

զուարթութեան դէմ հանել իրենց տխուր ու անհանգիստ գործունէութիւնը:

Ինչպէս խորհիլ կեանքին երջանկութեան վրայ, երբ դիս կը գտնէք ողորմելի խրճիթի մը մէջ, ուր նստած կ'աչխատիմ տակառի մը վրայ, կ'ըսէր Տավուի դէմքին արտայայտութիւնը:

Երբ Պալաչէվ, առաւօտեան դեղեցկութենէն և Միւռայի հետ իր խօսակցութենէն ոգեւորուած, այդ տխուր պէս տեղը մտաւ, Տավու ա՛լ աւելի խորապէս սուզուեցաւ իր աչխատութեան մէջ: Ոտքի չելաւ, տեղէն անգամ չերերաց, բայց չար ժպիտ մը ունեցաւ երբ դիտեց որ իր ընդունելու եղանակը անախորժ եղած էր ուսա պատուիրակին. ըսաւ անոր ցրտօրէն.

— Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ:

Խորհելով թէ Տավու Նաբօլէոն կայսր թիւնապահ զօրավարն էր և նոյն իսկ անոր ներկայացուցիչը Սլիքսանդրի մօտ, Պալաչէվ փութաց յայտնել իր աստիճանն ու պաշտօնը:

Իր ակնկալութեան հակառակ, Տավու ա՛լ աւելի անոգայ և աւելի անչնորհ երեւցաւ:

— Ո՞ւր է ձեր պահարանը, ըսաւ, ինծի տուէք զայն որ կայսր ղրկեմ:

Պալաչէվ պատասխանեց թէ հրաման ստացած էր պահարանը անձամբ յանձնել Նաբօլէոնի:

— Ձեր կայսր հրամանները ձեր բանակին մէջ կը գործադրուին, բայց հոս ձեզի ըսուածը կատարելու է:

Եւ աւելի զգայնելու համար ուսա զօրավարին թէ ինք բանի ուժէն կախակայեալ է, Տավու իր քով կանչել տուաւ սպասարկու թիւնապահը:

Պալաչէվ Զարին նամակը պարունակող պահարանը հանեց և դրաւ զայն սեղանի մը վրայ, որ ուրիչ բան չէր բայց եթէ դեռ ծղնիները վրան դուռ մը, իբրեւ դրասեղան երկու տակառներու վրայ դրուած:

Տավու պահարանը առնելով հասցէն կարդաց:

— Դուք իրաւունք ունիք դիս յարգելու կամ չի յարգելու, յարեց Պալաչէվ, բայց ներեցէք ինծի որ դիտել տամ թէ պատիւ ունիմ Նորին Վեհափառութեան թիւնապահ զօրավարի պիտղոսը կրելու:

Տավու անոր երեսը նայեցաւ առանց բան մը ըսելու. Պալաչէվի յուզումն ու խռովութիւնը յայտնապէս հաճոյք կը պատճառէին իրեն:

— Ձեր աստիճանին յարմար պատիւները պիտի չնորհուին ձեզի, ըսաւ:

Պահարանը գրպանը դրաւ և կառատունէն դուրս ելաւ:

Մարէչալին թիւնապահը, Մ. տը Քասթր, Պալաչէվը սարաւ իրեն որոշեալ սենեակը:

Զարին պատուիրակը այդ օրը մարէչալին հետ ճաչեց, կառատունէն մէջ երկու տակառնոց սեղանին վրայ:

Հետեւեալ առտուն, Տավու կանուխ ճամբայ ելաւ, բայց առաջուընէ բերել տուաւ Պալաչէվը և ըսաւ անոր թէ կը խնդրէր որ ինայ հոն, մինչեան Մ. տը Քասթրի հետ խօսի, և բան մը չըսէ առաջուց իր կողմէ մինչեւ որ այդ մասին հրահանգ չընդունի:

Զորս օր տեւող մեկուսացումէ, ձանձրոյթէ, և իր կախակայութեան և նուաստութեան զգացումէն վերջ, մանաւանդ իրեն համար անհանդուրժելի, որովհետեւ քիչ առաջ ամենակարող Զարին մօտիկը կեցած էր, Մարէչալ Տավուի դոյքերուն և ամբողջ գաւառը բռնող ֆրանսացի զօրքերուն հետ դէպի առաջ դէպի հս քաղեցա քալելէ վերջ, Պալաչէվ Վիլնա տարաւեցաւ, զոր հիմա զբաւած էին Ֆրանսացիք, և ներս մտաւ նոյն այն դուռնէն, ուրկէց չորս օր առաջ տիրաբար անցած էր:

Երկրորդ օրը, կայսր սենեկապահ կոմս Թիւռէն եկաւ Պալաչէվի ըսաւ թէ կայսրը կը հաւանէր ունկընդրութիւն մը չնորհել իրեն:

Զորս օր առաջ, Պալաչէվի մասն առնին դրան առջեւ ուս կայսերական պահակները կը հակէին, այսօր երկու ֆրանսացի նռնաձիգներ էին պահակները, եւուէն վեր սօմատած համազգեստով, և թաղիքէ գդակներով, պահակներուն քով հիւսարներու և ուհլաններու կարաւան մը, ամբողջ փայտէն չարք մը թիկնապահներու, մանկաւարիկներու և զօրավարներու, որոնք կը սպասէին Նաբօլէոնի դուրս կելլուն, չջնապահով անոր ձին ու մէմլուք Բուսթանը: Նաբօլէոն Պալաչէվի ունկնդրութիւն կը չնորհէր ամ առնին մէջ, ուրկէց Ալեքսանդր կայսր գինքը պաշտօնով ճամբայ հանած էր:

Ե.

Թէև Պալաչէվ վարժուած էր Ալեքսանդրի արքունիքին չքեղութեան, բայց զարմացաւ Նաբօլէոնը չջնապատող չուքն ու պերճանքը տեսնելով:

Կոմս Թիւռէն մտցուց զայն ընդարձակ ներքնատունեակ մը, ուր կը սպասէին արդէն չատ մը զօրավարներ, սենեկապահներ և լոհ աւազանին, որոնցմէ մէկ քանիին Պալաչէվ հանդիպած էր Ալեքսանդրի արքունիքին մէջ:

Տիւռօք ծանոյց թէ Նաբօլէոն կայսրը ուս զօրավարը պիտի ընդունէր իր պատոյտէն առաջ:

Քանի մը վայրկեան վերջ սպասարկու սենեկապետը եկաւ յարգական խոնարհութեամբ մը հրաւիրեց Պալաչէվը հետեւիլ իրեն: Զարմն դիսպանը մտաւ փոքր սրահ մը, որ դուռով մը հաղորդակցութեան մէջ էր այն աշխատութեան մասնասենեակին հետ, ուր Զարէն ընդունած էր իր պաշտօնը:

Պալաչէվ երկու վայրկեան սպասեց: Սրտի քայլեր հնչեցին, և խոհն դրան երկու փեղկերը բացուեցան, ամէն ինչ լռեց և հանուստ ու ճչգրտոյ քայլերու ժխոր մը եկաւ սենեակին. Նաբօլէոնն էր:

Արդուզարդը նոր աւարտած էր պատոյտի համար: Կապոյտ համազգեստ մը կը կրէր վերնամասերով ձերմակ ժիլէի մը վրայ՝ որ կ'իջնէր իր կլոր փորին վրայ, քաթայթի մորթէ ձերմակ տաբատ, որ կը ցցուեցնէր իր թոմոչկի միսերը և բարձրակօշիկ իր կարճ սրունքները: Նոր չափած էր իր կարճ մազերը, բայց հիւսք մը կ'իյնար լայն ճակատին մէջտեղը: Ձերմակ և յայր վիզը որոչակի կը պոռթկար համազգեստին սեւ օձիքին տակ և օ ոը քօղոնը կը հոտէր: Ցուխած ծնօտով իր դէմքը, որ պատանեկան երեւոյթ մը ունէր, վհատութեի մը վհատչուք ու չնորհալի ընդունելութիւնը կ'արտայայտէր:

Կը քալէր գլուխը հաւ ձգած, մէն մի քայլի սրտունքի չգալին չարժումով:

Իր ամբողջ պզտիկ գիրուկ մարմինը իր լայն ու խոշոր ուսերով, գմբէթարմի փորով ու կուրծքով, ինքզինքնին լաւ նայող քառասնամեաներուն վայելուչ կերպարանքը ունէր:

Սակէց զատ, բացայայտ էր թէ զուարթ էր:

Պալաչէվի յարգալից և խորունկ բարեւին իբրեւ պատասխան, փոխադարձեց գլխու նշանով մը, և ուս զօրավարին մօտենալով սկսաւ անմիջապէս խօսիլ մարդու մը պէս, որուն համար մէն մի վայրկեան թանկագին է, որ չզիջանիր իր խօսելիքները պատրաստելու, սպասով ըլլալով թէ իր բոլոր ըսելիքը լաւ պիտի ըսէ:

— Բարե՛ւ, զօրավար: կարղացի Ալեքսանդրը կայսեր նամակը, զոր բերիք, և չատ ուրախ եմ ձեզ տեսնելուս:

Իր խոշոր աչքերով երկար բարակ Պալաչեվի երեսը նայեցաւ, և սկսաւ խոկոյն քովէն նայիլ։ Ակներեւ էր որ Պալաչեվի անձնաւորութիւնը դինքը չէր չահագրգռեր ինչ որ ինքը չէր՝ բան մը չէր արժեր, որովհետեւ ամէն բան այս աշխարհիս մէջ իր կամքէն կախում ունէր։

— Ես պատերազմի չեմ վախցած և երբեք վախցած չեմ, բայց դիս պարտաւորեցին։ Այսօր իսկ պատրաստ եմ ընդունիլ ինչ բացատրութիւն որ կրնաք տալ ինծի։

Սկսաւ որչափ և քիչ խօսքով պարզել ռուս կառավարութեան դէմ իր դանդատներուն պատճառները։

Ֆրանսացւոց Կայսեր հանդարտ ու բարեկամական չեչտը լսելով, Պալաչեվ չտարակուսեցաւ թէ ան խաղադրութեան կը բաղձար և բանակցութիւններ սկսելու վրայ էր։

Ալեքսանդրի պատուիրակը յայտարարեց թէ իր վհատութիւնը պատերազմ չուզեր, և թէ Ռուսիա Անգլիոյ հետ ոևէ յարաբերութիւն չունէր։

— Ո՛չ տակաւին, ըսաւ Նաբոլէոն։

Բայց յանկարծ, կարծես վախնալով թէ մի՛ գուցէ իր զգացումէն մղորուի, դէմքը թթուեցաւ, և Պալաչեվի նչան ըրաւ չարունակել։

Այս վերջինը յարեց թէ Ալեքսանդր բանակցութեանց պիտի սկսի միմիայն սա՛ պայմանաւ...։ Պալաչեվ վարանեցաւ մինչ բերելով այդ պայմաններուն ինչ ըլլալը, չէր կրնար յիշատակել զանոնք. կակազեց, յետոյ յարեց. «Սա՛ պայմանաւ որ Ֆրանսական բանակները Նիէմէնի եռեւը վերադառնան»։

Նաբոլէոն դիտեց Պալաչեվի վրդովումը։ Դէմքը կծկեցաւ, և ձախ սրունքին դնդղոցը երերաց կանոնաւոր դողով մը։ Այս դողը կ՛աւելնար ցորչափ ձայնը կը բարձրացնէր։

— Ալեքսանդր կայսրէն ոչնուազ եռանդով խաղադրութեան կը ցանկամ, ըսաւ։ Տանջուիլը ամիսէ ի վեր ձեռքէս եկածը չըրի՞ միթէ խաղաղութիւն ընդունելու համար։ Ահա տանջուիլը ամիսէ ի վեր բացատրութիւններու կը սպասեմ։ Եւ դուք ինձմէ ի՞նչ կը սպասէք բանակցութիւններու սկսելու համար։

Կորովի չարժուձմ մը ըրաւ իր պզտիկ, ճերմակ, գիրուկ ձեռքովը։

— Տէ՛ր արքայ, ձեր բանակին նահանջը կը խընդրենք Նիէմէնի միւս կողմը։

— Նիէմէնի միւս կո՞ղմը, կրկնեց Նաբոլէոն։ Հիմա ասիկա՞ միայն կը խնդրէիք։ Երկու ամիս առաջ կը խնդրէիք որ քաչուիմ Օաէրի և Վիսթուլի անդիի կողմը։

Լուռ ու մունջ չափեց անհեակը, յետոյ նորէն կեցաւ Պալաչեվի առջեւ։ Իր խոժոռ դէմքը քարացած կը թուէր, մինչ իր ձախ սրունքը ա՛լ աւելի ուժով կը դողար։

Նաբոլէոն գիտակից էր այս մանաւոր ունակութեան և կ՛ըսէր. «Իմ ձախ դնդուղոցիս դողը գերակայութեան չքնդ նչան մըն է»։

— Կարելի է այդ տեսակ առաջարկութիւններ ընել Պաւէնի իչխանին, բայց ո՛չ ինծի, դոչեց յոչ կամս... Եթէ Բեթերսպուրկն ու Մոսկուան ինծի տաք, այդ պայմանները չեմ ընդունիր։ Կ՛ըսէք թէ պատերազմի ես պատրաստ։ Բայց ո՞վ առաջին անգամ դնաց միացաւ իր բանակին։ Ալեքսանդր կայսր, ոչ թէ ես։ Ինծի կ՛առաջարկէք բանակցութիւններու սկսիլ, երբ միլիոններ ձախսեր եմ և երբ դուք դինադադարութիւն մը կը կնքէք Անգլիոյ հետ։ Ինծի առաջարկութիւններ կ՛ընէք, երբ նեղ կացութեան մը մէջ կը գտնուիք։ Եւ ի՞նչ է Անգլիոյ հետ ձեր դինադադարութեան նպատակը։ Ան ի՞նչ տուած է ձեզի։ Կ՛ըսուի թէ Թուրքերուն հետ ալ հաշտութիւն կնքեր էք։

— Հաչտութիւնը վաւերացուեցաւ, սկսաւ Պալաչեվ:

Նաբօլէոն ընդմիջեց զայն: Ինք պէտք ունէր միայն խօսելու, և չհամբերեցաւ այն անսահման պերճախօսութեամբ և դիւրաբեկութեամբ, զոր կ'ունենան բոլոր երես առած մարդիկ:

— Այո՛, գիտեմ, հաչտութիւն կնքեցիք Թուրքիոյն հետ առանց ձեռք ձգելու Մօլտավիան և Վալաքիան: Ես, ձեր կայսր պիտի ապրի այդ գաւառները: Պիտի կրնար սակայն զանոնք միացնել իր կայսրութեան, և իր թագաւորութեան տակ, պիտի տարածէր Ռուսիան Պօթնիոյ ծոցածոյէն մինչեւ Դանուբի գետաբերանը: Միեծն կատարինէ տակէց աւելի լաւը ըրած պիտի չըլլար:

Նաբօլէոն սենեակը կը չափէր և հետզհետէ կ'ոգեւորուէր, Պալաչեվի դրեթէ բառ առ բառ կրկնելով այն խօսքերը, զոր Թիլսիթի մէջ արտասանած էր Ալեքսանդրի առջեւ:

— Ո՛հ, ինչ գեղեցիկ թագաւորութիւն պիտի ըլլար Ալեքսանդր կայսր թագաւորութիւնը: Եւ իր մեծութիւնը ան պիտի պարտէր իմ բարեկամութեանս: Ո՛հ, ինչ գեղեցիկ թագաւորութիւն:

Այս բառերը քանիցս կրկնեց, կեցաւ, գրպանէն տակի ընչաւոփ մը հանեց, քիթը մէջը խոթեց և անկուշտ կերպով վեր քաշեց:

Յաւակցութեան ակնարկ մը նետեց Պալաչեվի վրայ, և երբ ասիկա բերանը կը բանար խօսելու համար, ընդմիջեց բուռն կերպով.

— Ալեքսանդր կայսր ուրիշ տեղ ինչ կրնար փընտռել զոր իմ բարեկամութենս իրեն չի կարենար տալ: Ո՛չ, նախամեծար համարեցաւ չրջապատուիլ թշնամիներէս: Իրեն քով Շեթայնը, իր հայրենիքէն վռնտուած մտանիչ մը. Արմֆելտը, խաբեբային և անբարոյականին մէկը. Վէնինգէռոտէն, աքսորէ փախած Ֆրանսացի հպատակ մը. Պէօնիկսընը, միւռներէն քիչ մը աւելի կարող, բայց որ 1807ին բան մը չկրցաւ ընել, և որ Ալեքսանդր կայսր միաքը ձգելու էր չատ ցաւալի յիշատակներ...: Դանէ եթէ կարելի ըլլար զանոնք բանի մը գործածել օգտակարապէս, չարունակեց, դժուարաւ հետեւելով իր խօսքովը իր խորհուրդներուն արագութեան: Բայց ո՛չ, անոնք ամենքը ո՛չ պատերազմին կողմն են ոչ ալ խաղաղութեան: Կ'ըսուի թէ իր գօրավարներուն ամէնէն կարողը Պարքլէյն է, բայց ես այդպէս չեմ ըսեր, իր առաջին չարժումներէն դատելով: Եւ ինչ կ'ընեն բոլոր այդ չղոքծրդ դրանիկները: Բիթոլ կ'առաջարկէ, Արմֆելտ կը վիճաբանի, Պէօնիկսըն կը քննէ և Պարքլէյ, գործերու կոչուած, ձեռնարկելիք գործին վրայ գաղափար անգամ չունի: Միմիայն Բագրատիոն պատերազմի մարդ մըն է, բայց ան ալ խելք չունի, իրաւ փորձառութիւն, հայեացք և վճռականութիւն ունի: Եւ այս գունագեղ խումբին մէջ ինչ գեր կը կատարէ ձեր կայսրը: Դէշ դէրքերու մէջ կը ձգեն զայն և բոլոր իրենց գործերուն պատասխանատուութիւնը անոր վրայ կը նետեն: Վնասակար մը ան ատեն միայն պէտք է իր բանակին երթայ միանայ, երբ ինք կուռզ, վարիչ, հրամատար է:

Նաբօլէոն գիտեր թէ Ալեքսանդր կայսր ուրքան կը բաղձար այդ հրամատար կուռզի դերին, և թէ իր խօսքերը անոնք մը մենամարտի հրաւէր էին Զարին հասցէին:

— Ահա՛ չաքաթ մըն է արչաւանքը սկսաւ և չկրցաք Վիլնան պաշտպանել: Երկու մասի կոտորակուեցաք, և վռնտուեցաք բոլոնիական գաւառներէն: Ձեր բանակը դժգոհ է:

— Ընդհակառակն, Տէր Արքայ, ըսաւ Պալաչեվ, որ դժուարաւ կը հետեւէր խօսքերու այս հրաձգութեան: Մեր բանակը կը տոչորի...

— Ամէն բան գիտեմ, ընդմիջեց Նաբօլէոն: Գիտեմ

ձեր վաչաերուն թիւը իմիննեուս պէս։ Երկու հարիւր հազար ղինուոր չունինք, ես երեք անգամ աւելի ունիմ, պատուոյ խօսք ձեզի, յարեց, մոռնալով թէ այս տեսակ նիւթերու մէջ բնաւ արժէք չունի իր պատուոյ խօսքը։

— Հինգ հարիւր երեսուն հազար հոգի ունիմ վխթուլի կողմը, պատուոյ խօսք։ Թուրքերը ոևէ օգուտ պիտի չունենան ձեզի համար։ Ասիկա արդէն ապացուցին ձեզ հաշտութիւն կնքելով։ Շուէտացիք... Սնոնց ճակատագիրն է յիմար թագաւորներէ կառավարուիլ։ Մէկը ունէին որ խենթ էր, փոխեցին, աւին Պէրնատոթը, որ ան ալ անմիջապէս խենթեցաւ, որովհետեւ խենթ միայն կ'ըլլայ ան, որ Շուէտացի ըլլալով կարենայ պիտակցութիւն կնքել Ռուսիոյ հետ։

Նաբօլէոն հեգնօրէն ծիծաղեցաւ, և ընչաւուփը քթին տարաւ։

Պալաչէվ չէր կրնար բան մը ըսել։ Երբ դիտել տուաւ թէ Շուէտ՝ Ռուսիան իրեն հետ ունենալով՝ կզգիի մը կը վերածուէր, Նաբօլէոն զայն խլցնելու աստիճան կատաղի աղաղակ մը արձակեց։ Գրգռումի ա՛յն վիճակին մէջ էր, ուր մարդս պէտք կ'ունենայ չուտափոյթ արագախօսութեան՝ ինքն իրեն ապացուցանելու համար թէ բսածները ճիշդ են։

Պալաչէվի կացութիւնը փշալից կը դառնար։ Իրեւ դեսպան կը վախնար իր պատկառանքը նուազեցնել, եթէ չպատասխաներ Նաբօլէոնի առարկութիւններուն. բայց միւս կողմէ գիտեր որ Նաբօլէոնի արտասանած բոլոր խօսքերը բնաւ իմաստ չունէին, և թէ ինքն անգամ պիտի ամչնար անոնցմէ, եթէ յետոյ կրկին յիշեր զանոնք։

— Բայց ինչ կարեւորութիւն ունին ինձի համար ձեր բոլոր պինակիցները, յարեց Նաբօլէոն, ե՛ս ունիմ պինակիցներ, Բոլոնիացիները, ութսուն հազարի չափ։

Երկու հարիւր հազար պիտի ըլլան, անչուշտ սա՛ գիտակցութիւնը ունենալով որ ասանկ ըսելով չօչափելի սուտ մը կը խօսէր, Պալաչէվի ճիշդ մտիկը գնաց որ իր ճակատագրին համակերպած հոն կեցեր էր խեղճաբար, և արագ ու կորովի չարժուձեւերու տալով ինքզինքը, պոռաց։

— Աղէկ գիտցի՛ք որ եթէ Բրուսիան իմ դէմս զրգռէք, պիտի ջնջեմ զայն Եւրոպայի քարտէսէն։

Իր գունատ դէմքը բարկութենէն կծկուած էր, և մէկ ձեռքը միւսին զարկաւ կորովի չարժուածով մը։

— Ա՛յ, ձեզ Տնիէբերի միւս կողմը պիտի նետեմ, և ձեզի դէմ պիտի բարձրացնեմ ա՛յն պատնէշը՝ զոր կայր ու ոճրապարտ Եւրոպան թոյլ տուաւ տապալել։ Ա՛յ, ահա՛ ասանկ պիտի ըլլաք, ահա՛ ձեր չահը ա՛յս պիտի ըլլայ լինամէ հեռանալով։

Քանիցս անհանգիստ չրջանը ըրաւ իր հասա ուսերը վեր առնելով։ Ընչաւուփը գրպանը դրաւ, նորէն հանեց, քանիցս քթին տարաւ, և Պալաչէվի առջեւ կեցաւ, հեգնօրէն անոր աչքերուն մէջ նայեցաւ և հանդարտ ձայնով մը ըսաւ անոր։

— Եւ սակայն ի՞նչ գեղեցիկ թագաւորութիւն պիտի ունենար ձեր կայսրը։

Պալաչէվ պատասխանեց թէ Ռուսիոյ մէջ պատերազմին չատ բան կը սպասեն, թէ ապագան սեւ չեն տեսներ։

Նաբօլէոն գլխու բարեացակամ նշան մը ըրաւ, որպէս թէ ըսելու համար։

— Ա՛յ, գիտեմ թէ դուք պէտք է այսպէս խօսիք, բայց իրականին մէջ համոզեցի ձեզ և լինդի է որ կը հաւատաք։

Երբ Պալաչէվ խօսիլը դադրեցուց, Նաբօլէոն երկու անգամ ոտքովը զարկաւ սահատակամածին։

Դուռը բացուեցաւ, սենեկապանը յարգանօք խո-

նարհելով, կայսր երկարեց գլխարկը և ձեռնոցները, և ուրիշ մը յանձնեց իր թագկիրնակը:

Նաբօլէոն, առանց անոնց նայելու, ըսաւ Պալաչէվի.

— Իմ կռիւէ Ալեքսանդր կայսր հաւատացէք իրեն մասին հաւատարմական զգացումներս, գինքը լաւ կը ճանչնամ և վերին չափով կը դնահատեմ իր բարեմասնութիւնները: Այլ եւս վար չեմ գներ ձեզ, զօրավար. ինձմէ նամակ մը պիտի առնաք ձեր կայսր համար:

Նաբօլէոն ահագարանքով դուրս ելաւ, բոլոր ներկաները դուրս վազեցին:

Զ.

Նաբօլէոնի վերջին խօսքերուն նայելով, Պալաչէվ կարծեց թէ կայսրը այլ եւս գինքը պիտի չուզեր տեսնել, գինքը, նախատուած դեսպանը և մանաւանդ անոր անճահ բարկութեան վկան: Բայց ո՛րքան մեծ եղաւ զարմանքը, երբ նո՛յն օրն իսկ կայսեր սեղանակից ըլլալու հրաւէր ընդունեց Տիւռօքի միջոցաւ:

Պէսիէ, Թօլենքուռ և Պէրթիէ սեղանին վրայ էին:

Նաբօլէոն Պալաչէվը ընդունեց զուարթ և սիրալիր դէմքով: Իրեն մէջ չէր դիտուր չփոթութեան ոևէ հետք: Երկար առնել ի վեր չէր ընդուներ այլ եւս թէ ինք կրնայ սխալիլ, և ինչ որ կ'ընէր լաւ էր, ո՛չ թէ անոր համար որ գործը ըստ ինքեան լաւ կամ յոռի էր, այլ որովհետեւ ի՛նքն էր գործողը: Ճաշ զուարթ կը վերադառնար պատկէն Վէյնայի փողոցներուն մէջ, ուր ամբոխը ծափահարած էր գինքը: Իր անցքին վրայ բոլոր պատուհանները զրաչազարդուած էին, և Լեհուհիները ի պատիւ անոր իրենց թագկիրնակները կ'երերցնէին:

Պալաչէվը իր քովը նստեցուց, և անոր հետ վարուեցաւ ա՛յնպէս իբր թէ Զարէն դեսպանը իր պալատականներէն մին եղած ըլլար, մին ա՛յն մարդոցմէն՝ որոնք իր յատակաձեւերուն կը համակրէին և կ'ուրախանային իր յաջողութիւններէն: Պալաչէվի հարցումներ ըրաւ Մոսկուայի մասին, ո՛չ թէ երեմայիք տեղը ճանչնալ փափաքող պետապէտիկի մը պէս, այլ որովհետեւ համոզուած էր թէ դեսպանը իր հետաքրքրութիւնը պատուաբեր պիտի համարէր իրեն:

— Ո՞րչափ բնակիչ ունիք Մոսկուայի մէջ: Ո՞րչափ տուն: Իրա՞ւ է որ Մոսկուան սուրբ կոչուած է: Քանի՞ եկեղեցի ունիք:

Երբ խնդրեց որ Մոսկուայի մէջ երկու հարիւրէ աւելի եկեղեցի կայ, հարցուց.

— Ինչի՞ կը ծառայէ եկեղեցիներուս այս չափութիւնը:

— Ռուսք խիստ կրօնասէր են, պատասխանեց Պալաչէվ:

— Վանքերուս և եկեղեցիներուս մեծ մասը մշտ ժողովուրդի մը յետադիմութեան նշանն է, ըսաւ Նաբօլէոն Թօլենքուռի երեսը նայելով՝ տեսնելու համար թէ այս սկզբունքը ինչ ազդեցութիւն պիտի ընէր անոր վրայ:

Պալաչէվ յարգանքով յայտարարեց թէ Ցրանոացւոց կայսեր համակարծիք չէ:

— Ամէն երկիր իր բարքերը ունի, ըսաւ:

— Բայց Եւրոպայի մէջ ո՛չ մէկ տեղ տասնակ քան չկայ, դիտել տուաւ Նաբօլէոն:

— Ներեցէք կը խնդրեմ Ձեր վեհափառութենէն, ըսաւ Պալաչէվ, Սպանիա եւս չատ եկեղեցիներ և վանքեր ունի:

Պալաչէվի այս պատասխանը, որ յետոյ Ալեքսանդրի արքունիքին մէջ խիստ գնահատուեցաւ, ճաչի միջոցին աննչմար անցաւ։

Մարէչալներուն դէմքը որոշապէս կ'ըսէր թէ իրենք այդ խորհրդածութեան ատը չէին զգար։

Նաբօլէոն աննչմար անցուց զայն, և նոյն իսկ միամտօրէն հարցուց Պալաչէվին թէ Մոսկուայի ճամբան ո՞ր քաղաքներէն կ'անցնի։

Ջարին դեսպանը, որ ճաչի ամբողջ միջոցին վեհապանծութիւն ցոյց տուաւ, պատասխանեց.

— Ինչպէս որ բոլոր ճամբաները Հռոմ կը տանին, նոյնպէս բոլոր ճամբաները Մոսկուա կը տանին, և նոյնիսկ կարելի է Բօլթաւայի ճամբան ընտրել, ինչպէս ըրաւ Շարլ ԺԲ.

Այս սուր դիտողութիւնն ալ աննչմար անցաւ, և Գօլէնքուռ սկսաւ խոհոյն խօսիլ Բեռնատոտըի ճամբուն դժուարութեան և իր ռուսական յիշատակներուն վրայ։

Ճաչէն վերջ սուրճ առնելու համար անցան աչխատութեան սկ՛ն մանտաւնեակին մէջ, որ չորս օր առաջ Ալեքսանդրի կը վերաբերէր։

Նաբօլէոն նստաւ իր սուրճը խառնելով Սէվռի ըմպանակի մը մէջ, և իր քովինը սթոռ մը ցոյց տուաւ Պալաչէվի։

Մարդս ճաչէն վերջ հնթակայ է տարուելու մտքի սկ՛նպիսի տրամադրութեան մը մէջ, որ ուրիչ պատճառէ աւելի միւսները, իր դիմացինները բարեացակամ կրնայ մը սակ կը ցուցնէ։ Նաբօլէոն այս վիճակին մէջ էր. անոր այնպէս կը թուէր թէ ամբողջ աչխարհ գինքը կը պաչտէր և թէ Պալաչէվ եւս ծունկի եկած էր իրեն առջեւ։ Ալեքսանդրի դեսպանին ըսաւ հաճելի և քիչ մը հեգնող ժպիտով.

— Ինծի ըսին թէ ասիկա Ալեքսանդրի նստած սենեակն էր։ Տարօրինակ բան մը չէ՞, զօրավա՛ր, ըսաւ

Նաբօլէոն, առանց միտքէն անցընելու թէ այս հարցումը կրնար անախորժ ըլլալ իր հարցակիցին։

Պալաչէվ գլուխը ծռեց և պատասխան չտուաւ։

— Այո՛, ա՛յս սենեակին մէջ չորս օր առաջ Վէնսանժէռօսէ և Շեթայն խորհուրդ կ'ընէին, չարունակեց Նաբօլէոն հեգնող ու ինքնագոհ ժպիտով մը։ Ձեմ հասկնար որ Ալեքսանդր կայսր չըջապատուած ըլլայ իմ անձնական թշնամիներէս, չեմ հասկնար։ Ձմտածեց որ ես ալ նոյնը կրնամ ընել։ Թող գիտնայ թէ ես պիտի չմնամ այդ մասին։

Ոտքի կեաւ և իր ըմպանակը սեղանին վրայ հրեց։

— Գերմանիայէն պիտի վռնտեմ իր բոլոր աղգասկաններըը, պատէնցի, վիւրթէմպէրկցի, վայմարցի. այո՛, պիտի վռնտեմ, թո՛ղ անոնց համար ապաստանարան մը պատրաստէ Ռուսիոյ մէջ։

Պալաչէվ հասկցաւ թէ կ'ուզէր քաչուիլ, թէ իրեն մոիկ կ'ընէր այն պատճառաւ միայն որ տարբեր կերպ չէր կրնար ընել։

Նաբօլէոն չդիտեց ասիկա, և չարունակեց խօսիլը, ո՛չ թէ իրրեւ իր թշնամիին դեսպանին, այլ իրրեւ մարդու մը՝ որ բոլորովին իր կողմը չտուած է, և որ պիտի հրճուի իր նախորդ տիրոջ նուաստացումին վրայ։

— Եւ ինչո՞ւ համար Ալեքսանդր կայսր իր բանակներուն հրամատարութիւնը ստանձնեց։ Պատերազմը իմ արհեստս է, իսկ ինք պէտք է միմիայն թագաւորէ։ Ինչո՞ւ վրան առած է այս պատասխանատուութիւնը։

Նաբօլէոն դարձեալ հանեց իր ընչաւտուիը, քանիցս անբարբառ չափեց սենեակը, և մէկէն ի մէկ Պալաչէվի մօտենալով արագ, պարզ և վստահ չարժուածքով մը, կարծես իր հիւրին հաճելի բան մը ընելու համար, ձեռքը տարաւ ռուս քառատնամեայ զօրավարին դէմքին, ականջէն բռնեց և քաչեց, չրթունքներուն ծայրէն թեթեւ մը ժպտելով։

Նաբօլէոնին կռմիճն ականջը քաչուիլը նչանաւոր պատիւ մըն էր, ամէնէն աւելի վնասուած չնորհը:

— Ի՛ սրեմն, սո՛վ Ալեքսանդը կայսեր երկրպագուն, քան մը չե՞ս ըսեր:

Վերջին ատենան ծաղրական կը թուէր Նաբօլէոնի որ իր ներկայութեան մէկը կարենար ուրիշ մը պաչակ:

— Զօրավարին ձիերը պատրաստուեցան, հարցուց կայսրը թնեթև մը գլուխը ծռելով իրեւ պատասխան Պալաչէվի բարեւին:

— Իմ ախոռներէս ձիեր առէ՛ք անոր, երկար ճամբայ ունի կարելիք:

Պալաչէվի Զարին ատրած նամակը վերջինը եղաւ Նաբօլէոնի և անոր միջեւ փոխանակուած:

Պալաչէվ Կայսեր հետ իր ակնակցութիւնը կրկնեց բոլոր մանրամասնութիւններովը, և պատերազմը սկսաւ:

Է.

Անարէյ իչխան Մոսկուայի մէջ Բիէրի հետ իր ակնկցութենէն վերջ Բեթերսպուրկ մնկնեցաւ, ուր, կ'ըսէր, «անձնական գործեր կը հրաւիրէին զինքը», բայց իրականին մէջ, որովհետեւ կ'ուզէր հանդիպիլ Անաթօլ Քուրակինի զոր հարկ կը դատէր ձեռք անցնել:

Բայց երբ Բեթերսպուրկ հասաւ, Անաթօլ այլեւս հոն չէր:

Բիէր իր աներձապին իմացուցած էր որ Անարէյ իչխան զինքը կը վնասէր, և Անաթօլ փութայ Մոլդավական բանակին մէջ պաշտօն մը ձեռք բերել և մեկնիլ մայրաքաղաքէն: Այս միջոցիս, Անարէյ իչխան հանդիպելով Քութուսովի, որ միչտ չաւ սրամտրուած էր իրեն համար, անոր հրաւէրը ընդունեց իրեն հետ երթալու բանակ, որուն վերին հրամանատար անուանուած էր Քութուսով:

Պօլքոնսքի պատչառ չէր դատեր Քուրակինը նամակով մենամարտի հրաւիրել, կ'ուզէր անոր հանդիպիլ, մենամարտի պատրուակով ծառայող միջադէպ մը առաջ բերելու համար: Բայց Թուրքիոյ մէջ ալ չյաջողեցաւ Անաթօլին հանդիպիլ: Ասիկա Անարէյ իչխանին գալը իմանալով, իսկոյն կրկին Ռուսիա մեկնած էր:

Անարէյ իչխան այդ նոր երկրին և կեանքի նոր պայմաններուն մէջ աւելի հեչտ գտաւ ինքզինքը:

Իր նչանածին դժուամէն վերջ, որ խորապէս կը վիրաւորէր զինքը մանաւանդ ա՛յն պատճառաւ որ իր յաւը ծածկելու համար չատ նեղութիւն կը կրէր, չէր կրնար այլեւս հանդուրժել ազատութեան և անկախութեան, որոնք առաջուց ա՛նքան սիրելի էին իրեն:

Քութուսովի հետեւորդ իրեւ անոր ապատարկու զօրավար, այս վերջինին զարմանք կ'առթէր իր ակնատեսութեամբ և ճչդապահութեամբ: Անաթօլը Թուրքիոյ մէջ չգտնելով, Անարէյ իչխան հարկ չդատեց անոր եռեւէն վազել Ռուսիա, բայց գիտեր թէ ուշ կամ կանուխ ձեռք պիտի անցընէր զայն, և զայն ձեռք անցընելով պիտի չկրնար մենամարտի հրաւիրելէ ետ կենալ, ինչպէս որ սովորական մարդ մը չի կրնար ինքզինքը զսպել պարէնները վրայ յարձակելէն: Եւ սա՛ գիտակցութիւնը թէ նախատինքը տակաւին լուացուած չէր, բարկութիւնը թափուած չէր, կը թունաւորէր ա՛յն

արուեստական հանդարտութիւնը՝ զոր Անարէյ իշխան ցոյց կուտար իր բռնաղբօսիկ և փառասիրութենէն ոչ անխառն գործունէութեան մէջ։ 1812ին երբ Նաբօլէոնի հետ պատերազմին լուրը իմացաւ, Քութուսովէն խընդրեց արտօնել զինքը արեւմտեան բանակին երթալ միանալու։ Քութուսով, որ ա՛լ ձանձրացած էր Պոլքոնսքիի վրաթաչանութենէն, որ իր ծուլութեան դէմ յարատեւ յանդիմանութիւն մը կը թուէր, սիրով արտօնեց որ մեկնի, և յանձնարարական մը տուաւ անոր Պարքլէյ սը Թօլլիի։

Անարէյ իշխան բանակատեղին գացած առեն այցելութիւն մը տուաւ Լիսիկօրի, որ ճամբուն վրայ կը գտնուէր։ Վերջին երեք տարիներուն ապրած, խորհած և տառապած էր ա՛յնպիսի աստիճութեամբ որ չատ զարմացաւ Լիսիկօրիի մէջ կրկին գտնելով կեանքի միեւնոյն ընթացքը ամենաղոյզն մանրամասնութիւններուն մէջ անգամ, միեւնոյն ազմուկները, միեւնոյն հոտը և միեւնոյն երկչոտ դէմքերը, միայն քիչ մը ծերացած։

Մարի իշխանուհին միշտ հաստնցած աղջիկն էր, երկչոտ և ոչ դեղեցիկ, միշտ խրատող, իր կեանքին լաւագոյն տարիները անցընելով առանց ուրախութեան, առանց օգտակարութեան։ Օր. Պուռիան միշտ պճնասիրելիկ աղջիկն էր, յուսալից, խնդալից, ինքնագոհ և կեանքի մէն մի վայրկեանէն օգտուող։ Անարէյ իշխանին ա՛յնպէս թուեցաւ թէ Պուռիան աւելի համարձակութիւն առած էր։

Ծերունի իշխանը ֆիզիքապէս միայն փոխուած էր, բերնին մէկ անկիւնը ակռայ կը պակսէր. բարեյապէս միեւնոյնն էր, բայց աւելի բարկութեամբ և կեանքին հանդէպ անվստահութեամբ։ Միայն, փոքրիկն Նիքօլա մեծցած, փոխուած էր, կարմրած էր, սեւ գուռզ մազերով, և խնդացած առեն իր մինիկ բերնին վերի շրթունքը վեր կը հանէր ճիշդ մօրը պէս։

Ան միայն չէր ենթարկուեր այս քնացած դղեակին մէջ տիրող անփոփոխելիութեան օրինակէն։

Սակայն, Անարէյ իշխանին զանունք տեսնելէն ի վեր, տունին բոլոր անդամներուն ներքին յարաբերութիւնները փոխուած էին։ Տունը բաժնուած էր երկու ընդդիմամարտ բանակատեղիներու, մէկուն կը վերաբերէր ծերունի իշխանը, Օր. Պուռիանը և ճարտարապետը, միւսին՝ Մարի իշխանուհին, փոքրիկ Նիքօլան, իր դաստիարակը և բոլոր աղախինները։

Անարէյ իշխանին Լիսիկօրի այցելութեան միջոցին ամենքն ալ ճաչեցին միեւնոյն սեղանին վրայ, բայց զգաց թէ իրեն համար բացառութիւն կ՚ընէին և թէ իր ներկայութիւնը կը նեղացնէր զամենքը։

Երբ իր գալուն երկրորդ օրուան իրիկունը Անարէյ իշխան հօրը քով գնաց, և զայն զուարճացնելու համար սկսաւ երեսաստրդ Քամինաքի կոմսին արշաւանքը պատմել իրեն, ծերունի իշխանը զինքը ընդմիջելով խօսեցաւ Մարի իշխանուհիին վրայ, մեղադրելով անոր աւելորդապաշտութիւնը, Օր. Պուռիանի հանդէպ անոր հակակիր վերաբերմունքը, մինչ Օր. Պուռիան միակ հաւատարիմն էր իրեն։

— Եթէ իմ կարծիքս իմանալ կ՚ուզէք, ըսաւ Անարէյ իշխան, իր աչքերը հօրը վրայէն դարձնելով, որովհետեւ կեանքին մէջ առաջին անգամ ըլլալով կը պարտաւէր զայն, համարձակ պիտի խօսիմ ձեզի հետ։ Չեմ ուզեր խօսիլ, չեմ կրնար քոյրս ամբաստանել, որովհետեւ գիտեմ թէ ա՛րդարի կը սիրէ ու յարգէ ձեզ։ Բայց քանի որ դուք կը հարցնէք ինձմէ, չարունակեց զրգռուելով, պիտի ըսեմ ձեզի թէ բոլոր այս թիւրիմացութեանց պատճառը այդ չար կնիկն է, որ իմ քրոջս ընկերուհին ըլլալու չէր։

Ծերը իր զաւկին նայեցաւ անթարթ աչքերով, և բռնաղբօսիկ ժպիտով մը գուշակեց անոր բերնին մէջ

պարապ թողուած տեղը, պակաս մը՝ որուն Անարէյ իշխան չէր կրնար վարժուիլ:

— Ա՛հ, արդէն խակ դուք խօսքերնիդ մէկ ըրեր էք:

— Հա՛յր իմ, ես չպահանջկոտ զաւակ մը եղայ, ըսաւ Անարէյ իշխան խիստ չեչառ մը, բայց դուք պարտաւորեցիք զիս խօսիլ, և ըսի և պիտի ըսեմ միշտ թէ Մարի իշխանուհին յանցաւոր չէ, և թէ միմիայն ա՛յդ ֆրանսուհին...

— Ա՛հ, զիս պատեցիր, ըսաւ ծերը յամր ու խռով ձայնով մը:

Բայց յանկարծ վեր ցատկելով պոռաց.

— Դո՛ւրս, դո՛ւրս, թո՛զ անգամ մըն ալ ատոր հոս չկոխէ:

Անարէյ իշխան ուզեց անմիջապէս մեկնիլ, բայց քոյրը պաղատեցաւ որ օր մըն ալ մնայ:

Անգամ մըն ալ չտեսաւ իր հայրը, որ անհանգիստ դուրս չելաւ, և իրեն քով Օր. Պուռիանէն և Թիխոնէն զատ ոչ մէկը ընդունեց:

Բանիցս հարցուց թէ Անարէյ իշխան մեկնա՞ծ էր:

Անարէյ իշխան իր մեկնումէն առաջ գնաց տեսնել զաւակը: Ծունկերուն վրայ առաւ զայն և սկսաւ անոր պատմել «Կապոյտ Մօրուք»ին վէպը: Իր սիրուն մանչուն վրայ չէր մտածեր, այլ ինք իր վրայ: Սարսափով դիտեց որ իր սիրտին մէջ ո և է զգլուխ չէր գտներ, ոչ մէկ ցաւ իր հայրը դժգոհ ձգելուն վրայ: Չէր գտներ նաև իր երբեմնի սէրը իր զաւկին համար, զոր կ'աշխատէր արմնցնել ծունկերուն վրայ բռնած և գգուելով զայն: Տղան գնահատեց դրաւ և դուրս եկաւ սենեակէն:

— Որո՞ւ ես մեկնիլ, Անարէյ, հարցուց քոյրը:

— Կը ցաւիմ միայն որ դուն չես կրնար օրինակին հետեւիլ:

— Ինչո՞ւ այդպէս կը խօսիս, ինչո՞ւ այսպէս կը խօսիս երբ անոնց համբոյր կ'ելլես այդ անառակ պատ-

րաստին երթալու, և զայն ա՛յնքան ծերացած թողլով: Օր. Պուռիան ըսաւ ինծի թէ քու մասիդ անհնարին աեղեկութիւն աեր է հայրերնիս:

Իշխանուհին չրմունքները դողացին և արցունքները հոսեցան:

Անարէյ իշխան հեռացաւ քովէն և սենեակը վերէն վար չափեց:

— Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ, և խորհիլ թէ այս տեսակ ոչնչութիւններ կրնան մարդոց դժբախտութիւն պատճառել, ըսաւ բարկութեամբ մը, որ աստանդեցուց Մարի իշխանուհին: Հասկցաւ թէ Անարէյ ո՛չ միայն Օր. Պուռիանի վրայ կը մտածէր, այլ իր իսկ երջանկութիւնը խորտակող մարդուն վրայ:

Իշխանուհին ձեռքը իր արմունկին վրայ դրաւ և արցունքներուն մէջէն ճառագայթող աչքերով, ըսաւ.

— Անարէյ, միտքդ կը հանգիստ, բայց կը պատահի քեզի, մի՛ կարծեր թէ չարիքը մարդոցմէ կուգայ: Մարդիկ Աստուծոյ գործիքն են:

Անարէյ իշխանին գլուխը վեր նայեցաւ, ինչպէս մէկը կը նայի սրտաճաք պատկերի մը:

— Ան է որ վիշտը կը զրկէ մեզի: ոչ թէ մարդիկ: Եթէ կը կարծես որ մէկը յանցաւոր է քու առջեւ, մոռցի՛ր և ներէ՛: Մենք իրաւունք չունինք պատժելու: Ըսածիս պէս ըրէ՛, և պիտի ճանչնաս ներումին ուրախութիւնը:

— Եթէ կին ըլլայի, այդպէս պիտի վարուէի, Մարի՛, ատիկա իգական առաքինութիւն մըն է: Բայց մարդ պէտք չէ և չի կրնար որ մոռնայ:

Ը.

Արչաւանքը չսկսած, Բոսթով նամակ մը ստացաւ որ համառօտ կերպով իրեն կը ծանուցանէր Նաթաչայի հիւանդութիւնը և Անտրէյ իշխանին հետ անոր խզումը որովհետեւ աղջիկը այլեւս չէր ուզեր զայն։

Միեւնոյն ատեն իր ծնողքը կը խնդրէր որ բանակէն քաշուէր և տուն դառնար։ Նիքօլա, արձակուրդ մը անգամ խնդրելու վախէն չկրնալով, ծնողքին պատասխանեց թէ դառնալէս կը ցաւէր Նաթաչայի հիւանդութեան և անոր նչանին խզուելուն վրայ, և թէ ձեռքէն եկածը պիտի ընէր իրենց վախէն տեղի տալու։ Միեւնոյն ատեն գրեց Սօնիայի.

«Հոգիիս պաշտելի սիրեցեա՛լը։ Պատիւն է միայն որ կ'արգիլէ ինձ քու քով վերադառնալէ։ Հիմակ որ արշաւանքը պիտի սկսի, ընկերներուս և իմ խակ առջեւ անպատուութիւն պիտի ըլլայ, եթէ անձնական երջանկութիւնս նախամեծար համարիմ պարտքէս և հայրենասիրութենէս։ Միայն վերջին անգամն է ատ որ իրարմէ կը բաժնուինք։ Հաւատա՛ ինծի, պատերազմը լմնցածին պէս, եթէ դեռ այս աշխարհիս մէջ ըլլամ ու քեզմէ ալ սիրուած, ամէն բան պիտի թողում և պիտի

թռչիմ քեզ տեղմելու առ յաւէտ իմ բոցաոռոր կուրծքիս դէմ։»

Եւ իրաւունք ակսող արչաւանքը միայն արգիլած էր Բոսթովը Մոսկուա վերադառնալէ և Սօնիայի հետ կարդուելէ։

Աչունը որսորդութեամբ, ձմեռը դիմակաւոր խաղերով ու Սօնիայի սիրով իրեն առջեւ բացած էին հեռանկար մը ցարդ իրեն անծանօթ ուրախութիւններու, որոնք հիմա կը հմայէին զինքը. ընտիր կին մը, զաւակներ, քաջառող ասպատականիներ, տասը տասներկու քերթէներ, դաչտը, դրացիներ, գաւառի կեանքը, անա՛ինչ որ պէտք է ինծի, կը խորհէր։

Բայց պատերազմը նոր յայտարարուած էր և պէտք էր մնալ զօրագունդին մէջ։ Եւ քանի որ իր պարտքը նոյնը կը պահանջէր, Նիքօլա Բոսթով, իր նկարագրին համաձայն, գոհ էր իր զօրագունդին մէջ վարած կեանքէն, զոր գիտէր ախորժ ընծայիլու կերպը։

Երբ իր նախորդ արձակուրդէն վերադարձած էր, իր ընկերակիցները բազկաւարած ընդունած էին զինքը։ Ցեսոյ ձի գնելու ղրկուած էր, և Փոքր Ռուսիայէն բերած ընտիր ձիեր, որոնք իր սիրտը հրճուեցուցին և արժանի ըրին զինքը իր մեծասրտներուն գովեստին։

Բացակայութեան միջոցին հարիւրապետութեան բարձրացած էր, և երբ իր զօրագունդը կռուի համար պատրաստուեցաւ, իր հին գումարտակին դլուխը անցուցին զինքը։ Արչաւանքը սկսելուն պէս Բոլոնիա ղրկուեցաւ, կրկին թռչակով, նոր սալաններ, նոր մարդիկ նոր ձիեր հասան, և ամէնքը տոգորուեցան արչաւանքի մը սկզբնաւորութիւնը ընորոշ զուարթութեամբ ու լաւ տրամադրութեամբ։

Բոսթով իր չահաւէտ կացութեան դիտակցութիւնը տունէր, և իրաւութեամբ անձնասէր ելաւ զինուորական

կանքի պայմաններուն, թէեւ գիտէր որ ուշ կամ կանուխ պիտի լքէր զայն:

Քաղաքական, ռազմագիտական, պետական գործառնութիւններով, և ամէն տեսակ կնճռոտութիւններով, Ռուսք քաշուեցան Վիլնայէն:

Այս չարժառիթին մէն մի քայլը ընդհանուր բանակին կեդրոնին մէջ առաջ կը բերէր չահերու, կարգադրութիւններու և կիրքերու բարդ խաղ մը: Բայց Բալթօկրատեան զօրագունդին հիւսարներուն համար, ամբողջ այս գնացքը, առաջ պաշարներով և գեղեցիկ եղանակի կառարուած, ամենազարդ և ամենահաճոյ բանն էր: Բանակին ընդհանուր կեդրոնին գործն էր մտածել, դատել սարքել ու վճռել: Բայց բանակին տուաջադոյն մասին մէջ հարցնող անգամ չկար թէ ո՞ւր կ'երթայինք:

Միայն թէ երբեմն կը ցաւէին լաւ պեղաւորուած բնակարան մը կամ գեղանի Լենուէի մը ձգել երթալուն վրայ: Եթէ մէկուն խնդքէն անցնէը թէ կացութիւնը գէշ է, իսկոյն միտք բերելով թէ քաջ զինուոր մըն էր ինք, ուրախ կ'երեւար և վայրկեանին ծառայութեան վրայ կը մտածէր:

Վիլնայի մէջ ուրախ զուարթ դադար մը տուին, լաւ յարաբերութիւններ ստեղծելով բոլոնիացի ազատութիւնների հետ և մասնակցելով Կայսեր և ուրիշ բարձրաստիճան զօրավարներուն կատարած զօրահանդէսներուն:

Վիլնայի զուարճութիւնը լաւ էր, երբ հրաման եկաւ Սուէնցիանայի վրայ նահանջել և կործանել բոլոր այն պաշարները՝ զորս չէին կրնար հետերնին տանիլ: Սուէնցիանա գիտով բանակատեղի յորջորջուեցաւ:

Բոսթով կը յիշէր այդ տեղը, որովհետեւ իր հասած օրը չկրցաւ բան մը ձեռք բերել իր գումարտակին, որուն բոլոր մարդիկը սոսկալի գինով էին, հինգ տակառ հին

գարեջուր կուլ տուած ըլլալով, զոր առած էին տունից իր արտօնութեան: Մինչ որ, պաշարները կործանելու հրամանէն օգտուելու համար, զինուորները կը գրաւէին ձիեր, կառքեր, և նոյն իսկ գեղանի Լենուէիներու դռները: Սուէնցիանայէն ուղի հետու քաշուեցան, ուստ ստմանապլխին մօտենալով:

Յուլիս 2ին, գիշերը, բուռն փոթորիկ մը պայթեցաւ անձրեւով ու կարկուտով խառն, 1812ի ամառը խիստ փոթորկալից եղաւ: Բալթօկրատեանց երկու գումարտակները արդէն իսկ հասունցած գարիի արտի մը մէջաթող կը պահակերէին որ ձիերէն ու նախիրէն ամբակոխ եղած էր: Սաստիկ կ'անձրեւէր և Բոսթով՝ պատանի սպայի մը՝ Իլինի հետ, որ իր պաշտպանեալն էր, ամապարանքով կանգնուած վրանի մը տակ կը կենար: Զօրագունդին մէկ սպան, այտերէն դուրս կլղղ երկայնատեղ պեխերով, մտաւ Բոսթովի մօտ:

— Կո՛մս, ըսաւ, ընդհանուր կեդրոնէն կուգամ, լսեցի՞ք Բէվօքիի դիւցազնութիւնը, և սպան բոլոր մանրամասնութիւններովը պատմեց Սալթանովի ճակատամարտը:

Անոր խօսքին նայելով, Սալթանովի խումբը ռուսական Թերմոպիլէն էր, այդ խումբին վրայ զօրավար Բէվօքի հին դարերու արժանաւոր քաջագործութիւն մը կատարեր է եղեր, կուխին կրակին մէջ տարած էր իր երկու զաւակները, անոնց հետ միասին յարձակման մատնակցելով:

Բոսթով, գլուխը աջէն ձախ դարձնելով, որովհետեւ անձրեւը համազգեստին օձիքին մէջ կը վազէր, անուշ չաղիր կ'ունկնդրէր ծխամորճը քաշելով և մերթ ընդ մերթ նայելով պատանի Իլինին, տասնըվեց տարեկան մանչ մը, որ իրեն համար ա՛յն էր ինչ որ ինք եօթը տարի առաջ էր Տէնիսովի համար: Իլին կը ջանար ամէն

բանի մէջ Բոսթոլի նմանիլ և սիրահարած էր անոր իրը թէ կնոջ մը։

Աւստերլիցի և 1807ի արշաւանքներէն վերջ, Բոսթով վարձով գիտէր թէ պատերազմի դէպքերը պատմուելու առեն անպատճառ սուտ կը խօսուի, ինչպէս ինք ալ սուտ խօսած էր։ Գիտէր թէ քնաւ պատերազմի ժամանակ մեր պատմել կրցածին պէս չէ եղած գործը։

Նախ և առաջ, բաւ ինքնիրեն, խումբին վրայ ա՛ն աստիճան ահաւոր խճողում մը եղած է որ, եթէ Բէվսքի իր զաւակները հոն տարած է, հաւիւ տասը հոգի կրնան նշմարած ըլլալ այդ գործը։

— Բայց հնար չէ այսպէս խեղում ըլլալ հոս, գոչեց Իլին, որ դիտեց թէ այս խօսակցութենէն չէր ա՛նքան ախորժեր Բոսթով։ Թեւերս, չապիկս, ամէն բան թրջեցաւ։ Երթամ ապաստան մը վնտռեմ։ Կ'երեւի թէ անձրեւը պիտի իջնէ։

Հինգ վայրկեան վերջ, Իլին ցեխին մէջ թաթախուած, վրան դարձաւ։

— Կեցցէ՛, Բոսթո՛վ, չո՛ւտ երթա՛նք, գոչեց։ Աս-կէց երկու հարիւր քայլ անդին պանդոկ մը կայ, կըրնանք հոն վրանիս չորցնել, մերինները արդէն հոն են, Մարիա Հէնրիխովնան ալ։

Զօրագունդին բժիշկին կինն էր ան, գեղատես ու ազատ Գերմանուհի մը, որուն հետ նոր ամուսնացած էր։

Կա՛մ այն էր որ իր ըրամական կարողութիւնը անբաւական էր, կամ չէր ուզեր իր մատաղատի կնոջմէն բաժնուիլ, զանիկա իրեն հետ կը քաշէր կը տանէր հիւանդներու զօրագունդին մէջ, և իր նախանձին վրայ կը ծիծաղէին սպաները։

Բոսթով վերարկուն առաւ, Լավրուշքայի ըսաւ որ իր զորքերը առնէ և Իլինի հետ ճամբայ ելաւ գիշերուան մութին մէջ, որ կ'ընդհատուէր մերթ ընդ մերթ հեռաւոր փայլակներէն։

Թ.

Պանդոկին մէջ, որուն առջեւ կը գտնուէր հազարապետին վրան գոց սայլակը, Մարիա Հէնրիխօվնա, խարտեաշ ու գիրուկ Գերմանուհին, գիշերային գդակով և բաճկոնակով, նստած էր լայն տախտի մը վրայ։ Իր ամուսինը նոյն տախտին վրայ կը քնանար իր հետը։

Բոսթով ու Իլին ընդունուեցան ուրախ բացագանչութիւններով.

— Աղէ՛կ, աղէ՛կ, չատ մաքուր էք, հովանոցի մը պէս կը կաթկթիք. նայեցէք որ մեր սրահը չաղտեղէք։

— Զգուշացի՛ք, չըլլայ որ աղտեղէք Մարիա Հէնրիխօվնայի չրջազգեստը, գոչեցին ուրիշ ձայներ։

Բոսթով և Իլին ջանացին անկիւն մը գտնել ուր կարնայինն ձերմակեղէնին փոխել առանց վիրաւորելու գեղատի կնոջ ամօթխածութիւնը։

Նախ մտան վոքր խցիկի մը մէջ, բայց անիկա լեցուած էր երեք սպաներով, որոնք թուղթ կը խաղային

պարապ մնասէի մը վրայ, և չէին ուզեր ո և է բանով մը ասլ իրենց անդը:

Մանկամարդ կինը իր ներքին չըվազգեանութիւնն մին փոխ առաւ իրեւ վարագոյր. այս ինքնապատրաստ հոգմարգելին եաեւը Րոսթով և Իլին, Լավրուչքայի օգնութեամբ, կրցան չոր հագուստներ հագնիլ:

Լաւ կրակ մը վառուեցաւ կիսափակ փուռին մէջ: Երկու թամբի վրայ դրուած սախասակ մը և վրայէն ալ ձիու ծածկոյթ մը սեղան մը ձեւացուց: Ծակէ մըն ալ սամավար մը հանեցին, կէս չիշ բօմ, և խնդրուեցաւ մանկամարդ կնոջմէն սուճափրուհիի պաշտօն կատարել:

Հիւսար մը իրեն մատոյց մաքուր թաշկինակ մը իր հիանալի թամիկները սրբելու համար, ուրիշ մը իր պարեգօտը անոր ոտքերուն տակ դրաւ, որպէսզի աղտոր կինը խոնաւութենէն չնեղուի, երրորդ մը պատուհանը ծածկեց իր վերարկուով որպէսզի հովը չիչէր անոր վրայ, չորրորդ մը ճանճերը վռնտեց քնացող ամուսինին դէմքէն որպէս զի ան չարթնայ:

— Թողէ՛ զայն, կ՛ըսէր մանկամարդ կինը երկչոտ ու երջանիկ ժպիտով մը: Աւանդ ասոր ալ պիտի քնանայ, որովհետեւ ամբողջ գիշեր մը անքուն անցուց:

— Ո՛չ, Մարիա Հէնրիխօվնա՛, կը պատասխանէր սպայ մը, պէտք է հաճելի ըլլալ բժիշկին, թերեւս յիշէ այս բրածս, երբ թեւս կամ սրունքս կարէ:

Երեք գաւաթ միայն կար. ջուրը ա՛յնքան պղտոր էր որ դժուար էր գիտնալ թէ թէյը զօրաւոր էր թէ ակար. և սամովարը վեց գաւաթի համար միայն ջուր կը պարունակէր, բայց հաճելի էր աստիճանի կարգով ընդունիլ իր գաւաթը, զոր կը ներկայացնէր մանկամարդ կնոջ մատս, կարճ բայց ոչ բոլորովին մաքուր եղունգներով ձեռքը:

Այդ երիկունը, բոլոր սպաները կարծես սիրահարած էին անոր, նոյն իսկ թուղթ խաղացող հիւսարները իրենց խաղը թողլով եկան դարպասակ անոր:

Բժիշկին կինը, փայլուն ու քաղաքավար երիտասարդուհին չըվազգեանուած սեռնկով ինքզինքը, երջանկութենէն կը ճառագայթէր, թէեւ կը ջանար ծածկել զայն, և կը վրդովէր իր քնացող էրկան մէն մի չարժումին վրայ: Մէկ դգալ միայն կար, և որոշուեցաւ որ Մարիա Հէնրիխօվնա ինք խառնէ չաքարը մէն մի գաւաթի մէջ կարգաւ:

Րոսթով իր գաւաթը ընդունելով՝ մէջը բօմ լեցուց և խնդրեց մանկամարդ կնոջմէն որ խառնէ զայն:

— Բայց չաքար չունիք, ըսաւ խնդալով:

— Շաքարի պէտք չունիմ, պէտք է ինծի միայն որ ձեր մանրիկ ձեռքը թէյս խառնէ:

Մարիա Հէնրիխօվնա հաւանեցաւ և սկսաւ գդալը վիսաուել:

— Բայց ճկոյթներդ մէջը դրէք, ըսաւ Րոսթով, աւելի լաւ պիտի ըլլայ:

— Ձեռքս կ՛այրեմ, ըսաւ Մարիա Հէնրիխօվնա, ուրախութենէն կարմրելով:

Իլին չուրի դոյլ մը առաւ, քանի մը կաթիլ բօմ թափեց և խնդրեց մանկամարդ կնոջմէն որ մատովը խառնէ:

— Ասի իմ գաւաթս է, ըսաւ, միայն թէ խառնեցէք ձեր սիրուն մատովը, և մինչեւ յաւասկը պիտի խմեմ:

Երբ թէյը խմուեցաւ, Րոսթով առաջարկեց թուղթ խաղալ Մարիա Հէնրիխօվնայի հետ, չտոզը իրաւունք պիտի ունենար համբուրելու մանկամարդ կնոջ ձեռքը, և կորնչողը պիտի պարտաւորուէր սամավարը վառել բժիշկին համար, երբ արթնանար:

Խաղը հազիւ սկսած էր և ահա բժշկին դիսախօսը գլուխը վեր եկաւ։

Երկար ատենէ ի վեր չէր քնանար, և անցած դարձածը մոխիկ կ'ընէր առանց զբօսալի բան մը դանելու եղածին մէջ։ Տխուր և ձանձրացած երեւոյթ մը ունէր։ Բառ մը չըսաւ սպաներուն, գլուխը քերկց, և որպէս թէ իր ճամբան դոցող ըլլար, դուրս ելլելու արտօնութիւն խնդրեց։

Դուրս ելլելուն պէս՝ ամէնքն ալ քահ քահ մը փըրցուցին, և Մարիա Հէնրիչօվնա, լալու աստիճան կարմըրելով, ա՛լ աւելի աղտոր երեւցաւ իրենց աչքին։

Բժիշկը դարձաւ և ըսաւ իր կնոջ, որ այլ ևս ա՛նքան ուրախ չէր ժպտեր և անոր ըսկիզբին կը սպասէր անուդդողով, թէ անձրեւը դադրած էր, և պէտք էր երթալ սայլակին մէջ քնանալ, եթէ ոչ՝ իրենց բոլոր ուշնեցածը պիտի գողցուէր։

— Բայց ես հոն պահակ մը, երկու, պիտի դնեմ, ըսաւ Րոսթով, հանդոյգ եղիք առջեւը։

— Ես երթամ պահակ կենամ, ըսաւ Իլին։

— Ո՛չ, պարոններ, դուք քնացած էք, իսկ ես երկու գիշեր հանգիստ անցուցի, և քիթը կախելով, նստաւ կնոջ քով թղթախաղին վերջաւորութեան սպասելով։

Սպաները ա՛լ աւելի արտաոյ խնդացին։

Երբ բժիշկը մեկնեցաւ կնիկը հետը տանելով, հիւսարները պատրաստութիւն տեսան դիշերը այդ պանդոկին մէջ անցընելու, բայց չտաւ չքնացան, մտածելով էրկանը խոժոռութեան և կնոջ զուարթութեան վրայ, և ոտքերնուն ծայրին վրայ կոխած դուրս ելլելով սայլակին մէջ անցած դարձածը տեսնելու համար։

Քանիցս Րոսթով ուզեց քնանալ վերարկուն գլխուն քաշելով, բայց չարաճճի ընկերի մը դիտողութիւնը կը խնդացնէր զիրենք և աղայական, առանց պատճառի ուրախ խնդութիւն մը կը լեցնէր պանդոկը։

Ա

Առաւօտեան ժամը երեքին, ո՛չ ոք չէր քնացած դեռ երբ չիանապետը հրաման բերաւ դէպ ի Օսթրօվնա ճամբայ ելլելու։

Սպաները առանց խօսելուն ու խնդալուն դադրեցնելու, մեկնումի պատրաստութիւններ տեսան։ Դարձեալ վառուեցաւ պղտոր ջուրով լեցուն սամաւարը, բայց առանց թէյի սպասելու Րոսթով դնաց միացաւ իր գումարտակին։

Լոյսը կը սկսէր ծագիլ սակ, անձրեւը դադրած էր, ամպերը կը ցրուէին։

Դեռ քիչ մը թաց զղեստներու սակ առտուան զովութիւնը կը զգացուէր։

Րոսթով և Իլին, պանդոկէն դուրս ելլելով, արշալոյսին ազօտ լոյսին մէջ ակնարկ մը նետեցին բժշկին սայլակին վրայ, որուն կաչիէ ծածկոցը կը փայլէր անձրեւին տակ։ Նշմարեցին բժշկին ոտքերը, և սայլակին մէջտեղը մանկամարդ կնոջ գիշերանին գլուխը բար-

ձին վրայ։ Ինամպետները կանոնաւոր չնչառութիւնը կը լսէր։

— Իրա՛ւ չատ ազատ է, ըսաւ Բոսթով։

— Համով կին մը, պատասխանեց Իլին տանըվեց տարուան ազու մը լրջութեամբ։

Կէս ժամ վերջ գումարտակը ճամբուն վրայ խըտնուած էր։

— Ձի նստի՛ք, հրամայեց Բոսթով։

Ձիաւորները խաչակնքեցին և թամբերուն վրայ ելան։

Բոսթով առաջ անցաւ և հրամայեց.

— Յառա՛ջ։

Եւ հիւսարները չորսական կարգով, ցեխոտ ճամբուն վրայ կճղակի ղրնդիւնով, թուրմրու չղրտուքով և խօսքերու խուլ մրմունջով մեկնեցան պողոտային վրայէն, որուն երկու կողմը անկուած էին ցարասխներ, հետեւակներուն և թնդանօթաձիգներուն հետէն։ Բոսթով պատերազմի միջոցին արուճուած էր խաղախի ձի գտածներու։ Մանագէտ և հետամուտ ըլլալով, իրեն համար Տօն գտաւէն ձի մը գնած էր, որուն արագութեան դէմ ոչ ոք կրնար մրցիլ։ Բոսթովի ամենաբուռն հաճոյքն էր այդ ձիուն վրայ նստիլ։

Կը մտածէր ձիուն, զինուորական բժշկին հետ վրայ, բայց բնաւ միտքը չէր բերեր իրեն ապահովող վանդը։

Աւանն մը, ճակատամարտի գացած ժամանակ, Բոսթով կը վախնար, հիմա ամենազոյն երկիւղ մը անգամ չունէր։ Ըսել չէ թէ անիկա կրակին վարժուած էր, որովհետեւ մարդս չի կրնար վանդին վարժուիլ, այլ վանդի սորված էր իր հոգին կառավարել վանդէն առաջ։ Ճակատամարտին գացած պահուն վարժուած էր ամէն բանի վրայ մտածել, բայց ի վանդէն։

Իլինի քովէն կը յառաջանար ցարասխներուն մէջէն, մերթ ընդ մերթ ձեռքին տակ ինկած ձիուղիրէն տերեւներ փրցնելով, ոտքովը չոյելով իր ձիուն կողը, եւեւը դանուող հիւսարին յանձնելով ձեռափայտը առանց նայելու դառնալու, հանդարտ ու անոգ կերպարանքով մը իրը թէ պատրաստ ըլլար։

Նեղութիւնը կուգար տեսնելով Իլինի տակնուվրայ եղած դէմքը, և Իլին չատ կը խօսէր, անդադրում արագութեամբ։

Բոսթով փորձով կը ճանչնար վտանգի ու մահուան ապատումին տաժանելի վիճակը, որուն մէջ կը գտնուէր դրօշակիր Իլին, և գիտէր որ ժամանակը միայն կրնայ դարմանել զայն։

Արեւը բոլորովին ճողոպրեցաւ, հորիզոնին վրայ երեւցաւ և ապա անհետացաւ եղաւ երկայն նեղ ամպի մը ներքեւ, բայց քանի մը վայրկեան վերջ ա՛լ աւելի մեծապատիւ երեւցաւ՝ ամպրոպին եղերքները պատուելով։ Ամէն ինչ պայծառացաւ, լուսաւորուեցաւ, և այս լոյսին հետ յառաջապահներուն մօտ պայթեցան թնդանօթի առաջին հարուածները։ Բոսթով դեռ չէր կրցած ճշդել թէ ո՛ր միջոցին վրայ կը կրակուէր, երբ Օսթերմանն Թօլսթոյ կոմսին մէկ թիկնապահը եկաւ հրաման տուաւ մանրաձիգ դնացքով յառաջանալ։ Գումարտակը կանխեց հետեւակները ու թնդանօթաձիգները, լեռնէն վար իջաւ, և լքուած գիւղի մը մէջէն անցնելէ վերջ կրկին բլուրն ի վեր եկաւ։ Զինուերը սկսան փրփուրով ծածկել երախնին, մարդիկ կարմրեցան։

Ձախ թեւը մարտական գնացքով կը յառաջանար։ Հիւսարները անցան դիրքին ձախ կողին վրայ, և առաջին գծին մէջ եղող Ուհլաններուն հետեւը տեղաւորուեցան։

Սչակոմը, կուռ կարգով, կը կենար պահեստի հետեւակազօրքը: Վերը, բլուրին վրայ, Թափանցիկ օդին մէջ, զոր չեղակի կը լուսաւորէր առաւօտեան Թրթռուն լոյսը, ճիչա հորիզոնին ծայրը կը գանուէին Թնդանօթները:

Դէպ առաջ, հեղեղատին միւս կողմը, կը տեսնուէին Թշնամիին գունդերն ու հրեւանին: Հեղեղատին մէջ, զօրականները արդէն Թշնամութիւնները կը մղէին, ուրախութեամբ զնդակներ փոխանակելով:

Բամ... բամ... բամ... բամ... Հրացէնի հարուածներ զիրար հալածելով կը պայթէին օդին մէջ: Յետոյ ամէն ինչ լուռ եւ դարձեալ Թնդաց հրանօթներու բոմբիւնը, ինչպէս հրմիռներ ազայոյ ոտքերուն տակ:

Երկար տեւնէ ի վեր Բոսթովի չլսած այս ժխորը ամենահաճոյ երաժշտութեան ազդեցութիւնը գործեց իրեն վրայ: Ինչ եաքը, հիւսարները հրաման ընդունեցին յառաջանալ դէպ ի լեռը, մարակոցին պահնորդ ծառայելու համար: Նոյն հետայն, զնդակներ չչկրով ճոնչելով անցան իրենց գլուխներուն վրայէն: Այս ժխորը ա՛լ աւելի հաճելիօրէն գրգռեցին Բոսթովը: Շտկուեցաւ ձիուն վրայ, դիտաց ճակատամարտի դաշտը, և բոլոր հոգիովը մասնակցեցաւ արդէն իսկ ֆրանսական վիշապազօրքերուն վրայ խոյացող ուհլաններու չարժումին: Վայրկեան մը ամէն բան չփոթուեցաւ մուխին մէջ, բայց չուռաով ուհլանները սրացան ձախակողմ, և իրենց սրոտ համազգեստներուն ու չէկ ձիերուն մէջեն, կոյտ առ կոյտ կը նշմարուէին արդէն կապոյտ վիշապազօրքերը իրենց թուխ ձիերուն վրայ:

Բոսթով ինք առաջին անգամ, որտղէ իր թափանցիկ աչքով, նշմարեց ուհլաններուն հալածուիլը վիշապազօրքերուն կողմէ: Ներքնահայեցութեամբ զգաց

որ եթէ իր հուսարներով վիշապազօրքերուն վրայ խոյանար, առանց պիտի չկրնային դիմադրել. բայց պէտք էր յարձակումը տեղի ունենար յանկարծ, առանց որուն անժամանակ պիտի ըլլար:

Բոլորտիքը նայեցաւ: Հարիւրապետան ալ իր քով ճեմելազօրքին կը նայէր:

— Անսոբէյ Սերաստոխանի՛չ, ըսաւ Բոսթով, գարնանը վարձատրութիւն ստանաք:

— Լաւ խորհուած բան մը պիտի ըլլայ, ըսաւ հրեթրաքաշը:

Առանց այս վերջին բառերուն ապաւելու, Բոսթով մարակից ձին, և հրամանը տալէն իսկ առաջ, գումարտակը ամբողջովին, միեւնոյն ատաւորութեան ենթարկուած, իրեն հետեւեցաւ:

Բոսթով լաւ չէր ըմբռնած թէ ինչո՞ւ այս չարժումները կը կատարէր: Կը գործէր իբր թէ որսի մէջ ըլլար, վայրկեանին մղումին տակ, առանց խորհրդածելու, առանց ամփոփուելու:

Ամէնքն ալ հապճեպ թէ բլուրէն իջած էին, և անոր գնացքը մանրածեպէն անցաւ քառատորմիին, որ երազացաւ ցոքչափ ուհլաններուն կը մօտենային, որոնց հետեւէն քնկած էին ֆրանսական վիշապազօրքերը: Առջեւիններուն հիւսարները նշմարելով փախուստին դարձուցին, իսկ վիշապազօրքերը կեցան:

Բոսթով, դայլ մը հալածելու խոյանքէն զգացած միեւնոյն զգացումով, իր Տօնցի ձին սանձարձակ արձակելով, վազեց վիշապազօրքերուն չփոթած չարքերուն մէջ:

Գրեթէ բոլոր վիշապազօրքերը կը փախչէին: Բոսթով անոնցմէ մին ընտրեց և նետուեցաւ անոր հետեւէն: Ճամբուն վրայ մացառ մը գտաւ. բայց իր արի երիվարը խոչընդոտին վրայէն անցուց նետոց պէսքը, և իր թամ-

բին վրայ ուղղաձգութիւնը կրկին առնելով, Րոսթով հասկցաւ թէ քանի մը վայրկեանէն պիտի հասնէր իրեն նպատակ ըրած թշնամիին:

Ցրանսացին, ապայ մը իր համազգեստին նայելով, կը յառաջանար, ձիուն վրան ծռած զոր կը ծեծէր իր թուրին սափակովը: Րոսթովի ձին յանկարծ կուրծքէն ուժգնակի բաղխեցաւ վիշապապինուորին ձիուն գաւակին, և քիչ մնաց վար պիտի նետէր ձիաւորը, և միւս նոյն առեն Րոսթով, առանց դիտնալու թէ ինչո՛ւ, թուրովը զարկաւ Ցրանսացիին: Նոյն պահուն Րոսթովի ամբողջ գերագրգռումը մարեցաւ: Ցրանսացի ապան ինկաւ, ո՛չ թէ թուրին հարուածէն, որ թեթեւակի ճեղքած էր անոր թեւը արմուկէն վեր, այլ բաղխումէն և նաեւ սարսափէն:

Րոսթով ձին զսպեց և աչքերովը փնտռեց թշնամին տեսնելու համար թէ որո՞ւ յաղթած էր:

Վիշապապինուորը, մէկ ոտքը ասպանդակին մէջ միւսը գետնին վրայ, կը ջանար տեղաւորուիլ կրկին թամբին վրայ, աչքերը կը թարթէր, անկանար, որպէս թէ նոր հարուածի մը կը սպասէր, և վարէն սարսափահար կը դիտէր Րոսթովին: Իր խարտեաշ, մատաղ, դունատ, արիւնանման դէմքը, ծնօտին վրայ ակօսով մը, աչքերը ծաւի ու վճիտ, չէր ընար մարտական դէմք մը, երբեք թշնամիի մը, այլ պարզ և բարեմոյն: Րոսթով դեռ վճռած չէր թէ ի՞նչ պիտի ընէր անոր, ապան գոչեց.

— Անձնատուր կ'ըլլա՛մ:

Կ'ուզէր ոտքը ազատել ասպանդակէն, բայց չէր յաջողեր:

Հիւսարներ ազատեցին զայն և թամբին վրայ հանեցուցին:

Րոսթովի մարդիկը ամէն կողմէ կը վերադառնային գերիներով, բայց արդէն կը յառաջանար ֆրանսական

հետեւակ զօրքը հրազէնի հարուածներ արձակելով: Հիւսարները ամազարանքով ետ քաշուեցան իրենց գերիներուն հետ:

Րոսթով ալ անոնց հետ գնաց, բայց անախորժ զգացում մը կը ճնշէր իր սիրտը: Յանկարծական զգացում մը՝ զոր չէր կրնար սպրդել՝ գինքը բռնած էր այն պահուն երբ հարուածը իջեցուցած էր ապային և զայն գերի բրած:

Կոմս Օսթերման Թօլսթօ կանչել տուաւ Րոսթովը, շնորհաւորեց անոր քաջութիւնը, և յայտարարեց թէ իր քաջագործութիւնը պիտի իմացնէ կայսր, և Ս. Գէորգի խաչը պիտի խնդրէ իրեն համար:

Երբ Րոսթով կանչուեցաւ զօրավարին քով, նամոզուած էր թէ յանդիմանութիւն պիտի կրէր, առանց հրամանի յարձակման սկսած ըլլալուն համար:

Սակայն Օսթերմանի շնորհաւորութիւնները և վարձատրութեան մը խոստումը, որոնք խիստ հաճելի պէտք էին ըլլալ իրեն, գինքը ակռղ անախորժ զգացումին չկրցան յաղթել:

— Բայց ինչո՞ւ սասկ բռնուեցայ, հարցուց ինքն իրեն: Պատուհասմա՞մբ եղաւ: Ո՛չ, ա՛ս չէ: Ուրեմն ինչո՞ւ է այս ցաւին զգացումը:

Նչմարեց բերուած գերիները, վազեց աւելի մօտէն տեսնելու ծնօտը ակօսաձեւ իր Ցրանսացին: Անոր վէրքը անկնան էր: Բռնադատօսիկ ժպիտ մը ունեցաւ Րոսթովը տեսնելով, և ձեռքովը բարեւ տուաւ անոր:

Ամբողջ այդ օրը և երկրորդ օրը, Րոսթովի բարեկամներն ու ընկերները դիտեցին որ ան նեւրատիսի և լուռ եղած էր:

ԺԱ.

Բոլթոլ կոմսուհին, Նաթաչայի հիւանդութեան լուրը առանալով, թէեւ ամառին ակար, Մոսկուա նկաւ Բէզիւխային եւ բոլոր տունին հետ, եւ ընտանիքը դարձեալ քաղաք բնակեցաւ։

Նաթաչայի հիւանդութիւնը այնքան լուրջ էր որ, իրեն եւ իր ծնողքին համար բարեբախտաբար, այս հիւանդութեան պատճառին մտաղբաղումը երկրորդական դարձաւ։ Անցածին համար կարելի չէր քէն պահել իրեն դէմ այս պայմաններուն մէջ, քանի որ ո՛չ կ՚ուտէր ո՛չ կը խմէր, կը հազար, եւ բժիշկներուն բսածին նայելով, կեանքը վտանգի մէջ էր։

Զայն վրկելու համար ի՛նչ որ պէտք էր ընել, անո՛ր վրայ միայն կրնային մտածել։

Բժիշկները զատ զատ եւ խորհրդակցաբար կուգային այցելել Նաթաչայի։ Իրարու հետ դերմաններէն, ջրանոցներէն, լաւիներէն կը խօսէին, զիրար կը քննադատէին եւ բոլորովին տարբեր դարմանումներ կը հրամայէին, բոլոր ծանօթ հիւանդութիւններու համար լաւ, բայց ո՛չ մէկը սա՛ պարզ գաղափարը ունեցաւ թէ չէր կրնար ճանչնալ Նաթաչայի հիւանդութիւնը, ինչպէս որ չեն

կրնար երբեք ճանչնալ ա՛յն հիւանդութիւնը, որմէ կը տառապի կենդանի էակ մը։

Հակառակ անոնց թիւով դեղահաններուն եւ փոչիներուն, զորս Նաթաչա պարտաւորուեցաւ կուլ տալ, հակառակ դիւղական կեանքին բացակայութեան՝ որուն վարժուած էր դեռատի աղջիկը, երիտասարդութիւնը յաղթանակեց. Նաթաչայի ցաւը սկսաւ քօղարկուիլ անցեալ կեանքին ապատրութեան խաւերէն, դադրեցաւ սուր ըլլալէ եւ սկսաւ անցեալին մէջ մտնել։ Նաթաչայի վիճակը փիղիքապէս կը բարւոքէր։ Աւելի հանդարտ էր, բայց ո՛չ աւելի զուարթ։

Ո՛չ միայն խոյս կուտար ուրախութեան ամէն արտայայտութենէ, պարահանդէսներէ, նուագահանդէսներէ, պտոյտներէ, այլ թնաւ չէր պատահեր որ անիկա խնդայ առանց խղդալուն մէջ արցունքներ նշմարել տալու։ Չէր կրնար այլեւս երգել։

Խնդալ կամ երգել սկսելուն պէս արցունքները կը խեղդէին ձայնը. այն մաքուր եւ խոպան կորսուած ժամանակներու յիշատակի արցունքներ, սրտմտութեան արցունքներ, ա՛յնքան անմտօրէն աղարտած ըլլալուն համար իր մտաղաչ կեանքը՝ որ կրնար ա՛յնքան երջանիկ ըլլալ։ Ծիծաղներն ու երգերը մանաւանդ իր վիշտին պղծութիւնը կը թուէր իրեն։ Մնաց որ ան չունէր այլեւս ո՛չ մին այն չահերէն ու յանկուցումներէն, որոնցմով լեցուն էր անոթ ու անվրդով աղջնակի իր երբեմնի կեանքը։

Վշտագին կերպով կը յիշէր, մանաւանդ Նիքօլայի հետ գիւղը անցուցած ամիսները։ Ինչե՜ր պիտի չտար վերապրելու համար այդ ժամանակէն մէկ օր միայն։ Բայց վերջացած էր յաւէտ։ Իր նախազգացումը չէր խաբեր ձինքը, թէ այլեւս գալիք չունէր ազատութեան եւ կեանքի բոլոր հրճուանքներուն դիւրազգածութեան հին վիճակը։

Սակայն պէտք էր ապրիլ։

Հաճոյքով կը մտածէր թէ մխիւներէն լաւագոյն չէր, այլ յառեղոյն, բայց ասիկա իրեն համար բաւական չէր։

Ինչ կուտար բոլոր իրեններէն, և իր փոքր եղբօր Բէթիայի հետ էր միայն որ կը սիրէր երբեմն մնալ և նոյն խակ խնդալ։

Գրեթէ այլեւս դուրս չէր ելլեր, և իրեն այցելութեան եկողներուն մէջ միմիայն Բիէլէն կ'ախորժէր։ Մնայ որ անկարելի էր ասկէց աւելի համակրանքով վարուիլ իրեն հետ և լրջօրէն առնել գինքը քան ինչ որ կ'ընէր Պէզուխով։

Նաթաչա անդիտակցաբար կը զգար այս համակրութիւնը և ահագին հաճոյք կը գտնէր Բիէրի ընկերութեան մէջ։

Աւանն աւանն Նաթաչա չափէ վճռակ մը կը դներ Բիէրին վրայ, մանաւանդ երբ Բիէր կը վախնար թէ մէ՛ գուցէ անցնալէն ո և է բան մը յիշեցնէ իրեն։ Բայց Նաթաչա այս վճռակը կը վերագրէր անոր ազնուական մեծ բարութեան և անշահարկ պարզութեան։

Ս. Պետրոսի ծոմի պահքին վերջերը, Բոսթովեանց ամառանոցին դրացի կիներէն մին Մոսկուա եկաւ ուխտի համար։ Նաթաչայի առաջարկեց միասին եկեղեցի երթալ Հաղորդութեան պատրաստուելու։ Աղջիկը չատ ուրախ եղաւ այս առաջարկութեան վրայ, և հակառակ բժիշկներուն պատուէրին որոնք չէին արտօներ գինքը առտուն կանուխ դուրս ելլելու, փոխանակ առնը հաղորդուելու իր սովորութեան համեմատ, պնդեց որ եկեղեցիները երթայ իր չերմեռանդութիւնը կատարէ, և ամբողջ չաբաթ մը զանց չըրաւ ո՛չ առտուան, ո՛չ կէս օրուան, ո՛չ իրիկնամուտի արարողութեան մը։

Կոմսուհին հիացաւ Նաթաչայի այս բարեպաշտական

եռանդին վրայ։ Բժշկական խնամքներուն անյաջողութենէն վերջ կը յուսար որ ապօթքը աւելի ազդու պիտի ըլլար, Նաթաչայի արտօնեց իր բարեպաշտական պարտքը կատարել բժիշկէն գաղտնի։

Նաթաչայի ընկերուհին, Օր. Պէլով, առտուան ժամը երեքին կուգար Նաթաչան առնելու, և արդէն արթնցած ու ոտքի վրայ կը գտնէր զայն, որովհետեւ, ինչ որ ալ ըլլար, պիտի չուզէր թերանալ արեւագալի ժամերգութենէն։ Արտորնօք կ'ընէր արդուզարդը, կը հագնէր ամէնէն դէչ չրջազգեստը և ամէնէն հին վերարկուն և ցուրտէն դողդողալով ամայի փողոցները դուրս կ'ելլէր արշալոյսին ճերմակ պայծառութեան մէջ։

Երբ տուն կը դառնար, փողոցները հանդիպելով մխիթարն իրենց բանին գործին դացող գործաւորներու կամ աւելացուններու, նոր զգացում մը կ'իմանար, այսինքն թէ կրնար ուղղուիլ իր մոլութիւններէն և սկսիլ նոր, մաքուր ու երջանիկ կեանք մը։

Այս զգացումը մնծցաւ իրեն մէջ ամէն օր այդ չաբթու, և հաղորդուելու երջանկութիւնը ա՛նքան վեհ երեւցաւ որ վախցաւ թէ այդ գերերջանիկ կիրակին վերջ այլեւս պիտի չտալին։

Հասաւ երանելի օրը, և երբ Նաթաչա հաղորդուելէն դարձաւ իր ճերմակ չղարչէ չրջազգեստով, տասը պանքի ա՛նքան ամիսներէ վերջ առաջին անգամ ըլլալով ինքզինքը զգաց խաղաղ և ապրելու պատրաստ։ Նոյն օրը եկող բժիշկը պատուիրեց երեն չարունակել միեւնոյն փոչիները։

— Առէ՛ք անպատճառ, կոմսուհի, առտու և իրիկուն, չարունակեց, թեթեւօրէն ափին մէջ սեղմելով այցելապին ոսկին։ Քիչ առենէն ժամանակուան պէս պիտի երթէ. այս վերջին դարմանը չատ ազդու եղած է, նայեցէ՛ք որքան վրայ եկած է։

Կամաւէին նայեցաւ իր եղունգներուն և վրան փչեց չար աչքէ պահելու համար աղջիկը և ուրախ զուարթ սրահ վերադարձաւ։

ԺԲ.

Յուլիս ամսուն հետզհետէ վրդովիչ զրոյցներ կը տարածուէր Նաբօլէոնի բանակին յառաջխաղացութեան վրայ, կը խօսուէր թէ Ալեքսանդր հրովարտակ մը պիտի ուղղէ իր ժողովուրդին և Մոսկուա պիտի դառնայ։

Յուլիս 11ին ծանուցում-յայտարարագիրը տակաւին երեւցած չէր, և Ռուսիոյ կացութեան վրայ զրոյցները հետզհետէ կը չափազանցուէին։ Կը հաւատային թէ Զարը բանակէն կը մեկնէր, որովհետեւ վտանգի մէջ էր հոն, կ՚աւելցնէին թէ Սմօլէնսք թշնամիին յանձնուած էր, թէ Նաբօլէոն մէկ միլիոն հոգի ունէր, և թէ հրաշք մը միայն կրնար փրկել Ռուսիան։

Յուլիս 11ին, չաբաթ օր մը, յայտարարագիրը ընդունուեցաւ, բայց ոչ տպեալ, և Բիէր Բոսթովնից խոստացաւ երկրորդ օրը ճայլն իրենց բերել զայն։ Կը յուսար այդ յայտարարագիրը գտնել կոմս Բօսթօվչինի քով։

Այդ կիրակին, Բոսթով ընտանիքը պատարագի գնաց Բաղումօվսքի պալատին մատուռը։

Յուլիսի տաք օր մըն էր։ Առտուան ժամը տասնին իսկ Բոսթովնանք կառքէն լջան և եկեղեցիին առջեւ, արդէն տաք օդին մէջ, ծառուղիին ծառերուն փոչիից սաղարթներուն մէջ, վաճառորդներուն ազազակներուն մէջ, ամառնային բացդռյն արդուզարդերուն մէջ, վնասուորական երաժշտութեան ձայներուն և անցնող վաշտի մը ճերմակ տաբատաներուն մէջ, մայթին գղրդիւնին և արեւուն պայծառ ցոլքերուն մէջ կը զգացուէր այս առանձային թուլութիւնը, դոնութիւնը և ներկային ա՛յն թմրութիւնը, զոր մարդս աւելի ուժգնօրէն կը զգայ քաղաքին մէջ ամրան լուսաւոր և տաք օր մը։

Եկեղեցիին մէջ Մոսկուայի բովանդակ ազնուականութիւնը —Բոսթովեանց ծանօթ— համախմբուած էր։ Երբ Նաթաչա մօրը հետ, առջեւէն ալ բազմութիւնը ճեղքող համազգեստաւոր ծառայ մը, ներս կը մտնէր, լսուց կրնտասարդի մը ձայնը որ կ՚ըսէր.

— Բոսթով կոմսուհին է, որուն վրայ ա՛նչափ խօսուեցաւ, ա՛րքան նիհարցեր է, սակայն գեռ գեղեցիկ է։

Անոր թուեցաւ նաեւ լսել Բուրակինի և Պոլքօնսքիի անուններուը։ Անոր մի՛չտ այնպէս կը թուէր թէ իրեն նայելով կը խօսէին անցած գարձածին վրայ։ Հոգին ցաւած ու տառապագին, ինչպէս կ՚ըլլայ միչտ բազմութեան մէջ, առաջ կ՚երթար եղրեւանի մեսաքսէ չրջազգեստին մէջ, սեւ ժանեակներով հանդերձուած, ա՛յնպիսի գնացքով որով մանկամարդ կիները միայն կրնան քալել, գնացք մը՝ որ նոյնքան անդորր ու վեհափառ կ՚ըլլայ, որքան անոնց հոգին աւելի տանջուած ըլլայ։

Գիտէր թէ գեղեցիկ էր, բայց այս զգացումը առաջուան չափ հրճուանք չէր տար իրեն։ Կուկիկ ու բարեզէմ ծերուկ մը պատարագը կ՚ըսէր հանդիսականներու հոգին մեղմող գորովոտ և օծուն պատկառանքով մը։

Յանկարծական արցունքներ լեցուցին Նամաչայի կոպերը և զուարճ ու թախծալից զգացում մը տոգորեց զինքը:

Բանակին համար աղօթքի մէջտեղն չէին իր եղբայրն ու Տէնիսովը:

Երբ ըսին ծովու վրայ ճամբորդութեան մէջ գրանուագներուն յաւուրական աղօթքը, չէին Անարէյ իշխանը: Աղօթեց անոր համար, աղօթեց որ Աստուած ներէ իրեն անոր ըրած բոլոր չարութիւնը: Երբ քահանան կարդաց մեզ սիրողներուն համար յաւուրական աղօթքը, Նամաչա աղօթեց իր մօրը և Սոնիային համար, առաջին անգամ զգալով իր յանցանքին մեծութիւնը և անոնց համար ունեցած բովանդակ սէրը:

Երբ քահանան աղօթեց մեզ ատելներուն համար, Նամաչա թշնամիներ բերաւ միտքը՝ անոնց համար աղօթելու: Անոնք էին պարտատէրները և ամէն անոնք որ իր հօրը հետ գործ ունէին. բայց այդ վայրկեանին չէին նաեւ Անաթոլը, որ ա՛նքան չարիք հասցուցած էր իրեն, և թէ անիկա զինքը չատեց, բայց անոր համար աղօթեց իրրեւ թշնամիի մը համար:

ԺԶ.

Այն օրէն ի վեր երբ Բիէր, Րոսթովնայ տունէն դարձէն, մտածեց Նամաչայի երախտապիտական նայուածքին վրայ, և զգայ թէ նոր հորիզոն մը կը բացուէր իրեն առջեւ, մարդկեղէն իրերու ունայնութեան և ոչնչութեան խնդիրները դադրեցան զինքը չարչրկելէ:

Խօսակցութեան մը միջոցին կամ երբ կարդար, կամ երբ նոր գայթակղութիւն մը իմանար, այլեւս չէր իմաստակեր, այլեւս ինքնիրեն չէր հարցներ թէ ինչո՞ւ մարդիկ կը վրդովին ասանկ բաներու համար, երբ ամէն ինչ գաղանիք է այս աշխարհիս մէջ, այլ կը խորհէր նկատ վրայ, զայն կը տեսնէր մտովին ինչպէս որ տեսած էր վերջին անգամ, և իր տարակոյսները կը փարատէին:

Ըսկզ չէ թէ նե կը հայթայթէր Բիէրը տանջող խընդիրներուն լուծումը, այլ նե զայն կը փոխադրէր անմիջապէս ուրիշ հոգեկան չրջանակի մը մէջ, ուր ա՛չ եւս գոյութիւն ունէր ա՛չ արդարութիւնը, ա՛չ անիրաւութիւնը, գեղեցկութեան և սիրոյ չրջանակը՝ ուր կ՛արժէր ապրիլ:

Այն աւուն ինքնիրեն կ՛ըսէր. «Ինծի ի՞նչ փոյթ թէ այսինչը գողութիւն ըրեր է Պետութենէն և Ձարէն, և

թէ զարձեալ կը պատուի Պեռուֆենէն ու Ջարէն, երէկ եւ ժպտեցաւ ինծի, եւ խնդրեց որ այցելութեան երթամ իրեն, և կը սիրեմ զայն, և ոչ ոք պիտի իմանայ ասիկա։» Բիէր կը չարունակէր մտնել կլոկ ընկերութեան մէջ և կերուխում ընել, վարելով միշտ միեւնոյն անգործ ու չուայտ կեանքը. վասն զի Բոսթովեանց մօտ անցուցած ժամերէն դուրս, չատ մը պարապ ժամանակ կ'ունենար, և իր յարաբերութիւններն ու ունակութիւնները կը քչէին զինքը։

Բայց վերջերը, երբ պատերազմին լուրերը աւելի վրդովիչ եղան, և Նաթաչայի առողջութիւնը բարւոքեցաւ, և անոնք դադրեցաւ այևւս արգահատանքի զգացում յուզել իրեն մէջ, Բիէր զգայ որ պատճառը իրեն անհանգիստ մտահոգութիւն մը կ'ապատակէր իր ներսիդին։

Կը զգար թէ չէր կրնար այլ եւս չարունակել վարել այդ դոյութիւնը, թէ ատ կը մօտենար ազէտք մը, որ մէկ հարուածով պիտի փոխէր իր ամբողջ կեանքը, և ամէն բանի մէջ անհամբերութեամբ այս տակնուվրայութեան նախապարապետ նշանները կը փնտռէր։

Ֆրանմասոն մը իրեն յայտնեց Ս. Յովհաննու Յայտնութեան մէկ մարգարէութիւնը, Նաթօլէոնի վերաբերեալ։ Յայտնութիւն, Գլ. ԺԳ. Հատ. 18, ըսուած է. «Հոս է իմաստութիւնը։ Ան որ խելք ունի թո՛ղ հաշուէ գազանին թիւը, որովհետեւ մարդու մը թիւն է վեց հարիւր վաթսունը վեց։» Եւ միեւնոյն Գլուխին 5րդ համարին մէջ.— «Անոր արուեցաւ բերան մը որ կ'արտաբերէր մեծ բաներ և հայհոյութիւններ, և անոր արքուեցաւ նաև քառասուն երկու ամսուան կարողութիւն։»

Ֆրանսական այբուբէնին գիրերը, երբայական գիրերուն թիւերուն պէս, որոնց առաջին գիրերը միեւ-

նոյն թիւնները կը ներկայացնեն և միւսները ատանաւորներ, հետեւեալ նշանակութիւնը ունին.

a, b, c, d, e, f, g, h, i,
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
k, l, m, n, o, p, q, r, s,
10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90,
t, u, v, w, x, y, z.
100, 110, 120, 130, 140, 150, 160.

Եթէ empereur Napoléon (Նաթօլէոն Կայսր) բառերը պարունակող գիրերուն թիւերը գումարենք, կը գտնենք 666 թիւը, և հետեւաբար Նաթօլէոն Յայտնութեան խօսած գազանն է։

Սակայն զատ, quarante-deux (քառասուն երկու) բառը կազմող գիրերը, այսինքն «մեծ բաներ կատարելու և հայհոյութիւններ արտաբերելու համար» գազանին չնորհուած քառասուն երկու ամիսներուն տևողութիւնը գարձեալ կը ձեւացնէ 666, ուրեմն իրաւունք կ'ունենանք եզրակացնելու թէ Նաթօլէոնի իշխանութեան տևողութիւնը պիտի ըլլայ 1812ին, երբ Ֆրանսայոց կայսրը կ'ըլլայ քառասուն երկու տարեկան։

Սյս մարգարէութիւնը Բիէրի ուշադրութիւնը գրաւեց։ Յաճախ ինքնիրեն կը հարցնէր թէ ինչ բան կրնայ վերջ տալ գազանին, այսինքն Նաթօլէոնին իշխանութեան, և կը չմնար պատասխան մը գտնել այս հարցումին։

Գրեց. L'empereur Alexandre. La nation Russe.

Գիրերուն թիւերը գումարեց, բայց գումարը 666էն աւելի կամ պակաս կուգար։

Օր մը այս հաշիւները ընելու ատեն, գրեց իր անունը, comte Pierre Besoukoff, բայց գու-

մարը գարձեալ չհամապատասխանեց իր ակնկալութեան:

Ուզղագրութիւնը փոխեց, s ին տեղ z դրաւ, ապա յաւելաւ de և le յօդը, le comte de Bezoukoff, բայց արդիւնքը գոհացուցիչ չեղաւ: Այն ատեն ինքնիրեն բաւ որ կթէ իր անունը բավանդակէր գինքը տանջող հարցումին պատասխանը, այդ պատասխանը ցոյց պիտի տար իր ազգութիւնը: Գրեց. Le Russe Besukoff: Գիրերը համրեց և ձեռք բերաւ գումար 671: 5 միայն աւելի: Այս 5ը համր e r էր, այն e r, որ Նաբոլէոնն կայսեր առջեւի յօղին մէջ կրճատուած էր: Բիէր, թէև կանոնի հակառակ, կրճատեց իր անունին մէջի e r, և պատասխան ընդունեց L'Russe Besukof, որ ճշդիւ տուաւ 666 թիւը:

Այս գիւտը սաստիկ ցնծեց Բիէրը: Զէր գիտեր թէ ինչպէս կապուած էր Յայտնութեան գուշակած մեծ դէպքին հետ, բայց վայրկեան մը չտարակուսեցաւ որ այդ դէպքին մէջ դեր մը նշանակուած էր իրեն: Նաթաչայի համար իր սէրը, Հակաքրիստոսը, Նաբոլէոնի արշաւանքը, գիսաւորը, 666, կայսր Նաբոլէոն և Ռուս Պէզուխով, այս ամէնը միասին պիտի հասուննար, պիտի պայթէր, գինքը դուրս պիտի հաներ մոսկովեան ունայնութեանց այս ստորին աշխարհէն, որուն մէջ ինքզինքը բանտուած կը զգար, և պիտի առաջնորդէր զայն մեծ գործի մը, մեծ երջանկութեան մը:

Եկեղեցիներուն մէջ հրապարակային աղօթք կարգացուած կիրակիին նախորդ օրը, Բիէր Րոսթովեանց խոստացած էր Զարին յայտարարագիրը և բանակին վերջին լուրերը իրենց տանիլ կոմս Րոսթոփչինի քովէն, որուն մտերիմն էր:

Կիրակի առաւօտ, երբ Բիէր Րոսթոփչին կոմսին տունը գնաց, հոն գտաւ բանակին մատնաւոր թղթատարը՝ որ նոր եկած էր: Այս թղթատարը՝ որ Մոսկուայի մէջ ծանօթ էր իրեւ վայրկեան պարապ մը, Բիէրի բարեկամն էր:

— Կ'ա՛ս, ըսաւ զայն տեսնելով, չէ՛ք կրնար քիչ մը բաւս թեթեւցնել, պատասխան ծանր է զինուորականներուն ծնօղքին ղրկուած նամակները:

Բիէր խոհոյն վրան առաւ Նիքոլա Րոսթովի իր հօր ուղղած նամակը:

Ամէն գտա, կոմս Րոսթօրչին անոր տուաւ Մոսկուա քաղաքին Զարին ուղղած կոչը, որ մամուլին տակէն կ'ելլէր, օրակարգերը, Րոսթօրչին կոմսին կողմէ Մոսկուայիններուն ուղղուած յայտարարութիւնը: Օրակարգերուն վրայէն անցնելով, Բիէր, վերջաւորներուն, սպանուածներուն և պատուանշան առնողներուն ցուցակին մէջ գտաւ Նիքոլա Րոսթովի անունը, որ ընդունած էր Ս. Գէորգի չորրորդ կարգի պատուանշանը և Անարէյ իշխանին անունը, որ որսորդներու զօրագունդին հրամատար կարգուած էր: Բիէր չէր փափաքեր Րոսթովեանց հաղորդել Պօլքոնսքիի անունը, բայց չէր կրնար Նիքոլայի պատուանշանին աւելիսը ծածկել ա-նոնցմէ: Անմիջապէս անոնց ղրկեց նամակը և օրակարգերուն ցուցակը:

Րոսթօրչին կոմսին հետ իր խօսակցութիւնը, իր մտաղբաղ և վոխկոտ չէչոը, իր հանդիպումը թղթատարին հետ, որ անհոգութեամբ կը կրնէր բանակին անհետաստ լուրերը, Մոսկուայի մէջ լրտեսներ գտնուելու մասին տարածուած ղրոյցները, Նաբոլէոնի պատգամագիր ղրկած ըլլալը թէ աչեան պիտի այցելէ Ռուսիոյ երկու մայրաքաղաքները, վաղուան համար ծանուցուած

Ջարին Մոսկուա գալուն ապատուումը, այս ամէնը Բիէրին մէջ կը զրգռէր յուզումի և ակնկալութեան այն զգացումը, որ չէր լքաներ զինքը գիսաւորին երեւումէն ի վեր և մանաւանդ պատերազմին սկզբնաւորութենէն ի վեր: Երկար առենէ ի վեր կը փափաքէր բանակին մէջ մտնել, և անչուշտ պիտի ընէր զայն, երբ անդամ եղած չըլլար ֆրանմասոններուն եղբայրակցութեան, որոնք կը քարոզեն յաւիտենական խաղաղութիւն և պատերազմի ջնջում:

Ամէն զատ, ամէն անգամ որ առնէր Մոսկուացիներուն ամբոխը, որոնք համազգեստ հագած հայրենասիրութիւն կը քարոզէին, կ'ամչնար անոնց պէս ընկալ: Բայց բանակին մէջ զինքը մտնալէ արգիլող գլխաւոր պատճառը սա՛ տարտամ գաղափարն էր թէ ինքը, Ռուս Պէզուխով, որ 666 գազանին թիւին նշանակութիւնը գիտէր, ի վերուստ նախասահմանուած էր մասնակցելու հայհոյութիւններ արտասանող գազանին թագաւորութեան վերջ տալու վսեմ գործին, և որ այդ պատճառաւ ինք բանի մը ձեռնարկելու չէ, այլ միայն պէտք է ապասէ դէպքերուն:

ԺԴ.

Ամէն կիրակիներու պէս Բոսթովեանք բարեկամներ ունէին ճաշի համար: Բիէր կանուխէն եկած էր զիրենք մինակ գտնելու համար:

Բիէր այդ տարին այնքան գիրցած էր որ առանց բան մը եղած պիտի ըլլար, եթէ իր բարձր հասակը, իր լայն թիկնաւէտ կազմուածքը, իր դնդերոտ անդամներուն կորովը թոյլ չտային իրեն կրկնել նշանաւոր այս մահկոյտը:

Շնչասպառ մագլցեր սանդուխին ի վեր, ակռաներուն մէջէն բան մը մրմռալով: Իր կառապանը այլեւս իրեն չէր հարցներ թէ պէ՞տք է սպասէ: Կանխաւ գիտէր որ երբ կոմսը Բոսթովեանց առունը երթայ, հոն կը մնայ մինչեւ կէս գիշեր:

Բոսթովեանց ծառաները ուրախութեամբ չրջապատեցին զայն հանելու առնելու համար անոր վերարկուն, գաւազանը և գլխարկը, որովհետեւ Բիէր իր քլիւպին մէջ ունակութիւն առացած էր հանդերձարանին մէջ դնելու գլխարկն ու գաւազանը:

Իր տեսած առաջին անձը եղաւ Նաթաչա: Բայց անոր երեսը տեսնելէ առաջ ձայնը լսած էր արդէն: Կը դաչնակէր սրահին մէջ:

Դիտեր որ հիւանդանոցին ի վեր չէր կրցած ան, ուսկի անոր ձայնը հրամեցուց և յանկարծակիի բերաւ պինդը:

Կամաց մը դուռը բացաւ և Նամոյան բռնեց պատարագի միջոցին անոր հատած եղրեւանի չրջապսակին մէջ, որուն մէջ կը գտակը ու կ'նրդէր: Երբ նոյն դառնալով Նամոյա մէկէնմիկ տեսաւ Բիւերի զարմացած խաչը դէմքը, կարմրեցաւ և դիմաւորեց զայն:

— Կ'ուզեմ գարձնալ երդի տալ ինքզինքս, միշտ պրպտում մըն է ասիկա, յարեց, կարծեմ ինքզինքը չըքմեղացնելու համար:

— Սգէկ կ'ընէք:

— Ո՛րչափ գոհ եմ որ եկաք: Այսօր չատ երջանիկ եմ, ըսաւ Բիւերին ա՛յնպիսի ոգեւորութեամբ մը զոր անոր վրայ տեսած չէր երկար տարիներ ի վեր:

— Նիքօլա պատուանշան առացեր է, կը պարծիմ ասով:

— Ցուցակը ես գրկեցի ձեզի: Բայց չեմ ուզեր ձեզի արգելք ըլլալ, չարունակեց, քայլ մը առնելով մեծ սրահը մտնելու համար:

Նամոյա վար գրաւ զայն:

— Կո՛մս, արդեօք երդելով գէշ կ'ընեմ, ըսաւ չիկնելով, և հարցական չեչտով Բիւերին նայելով:

— Ո՛չ... ընդհակառակն... և ինչո՞ւ ասիկա ինծի կը հարցնէք:

— Ես ալ չեմ գիտեր, պատասխանեց Նամոյա ուժգնօրէն, բայց չեմ ուզեր ձեզի անախորժ բան մը ընել: Դուք ի՛նչ ըսէք կը հաւատամ: Ձէք գիտեր թէ դուք ի՛նչ էք ինծի համար և ի՛նչ բարիք ըրած էք ինծի:

Շուտ չուտ կը խօսէր, առանց դիտելու որ Բիւեր կը կարմրէր իրեն մօիկ ընելով:

— Միւնոյն ցուցակին մէջ կարդացի թէ ան ալ, Պօլքոնաքին (այս անունը քիմին տակէն արտասանեց) Ռուսիա է և բանակին մէջ: կը կարծէք, աւելցուց արագութեամբ, որպէս թէ կը վախնար թէ վերջը չգիտի կրնար բերել, կը կարծէք թէ օր պիտի գայ որ ինծի պիտի ներէ և ինծի դէմ ոնց պիտի չառնենայ: Ի՞նչ կը խորհիք այս մասին, ի՞նչ կը խորհիք:

— Ե՛ս, ըսաւ Բիւեր... Ձեզի նեղ ընելու բան մը չունի... եթէ ես անոր անունը լսած չի... եթէ ես անոր անունը լսած չի...

Բիւեր մաքուր փոխադրուելու ա՛յն ժամանակին մէջ, երբ Նամոյայի ըսած էր որ եթէ ինք հիմակուան պէս չլլար, այլ աչխարհի անթերի ու ազատ մարդը, ծունկի գալով իր ձեռքը պիտի խնդրէր, և արգահատանքի, գորովի ու սիրոյ միևնոյն զգացումը տիրեց անոր և միևնոյն խօսքերը կրկին բերաւ իր չրթունքներուն վրայ:

Բայց Նամոյա պատնէշ ըսելու ժամանակ չգտաւ իրեն:

— Դուք, դուք, ըսաւ սքանչացումով մը, դուք տարբեր բան էք, ձեզմէ աւելի լաւ և վեհոգի մարդ չեմ ճանչնար և չի կրնար գոյութիւն ունենալ: Եթէ ձեզ այն աստեն չճանչնայի, և նոյն իսկ հիմա, չեմ գիտեր թէ վիճակս ի՛նչ պիտի ըլլար, որովհետև...

Յանկարծ արցունքները խռմժացին իր աչքերուն մէջ, նոյն զարձաւ, երաժչտութեան տեսարանը վերցուց աչքին առջևէն և սկսաւ զարձնալ անհնարին չափով երգելով:

Այդ պահուն Բեթիա վազից մեծ սրահէն: Այդ թուականին ան տասնըվեցնոց տարեկան աղտոտ պատանի մըն էր, կարմիր կեհեներով, կարմիր մուտ չրթունքներով, և Նամոյային կը նմանէր: Կը պատրաստուէր հանդարտանալ համար, բայց իր Օպօլէնսքի բարեկամին հետ որոշից ամէնքէն գազանի կերպով հիւանդներուն մէջ մտնել, Բիւերէն խնդրած էր որ ասիկա չպղտղնէ:

Իր անուանակիցին քաղցրքէն քաչեց անոր ուշադրութիւնը հրաւիրելու համար։

— Ի՛ ուրեմն, Բիօմր Սիրիլիչ, իմ վրաս մտածելի՞ք։

— Ա՛հ, միշտ կը խորհիս հիւսարներուն մէջ մըտնել։ Այսօր, այսօր իակ պիտի խօսիմ այդ մասին։

Բիչ ետքը, կոմսը, կոմսուհին և Սօնիա հասան և անձան նստան։ Ճաչի միջոցին, չամբանիա խմիցին ի պատիւ Ս. Գէորգի ասպետին, և Շինչին պատմեց թէ Մէթիվիէ Մոսկուայէն անդրադարձի եղած է, և թէ մուժիկները Բօսթօքչինի քերած են Գերմանացի մը, ըսելով թէ անիկա լրտես մըն է։ Բայց Բօսթօքչին իրենց ըսեր է ազատ արձակել զայն, որովհետև անիկա լրտես չէ, այլ ծերուկ գերմանացի մը։

— Հիմակ ամէն օր լրտես կը ձերբակալեն, ըսաւ կոմսը։ Արդէն խորհուրդ տուած եմ կոմսուհիին որ ֆրանսերէնը քիչ խօսի... ժամանակները փոխուած են։

— Չիմացա՞ք որ, յարեց Շինչին, Կօլիչին իչխան ուսւսերէն կը ծորվի։ Վատնզաւոր է փողոցներու մէջ ֆրանսերէն խօսիլը։

— Բայց վերջապէս, Բիօմր Սիրիլիչ, երբ քաղաքացիները ի ղէն կոչուին, դուք ալ պիտի պարտաւորուիք ձի նամիլ։

Սմբողջ ճաչի միջոցին, Բիէր լուռ ու մտածկոտ մնաց։ Կոմսին նայեցաւ իբր թէ անոր ըսածը չէր հասկընար։

— Այո՛, այո՛, պատերազմ։ Բայց ո՛չ, ես իրաւցընէ զարմանալի ղինուոր մը պիտի ըլլամ։ Բնաւ ղինուորական ճաշակ չունիմ, բայց հիմակուան ժամանակներուն մէջ կարելի չէ բանի մը վրայ երդուընալ։

Ճաչէն վերջ կոմսը հանդարտօրէն լնկաւ թիկնաթոռի մը մէջ, և ընթերցողի տաղանդովը անուն հանած Սօնիային խնդրից լուրջ դէմքով մը որ կարդայ Ջարին յայտարարագիրը։ Սօնիա այսպէս սկսաւ ընթերցումը.

«Մոսկուայի, մեր առաջին մայրաքաղաքին։

«Թշնամին անցաւ Ռուսիոյ սահմանապուսէն մեծամեծ ուժերով։ Պիտի աւերէ մեր սիրեցեալ հայրենիքը»։

Կոմսը աչքերը գոց մսիկ կ՚ընէր, մերթ ընդ մերթ նշանակալից հառաչներ արձակելով։ Նամաչա չիչխաակ նստած էր, խուզարկու երեւոյթով մը նայելով մերթ Բիէրին, մերթ իր հօրը։

Կոմսուհին յայտարարագրին մէն մի հանդիսաւոր հատուածին վրայ գլուխնանքի նշան մը կ՚ընէր։ Բոլոր այդ խօսքերուն մէջ բան մը միայն կը տեսնէր, այն թէ՝ իր զաւկին սպառնացող վտանգները վերջանալու մօտ չէին։

Շինչին, երբեմն հեգնօտօրէն վեր առած, խնդալու առաջին առիթին կը սպասէր։

Ռուսիոյ դիմուած վտանգին ակնարկող հատուածը կարդալէ վերջ, ինչպէս նաև Մոսկուայի վրայ Ջարին դրած յոյսերը, և մանաւանդ այդ քաղաքին քաջամարտիկ ազնուականութեան վրայ ունեցած յոյսերը կարդալէ վերջ, Սօնիա յայտարարագրին վերջին տողերը կարդայ՝ այդքան մտամիտի ուշադրութեամբ ունկընդրուելուն վրայ զգացած յուզումէն դողդոջ ձայնով.

«Պիտի չյապաղինք զայ անձամբ մեր ժողովուրդին միջեւ կամ մեր կայսրութեան ուրիչ վայրերուն մէջ խորհրդակցելու և վարելու համար մեր բոլոր քաղաքային գործերը, թէ՛ զանոնք՝ որոնք արդէն թշնամին կը զապեն և թէ նորերը, որոնք ամէնէն պիտի ընեն զայն ա՛ւելի ուժգին երեւնայ։ Մեզի համար պատրաստած ապագան թո՛ղ թափի անոր գլխուն վրայ, և գերութենէ ազատուած Եւրոպան թո՛ղ փառաւորէ Ռուսիոյ անունը»։

— Սառնք ամենքը խօսքեր են միայն, ըսաւ կոմսը, արտասուալից աչքերը բանալով, և ձայնով չունչ առնելով, որպէս թէ բաւական հաներ կը դնէին իր անգամնքին տակ։—Ջարը մէկ ըսելիք միայն ունի, այսինքն ամէն բան պիտի գտնենք, ոչինչ պիտի պատահի իրեն։

Եւ Շինչին դեռ ժամանակ չէր ունեցած խնդալու կոմսին հայրենասիրութեան վրայ, Նաթաչա վազեց դէպի հայրը։

— Ի՛նչ գոնար հայրիկ է հայրիկինս, ըսաւ համբուրելով զայն։

Դարձեալ Բիէրին նայեցաւ նէ ամէն անդիտակից պէրանքով, որ իր ոգեւորութեան հետ զարձեալ աղջկան վրայ եկած էր։

— Անա հայրենասիրուհի մը, ըսաւ Շինչին։

— Ինչո՞ւ հայրենասիրուհի մը, ըսաւ Նաթաչա, որուն ծանր եկած էր Շինչինի խօսքը, ամէն բան կը ծաղրէք, իմ ըրածս կատակ չէ։

— Կատա՛կ, գոչեց կոմսը, բայց բաւական է որ քառ մը ըսէ անիկա, ամէնքս ալ պիտի երթանք... Մենք Գերմանացի չենք։

— Դիտեցէ՛ք, ըսաւ Բիէր, որ Ջարը խորհրդակցութեան վրայ կը խօսի...

Բայց այս միջոցիս Բեզիխա հօրը մօտեցաւ, կատկարմիր կարած և բնդհատ ձայնով մը ըսաւ.

— Ի՛ ուրեմն, հայրի՛կ, և դուն ալ մայրի՛կ, պիտի ըսեմ... Պիտի թողուք որ բանակ երթամ, որովհետև ա՛լ չեմ կրնար ինքզինքս զսպել... անա՛ այսպէս։

Կոմսուհին աչքերը երկինք բարձրացուց սարսափահար, ձեռքերը օդին մէջ իրարու զարկաւ, և բարկութեամբ ըսաւ իր ամուսնին.

— Անա ըրածդդ ա՛ւր կը տանիս մեզ։

Կոմսը, անմիջապէս ուշաբերելով իր յուզումէն, ըսաւ.

— Տեսնե՛նք, տեսնե՛նք, ի՞նչ տեսակ պիտի ըլլաս, դուն։ Դուն դնա՛ կարդալդ նայէ...

— Ո՛չ, հայրի՛կ, լրջօրէն կ'ըսեմ. Օտօօնաքի ինձմէ աւելի պզտիկ է և ճամբայ կ'ելլէ... վերջապէս հիմա չեմ կրնար ուսանիլ երբ...

Բեզիխա վարանեցաւ, չհասյ թրանելու աստիճան կարմրելով, դժուարութեամբ մը ըսաւ.

— Երբ հայրենիքը վտանգի մէջ է։

— Կը բաւէ, կը բաւէ ազգայնութիւնը։

— Բայց քիչ առաջ ըսիք, հայրի՛կ, թէ պիտի զտնէք ամէն բան։

— Բեզիխա՛, կ'ըսեմ որ լուես, գոչեց կոմսը նայելով իր կնոջ, որ բոլորովին ապշահատած, իր աչքերովը իր ինամքինը կը գտնէր։

— Երէկվան անխելքը դեռ, չարաճճակեց կոմսը, և կ'ուզէ բանակ երթալ։

Առաջ յայտարարագիրը, անչուշտ անգամ մըն ալ իր սենեակին մէջ կարդալու համար, և ըսաւ Բիէրին.

— Եկէ՛ք, կո՛մս, սիկար մը ծխենք։

Բիէր խառնված էր և վարանոտ։

Նաթաչային աչքերը, սովսրականէն աւելի վառ վառուն և աչխոյժ, անդադար իրեն վրայ կը հանդչէին ամէն ժամանակէ աւելի զորովագին։

— Տուն դառնալ կ'ուզեմ, ըսաւ։

— Տուն դառնա՞լ, երբ խօսք տուիք մեզի հետ անցընել երեկոյթը։ Սրդէն քիչ քիչ կուգաք, մինչ աղջիկս, — Նաթաչան ցոյց տալով — ձեր հոս եղած միջոցին միայն քիչ մը կ'ոգևորուի։

— Այ՛, մոռցած էի... պէտք է տուն դառնամ... զորձերս... ըսաւ Բիէր աճապարանքով։

— Քանի որ ախորժած էք, ուրեմն ցտեսութիւն, ըսաւ կոմսը սենեակէն դուրս ելլելով։

— Ինչո՞ւ կը մեկնիք, ինչո՞ւ խռոված էք, հարցուց Նաթաչա, զրգռիչ երեւոյթով մը Բիւերի աչքերուն մէջ նայելով։

«Որովհետեւ քեզ կը սիրեմ», կ'ուզէր ըսել, բայց լալու աստիճան կարմրեցաւ և աչքերը ծռեց։

— Որովհետեւ... աւելի լաւ է որ քիչ քիչ գամ ձեր տունը... որովհետեւ... ո՛չ, որովհետեւ գործեր ունիմ։

— Ինչո՞ւ համար, ճշմարտութիւնը ըսէ՛ք, յարեց Նաթաչա կարուկ ձեւով, բայց մեկէն ի մեկ լռեց։

Իրարու երես նայեցան ապշահած և խռոված։

Բիւեր ուզեց ժպտիլ, բայց չկրցաւ։ Իր ժպիտը տառապանք արտայայտեց։ Մեղմով համբուրեց անոր ձեռքը և մեկնեցաւ։ Եւ միտքը դրաւ այլեւս Բոսթոնլեռնուն առնը չերթալ։

Բեթիա, այդ կարուկ մերժումը ընդունելէ վերջ անհնարը դառնալով լացաւ դառնապէս։ Եկաւ թէյը առնելու, աչքերը կարմրած, թախծոտ ու լուռ, բայց ամէն ոք չհանեցնելու զգուշաւ։

Յաջորդ օրը, Զարը Մոսկուա հասաւ։ Բոսթոնլեանները չատեր արտօնութիւն ստացան երթալ Կայսրը տեսնելու։ Այդ օրուան առաւօտն Բեթիա երկարօրէն սրդուզրդուվը զբաղեցաւ, չգիտնալով չափահասի երեւոյթ մը տալ իրեն, յետոյ առանց բան մը ըսելու, գաղտագողի դուրս ելաւ առնէն չգնալով ծածկել ինքզինքը։

Որոշած էր ուղղակի երթալ Զարին դռնապան տեղը և ըսել սենեկապանի մը — անոր մտքէն կուգար թէ Զարը միշտ պէտք էր սենեկապաններէ չբաժանուիլ — թէ ինք Բոսթոնլ կոմսն է, թէ հակառակ իր պզտիկ հասակին կ'ուզէ հայրենիքին ծառայել, վասն զի մանկութիւնը չի կրնար խոչընդոտ մը ըլլալ։

Իր դիմումին յաջողութեան վրայ մեծ յոյս ունէր, որովհետեւ տղայ էր։ Արդէն միտքէն կ'անցընէր թէ

ինչպէս ամէնուն մտա խածնել պիտի տար, բայց այսու հանդերձ, կը չգնար այրական կերպ մը առնել։ Բայց ո՛րքան առաջ կ'երթար, ա՛յնքան զինքը կը տուզէր Բրէմլինն վազող բազմութիւնը և կը մոռնար ինքզինքը բռնել կամ ցոյց տալ։ Երբ Բրէմլինի մօտեցաւ, ուրիշ բանի չհայեցաւ միայն թէ աչխատեցաւ որ ոտքի տակ չճզմուի, և արմուկները ցցեց յարձակողական կորովով մը։

Բայց Թրօյթսքիի դրան տակ մուժիկները, որոնք անչուչա չէին զիտեր թէ ինչ հայրենասիրական նպատակով անկից Բրէմլինն կ'երթար, պատին դէմ սեղմեցին զայն ա՛յնքան ուժով որ պարտաւորուեցաւ հնազանդելու կենալ, մինչ կառքերը որոտագոչ կ'անցնէին կամարներուն տակէն։

Իր քով կը գտնուէին կին մը, ծառայ մը, երկու վաճառորդ, և հանգստեան կոչուած զինուոր մը։ Զուզելով սպասել բոլոր կառքերուն անցնելուն, Բեթիա սկսաւ դարձեալ արմուկով գործ տեսնել, բայց առաջին անգամ իր հրած կինը պոռաց անոր բարկութեամբ.

— Է՛, պարոնի՛կ, չե՞ս տեսներ որ ամէն մարդ կը սպասէ։ Հրկէզն ի՞նչ կ'ելլէ։

— Բայց ես ալ, եթէ կ'ուզես, արմուկով գործ տեսնեմ, և Բեթիան հրեց փակցուց դրան հոտած մէկ անկիւնը։ Բեթիա զգաց որ մարդու առջեւ չկրնար վիճակի մը մէջ մտաւ, և վախցաւ որ այսպէս սենեկապանին ներկայանալով զինքը պիտի չմոցնէին Զարին քով։ Սակայն միջոց չկար վրայ գլուխ չտկնու և ուրիշ ճամբայ մը բռնելու։ Նշմարեց ծանօթ զօրավար մը որ կառքով կ'անցնէր, բայց իր արժանիքէն վար համարեցաւ անոր մէջնորդութիւնը խնդրել։

Բոլոր կառքերուն կարգաւ անցնելէն ետքը միայն ամբոխը իր չարժումով Բեթիան ալ քշեց տարաւ մարդոցմով խճողուած հրապարակին վրայ։ Օդը կը թնդար

բոլոր զանգակները ձայնով և ժողովուրդին խնդալից ծափերով։ Յանկարծ բոլոր զլուխները բացուեցան, ամենքը առաջ վազեցին, գոչեցին. «Հաւրրա՛, հաւրրա՛», և այնքան անզուսպ եղաւ Բեթիա որ կը խղդուէր։ Ի զուր իր աչքերուն ծարիրն վրայ կը անկուէր, ի զուր կը հրէր կը կամթէր, ուրիշ բան չէր կրնար անանկ ևթէ ոչ իր բոլորտիքը չարժող մարդոց անազին զանգուածը։ Բոլոր դէմքերը կ'արտայայտէին զուրալի ու հիացումի միևնոյն զգացումը։

Վաճառորդուհի մը կուլար Բեթիայի մօտ։

— Հայրենի՛ս, հրեչտակի՛ս, կ'ըսէր մատներովը արցունքները սրբելով։

— Հաւրրա՛, կ'ազազակէին ամէն կողմէ, և գարձեալ ամբոխը առաջացաւ վազելով։

Բեթիա ակռաները սեղմեց, և վայրագ գազանի մը պէս աչքերը արտրելով, ինք ալ վազեց, արմունկները չարժելով և պռատալով. «Հաւրրա՛», որպէս թէ կ'ուզէր սպաննուիլ և սպաննել բոլոր միւսներն ալ իրեն հետ։ Բայց ամէն կողմէ ոչ նուազ անբան դէմքեր կը խըռնուէին միևնոյն ձիչերով.

— Հաւրրա՛։

«Ահա թէ ինչ է Զարը, խորհեցաւ Բեթիա։ Ո՛չ, չեմ կրնար անձամբ ազերագիրս իրեն յանձնել։ Ասոր համար ծայրայեղ քաջութիւն պէտք է»։

Սակայն կը չարունակէր յառաջ մղուիլ, և ուսերու միջեւ նչմարեց պարապ տեղ մը՝ կարմիր ասուիով ծածկուած անցքով մը։ Բայց այդ պահուն ասիկանները եան մղեցին ամբոխը, և Բեթիա կուչեցաւ անանկ սարսափելի հարուած մը ընդունելով որ ամէն բան մթնցաւ աչքերուն առջեւ և զգայագիրկ եղաւ։

Երբ սթափեցաւ, եկեղեցական մը մէկ թեւովը անութին ասիէն բռնած էր զինքը և միւսովը ամբոխը կը հրէր։

— Մի՛ հրէք, մի՛ հրէք. փոքր պարոնիկ մը ճըզմեցի՛ք, կ'ըսէր ծերուհի սարկաւագը։

Ան մէջտեղն, կարգը անցած և մատաղ վերափոխման մայր եկեղեցին։ Աճրոխը կրցաւ դարձեալ սարսափել, և սարկաւագը յաջողեցաւ գոնը նեղած Բեթիան ևս բարձրացնել բեդաւորներու ձարին վրայ։ Շատեր մեղքցան Բեթիան, մօտը գանուողները բաճկոնին կոճակները քակեցին, օգնեցին թնդանօթին վրայ դնելու զայն, և յանդիմանեցին զանևիա ձգմողները։

— Խեղճ փոքրիկ, ճերմակեղէնի մը պէս գունատ եր։

Բեթիա քիչ առնէն սթափեցաւ, երեսին գոյնը եկաւ, ցաւը մեղմացաւ, և իր քաչածներուն իրրև վարձատրութիւն՝ հանդիսատ մը տեղատուրկին զայն թընդանօթին ապրակին վրայ, ուրկէց կ'ուրախանար Զարը դարձին տեսնելու մօտ։ Ան ևս իր աղերսագրին վրայ չէր մտածեր։ Բաւական է որ կարենար զայն տեսնել, ինքզինքը արջանիկ պիտի համարի։

Վերափոխման եկեղեցին մէջ կատարուած պաշտամունքի միջոցին, հրապարակին վրայ արեւցան չաքաբախան խաչխաչ, համեհատար հաց ծախողներ, և Բեթիա չատ կը սիրէր զանոնք։ Իր բոլորտիքը լեզուները կը բարբառէին չարունակ, դէր վաճառորդուհի մը չալը կը ցուցադրէր զոր ամբոխը պատած էր, և կ'ըսէր թէ ինչ սատիկ տուզ գնով գնած էր զայն։ Բեթիան ազատող սարկաւագը առաջնորդարանին մէկ պաշտօնատարին հետ կը խօսէր։ Երկու երիտասարդներ կը խեղկատակէին ապատուհիներու հետ, որոնք ընկոյզ կը ծամէին, բայց Բեթիա Զարը տեսնելու փափաքին և անոր մասին ունեցած սիրոյն մէջ խորասուզուած էր։ Բազմութեան մէջ խղդուելու սասիկան զգացած սասիկ ցաւին զգացումը՝ իր վեհապետին համար ունեցած խանդավառութեան հետ միանալով՝ այդ վայրկեանին հանդիսատուրու-

թիւնը աւելցուցած էին իրեն համար: Ընդհուպ մնդա-
նօթները դուացին, զօրավարներ և սենեկապետներ
սկսան մայր եկեղեցիէն դուրս ելլել:

Վերջապէս համազգեստով և ժապաւէններով չորս
հոգի ալ դուրս եկան: Ամբոխը յուզուած գոչեց. «Հուր-
րա՛, հուրրա՛»:

— Ո՞րը, ո՞րն է Ջարը, հարցուց Բեթիա անձկալից
ձայնով մը:

Բայց ոչ ոք պատասխանեց իրեն, ամենքն ալ սաս-
տիկ խարխուլուած էին:

Այն ատեն Բեթիա ընտրեց մին չորս անձնաւորու-
թիւններէն, զորս լաւ չէր ղանազաներ իր արցունքնե-
րուն պատճառաւ, իր բոլոր խանդավառութիւնը անոր
վրայ կեդրոնացուց, թէև կայսրը չէր, և խնդայնդ ձայ-
նով մը սկսաւ գոչել. «Հուրրա՛», և միտքը ղրաւ որ
յաջորդ օրը, ինչ ալ ըլլայ, գինուոր պիտի ըլլայ»:

ՎԵՐՋ ՁՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻ

"ԿԻԹԼԻՄՊԻՐԿ,, ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ա. ԱՆՏՕՆԵԱՆ-Է	Ճշմարտութիւնը	3
Ա. ՏԻՒՄԱ-Է	Երեք Հրացանակիրները	20
» »	Քառաւ Տարի Ետք	20
ԱՏԼԻԷ-Է	Մահուան պատիժ . . .	2
ԾԵՐԵՆՑ-Է	Թորոս Լեռնի	7
»	Երկուքը (Թ. Դարու-)	8
»	Թէոդորոս Ռշտունի	8
ՍՏ. ՊԱԼԱՄԱՆԵԱՆ-Է	Հայոց Պատմութիւն (Պակրպդ.)	20
ՎԻՒԹՕՐ ՀՒԿՕ-Է	Ինկնուն Երեք (»)	20
ԹՕԼՍԹՕ-Է	«Պատերազմ եւ Խաղաղութիւն (»)	30

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՋԱՐԴԱՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ.— «Թշուառները» Վ. Հիւկօ-է 60, «Արգաւառութիւն» Էմիլ Զօլա-է 15, «Թափառական Հրեայ» Է. Սիւ-է 10, «Հազար եւ մէկ գիշերներ» 30, «Սատանայ առեւ» Տ. Քիրոյի-է 5, «Կարապետ» Քառիմ-է 16, «Մորիրպատր աղջիկը» Քառիմ-է 10 դրուշ:

ԱՇՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ.— «Կոմս Մօնթէ Քրիսթօ» Ալեքսանտր Տիւմա-է 60 դրուշ:

ՊԱԼԵՆՑ ԳՐԱՏՈՒՆ.— «Յարութիւն» Թօլսթօ-է 20, «Անիւա Քարենին» Թօլսթօ-է 15 դրուշ:

ԳԼԼԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ.— Դրախտի ընտանիք 7, Ժիրայրի կենսագրութիւն 7, Երկիրը, երկիր կամ չրնդղդղ 2, Քաղաքական տնտեսագիտութիւն 5, Հերոսուհիներ 3, Բռնակալին մահը 3, Փախստականը 2, Ազատութիւն քաղաքական 2, Այրած քնար Բիւնկեանի 3, Ճշմարտութիւն 3 դրուշ:

ՀՐԱՊԱՐԱԿ ԵԼԱԾ Է Արմէն Շիտանեանի «Աքսորականը» անուն ազգային կեանքէ մէկ վէպը: Կեղրնատեսի՝ Զարդարեան գրատուն և «Եփրատ» գործակալութիւն: